

UHASSELT

KNOWLEDGE IN ACTION

KU LEUVEN

Maastricht University

Faculteit Rechten

master in de rechten

Masterthesis

De betrokkenheid van het kind in (echt)scheidingsbemiddeling

Britt Vastmans

Scriptie ingediend tot het behalen van de graad van master in de rechten, afstudeerrichting rechten

PROMOTOR :

Prof. dr. Matthias VANHULLEBUSCH

De transnationale Universiteit Limburg is een uniek samenwerkingsverband van twee universiteiten in twee landen: de Universiteit Hasselt en Maastricht University.

UHASSELT

KNOWLEDGE IN ACTION

www.uhasselt.be
Universiteit Hasselt
Campus Hasselt:
Martelarenlaan 42 | 3500 Hasselt
Campus Diepenbeek:
Agoralaan Gebouw D | 3590 Diepenbeek

2024
2025

Maastricht University

Faculteit Rechten

master in de rechten

Masterthesis

De betrokkenheid van het kind in (echt)scheidingsbemiddeling

Britt Vastmans

Scriptie ingediend tot het behalen van de graad van master in de rechten, afstudeerrichting rechten

PROMOTOR :

Prof. dr. Matthias VANHULLEBUSCH

*"Luister. Niet om te antwoorden, maar om
écht te begrijpen. Want in de stem van een
kind schuilt de sleutel tot duurzame
oplossingen."*¹

¹ FEDERALE BEMIDDELINGSCOMMISSIE, 'Woensdag 20 november: Internationale Dag van de Rechten van het Kind', *LinkedIn* 20 november 2024, <https://www.linkedin.com/company/fbc-cfm/posts/?feedView=all> (geraadpleegd op 25 april 2025).

SAMENVATTING

In deze masterthesis wordt onderzocht hoe het spreekrecht van kinderen in (echt)scheidingsbemiddelingsprocessen in België juridisch kan worden versterkt en verankerd. Het onderzoek bestaat uit een rechtswetenschappelijk luik en een sociaalwetenschappelijk luik.

In het eerste deel worden de nationale en internationale regelgeving omtrent het spreekrecht van kinderen in (echt)scheidingsprocedures en (echt)scheidingsbemiddelingsprocessen geschetst. Artikel 12 van het Internationaal Verdrag inzake de Rechten van het Kind (IVRK) neemt hierbij een centrale plaats in. De Belgische variant hiervan is te vinden in artikel 22*bis*, lid 2 van de Grondwet. Artikel 1004/1 van het Gerechtelijk Wetboek biedt een verdere concretisering van dit recht voor gerechtelijke procedures. Voor bemiddelingsprocessen ontbreekt echter elke wettelijke basis. Vanuit het perspectief van kinderrechten is dit gebrek zorgwekkend, zeker nu bemiddeling steeds vaker wordt ingezet bij (echt)scheidingen.

In het tweede deel wordt de huidige bemiddelingspraktijk in kaart gebracht aan de hand van een empirische analyse van interviewresultaten. Het gebrek aan een wettelijk kader heeft tot gevolg dat bemiddelaars momenteel veel vrijheid hebben in de mate waarin en de manier waarop zij kinderen betrekken, wat leidt tot een aanzienlijke variatie in de praktijk. Hoewel de geïnterviewde bemiddelaars in ruime mate positief staan tegenover het betrekken van kinderen, brengen zij toch ook enkele nadelen, moeilijkheden en uitdagingen naar voren.

Daarnaast toont het empirisch onderzoek aan dat er heel wat parallellen bestaan tussen de manier waarop kinderen momenteel in de bemiddelingspraktijk worden betrokken en de wettelijke regeling van het spreekrecht in gerechtelijke procedures, zoals geregeld in artikel 1004/1 van het Gerechtelijk Wetboek. Toch bestaan er, gelet op het fundamenteel verschillende karakter van beide trajecten, ook belangrijke verschillen.

Gelet op het bestaande maatschappelijk draagvlak en de overeenkomsten tussen de bestaande bemiddelingspraktijk met de gerechtelijke regeling, lijkt de juridische verankering van het spreekrecht van kinderen in bemiddelingsprocessen een logische volgende stap.

In het laatste deel van deze thesis worden verschillende aanbevelingen geformuleerd met het oog op de totstandkoming van een toekomstig wettelijk kader dat tegemoetkomt aan de vereisten van artikel 12 van het IVRK. Daarbij wordt gestreefd naar een benadering die enerzijds zo veel mogelijk aansluit bij de regelgeving voor gerechtelijke procedures, maar anderzijds de specifieke eigenheid van bemiddeling niet uit het oog verliest.

De invoering van een wettelijk verankerd spreekrecht voor kinderen in (echt)scheidingsbemiddeling zou zorgen voor een aanzienlijke versterking van hun rechten en bijdragen tot een meer kindvriendelijke justitie.

DANKWOORD

Met deze masterthesis sluit ik een bijzonder mooi en onvergetelijk hoofdstuk aan de Universiteit Hasselt af. Het vormt een afrondend hoogtepunt van mijn opleiding. Ik zou dan ook graag enkele personen bedanken die mij doorheen dit traject gesteund hebben.

In de eerste plaats alle bemiddelaars die bereid waren om aan het interview deel te nemen. Zonder hun medewerking had deze thesis niet tot stand kunnen komen.

Daarnaast mijn promotor, prof. dr. Matthias Vanhullebusch. Dankzij zijn kritische blik en zijn hulp, heb ik mijn masterthesis naar een hoger niveau kunnen tillen.

Tot slot mijn naaste omgeving, voor hun onvoorwaardelijke steun en aanmoediging, telkens wanneer ik het even nodig had.

Een welgemeende dankjewel.

Britt Vastmans

15 mei 2025

INHOUDSOPGAVE

SAMENVATTING	I
DANKWOORD	III
INHOUDSOPGAVE	V
LIJST VAN AFKORTINGEN	IX
LIJST VAN FIGUREN	XI
LIJST VAN TABELLEN	XIII
LIJST VAN BIJLAGEN	XV
INLEIDING.....	17
HOOFDSTUK I ONDERZOEKSCONTEXT	17
AFDELING I Onderwerp van het onderzoek	17
AFDELING II Probleemstelling	18
AFDELING III Relevantie	19
AFDELING IV Beperkingen.....	20
HOOFDSTUK II ONDERZOEKSVRAGEN	21
HOOFDSTUK III ONDERZOEKSMETHODE.....	22
AFDELING I Methodologie.....	22
AFDELING II Opbouw van het onderzoek	25
§1 Juridisch kader	26
§2 Empirisch onderzoek	26
§3 Aanbevelingen en toekomstperspectieven	27
DEEL I JURIDISCH KADER	29
HOOFDSTUK I ARTIKEL 12 IVRK ALS FUNDAMENT	29
HOOFDSTUK II BELANG VAN ARTIKEL 3 IVRK.....	33
HOOFDSTUK III AANVULLENDE JURIDISCHE GRONDSLAGEN	36
HOOFDSTUK IV TERMINOLOGISCHE AFBAKENING: PARTICIPATIERECHT, HOORRECHT OF SPREEKRECHT	38
HOOFDSTUK V ONDERSCHIED TUSSEN RECHTSTREEKS EN ONRECHTSTREEKS HOREN	40
HOOFDSTUK VI SPREEKRECHT IN GERECHTELIJKE PROCEDURES	42
HOOFDSTUK VII SPREEKRECHT IN (ECHT)SCHEIDINGSBEMIDDELING.....	47
DEEL II EMPIRISCH ONDERZOEK	51
HOOFDSTUK I PLEK VAN HET KIND IN (ECHT)SCHEIDINGSBEMIDDELING.....	51
AFDELING I Actieve betrokkenheid	51
§1 Beslissing om het kind te betrekken	52

§2	Manieren van betrokkenheid	54
A.	Kindgesprek door bemiddelaar	54
B.	Kindgesprek door derde-deskundige	56
§3	Moment van betrokkenheid	58
AFDELING II	Geen actieve betrokkenheid	59
AFDELING III	Synthese	60
HOOFDSTUK II	VOORDELEN VAN ACTIEVE BETROKKENHEID	61
AFDELING I	Voor het kind	61
AFDELING II	Voor de ouders	62
AFDELING III	Voor de bemiddelaar	63
HOOFDSTUK III	NADELEN VAN ACTIEVE BETROKKENHEID	64
AFDELING I	Voor het kind	64
AFDELING II	Voor de ouders	64
AFDELING III	Voor de bemiddelaar	65
HOOFDSTUK IV	UITDAGINGEN EN MOEILIKHEDEN	66
HOOFDSTUK V	OPLEIDING VAN BEMIDDELAARS	68
HOOFDSTUK VI	PARALLELEN MET HET SPREEKRECHT IN GERECHTELIJKE PROCEDURES ...	70
AFDELING I	Leeftijdsgrens.....	70
AFDELING II	Aangelegenheden	71
AFDELING III	Voorafgaande informatieverstrekking aan het kind	71
AFDELING IV	Vertrouwenspersoon voor het kind	72
AFDELING V	Vertrouwelijkheid van informatie.....	74
AFDELING VI	Terugkoppeling aan de ouders	74
§1	Kindgesprek door derde-deskundige.....	75
§2	Kindgesprek door bemiddelaar	75
AFDELING VII	Feedback aan het kind	76
AFDELING VIII	Toetsing bemiddelingspraktijk aan regelgeving gerechtelijke procedures	77
DEEL III	AANBEVELINGEN EN TOEKOMSTPERSPECTIEVEN – DE LEGE FERENDA	
	81	
HOOFDSTUK I	NOOD AAN EEN WETTELIJK KADER?.....	81
AFDELING I	Vanuit het perspectief van de nationale en internationale regelgeving	81
AFDELING II	Vanuit kindperspectief	82
AFDELING III	Vanuit bemiddelaarsperspectief	85

AFDELING IV	Vanuit ouderlijk perspectief	85
AFDELING V	Vanuit maatschappelijk perspectief.....	85
AFDELING VI	Samenvattende beschouwing	86
HOOFDSTUK II	VOORSTEL TOT EEN EVENWICHTIG WETTELIJK KADER.....	87
AFDELING I	Uitgangspunt.....	87
AFDELING II	Materieel toepassingsgebied	88
AFDELING III	Leeftijdsgrens.....	89
AFDELING IV	Persoon die het kindgesprek voert.....	92
§1	Keuze voor een derde deskundige.....	92
§2	Opleiding tot derde-deskundige	93
§3	Kostprijs van een derde-deskundige.....	95
AFDELING V	Terugkoppeling aan de ouders	96
AFDELING VI	Ouderlijk engagement	97
AFDELING VII	Aanbevelingen gebaseerd op bestaande rechtswaarborgen	98
AFDELING VIII	Doeltreffendheid van het wettelijk kader	99
AFDELING IX	Relevantie voor de gerechtelijke procedure	100
AFDELING X	Synthese	101
CONCLUSIE		103
BIBLIOGRAFIE		107
BIJLAGEN		119
BIJLAGE 1:	DIEPTE-INTERVIEWS BEMIDDELAARS: TOPICLIJST MET RICHTVRAGEN.....	119
BIJLAGE 2:	OVERZICHT KENMERKEN PER BEMIDDELAAR	121
BIJLAGE 3:	OVERZICHT GELIJKENISSEN EN VERSCHILLEN IN DE BEMIDDELINGSPRAKTIJK..	123

LIJST VAN AFKORTINGEN

EHRM	Europees Hof voor de Rechten van de Mens
EVRM	Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens
GCFJ	<i>Guidelines for Child-Friendly Justice</i>
IVRK	Internationaal Verdrag inzake de Rechten van het Kind
VN-Kinderrechtencomité	Comité voor de rechten van het Kind van de Verenigde Naties

LIJST VAN FIGUREN

Figuur 1: Respondenten per opleiding	24
Figuur 2: Respondenten per leeftijdscategorie	24

LIJST VAN TABELLEN

Tabel 1: Vergelijking regelgeving in gerechtelijke procedures versus bemiddelingspraktijk	79
---	----

LIJST VAN BIJLAGEN

Bijlage 1: Diepte-interviews bemiddelaars: topiclijst met richtvragen	119
Bijlage 2: Overzicht kenmerken per bemiddelaar	121
Bijlage 3: Overzicht gelijkenissen en verschillen in de bemiddelingspraktijk.....	123

INLEIDING

HOOFDSTUK I ONDERZOEKSCONTEXT

AFDELING I Onderwerp van het onderzoek

1. Zowel op nationaal als op internationaal niveau is er steeds meer aandacht voor de rechten van het kind. Er is een groeiend besef dat kinderen zelfstandige rechtssubjecten zijn, met eigen rechten die ze (deels) zelf kunnen en willen uitoefenen.² Beslissingen die een kind aanbelangen dienen dan ook *“niet langer over het kind, maar in de mate van het mogelijke mét het kind”* te worden genomen.³ Deze visie vindt haar grondslag in de participatierechten waarover kinderen beschikken, zoals onder meer vastgelegd in artikel 12 (en artikel 9, 13 en 17) van het Internationaal Verdrag inzake de Rechten van het Kind (hierna: IVRK)⁴. De toenemende belangstelling voor het recht van kinderen op participatie wordt bovendien bevestigd door het Comité voor de Rechten van het Kind van de Verenigde Naties (hierna: VN-Kinderrechtencomité), dat dit recht omschrijft als één van de vier algemene beginselen van het IVRK.⁵

2. Het recht op participatie sluit ook nauw aan bij de in artikel 3 van het IVRK vervatte verplichting om de belangen van het kind primair in overweging te nemen bij het nemen van maatregelen die het kind betreffen. De artikelen 3 en 12 van het IVRK zijn dan ook onlosmakelijk met elkaar verbonden (infra nr. 42). Steeds meer groeit het besef dat het niet enkel toekomt aan volwassenen om ‘het belang van het kind’ in te vullen; de inbreng van het kind zelf is essentieel om dit begrip op een adequate manier te concretiseren. De veronderstelling dat volwassenen stevast beter in staat zouden zijn om te bepalen wat in het belang van het kind is, dan het kind zelf, is een illusie.⁶

3. Op nationaal niveau werden reeds verschillende initiatieven genomen die aantonen dat het betrekken van kinderen in aangelegenheden die hen aangaan aan belang wint.⁷ Een voorbeeld bij uitstek van een onderwerp dat het kind aanbelangt, is een (echt)scheiding⁸ tussen zijn of haar⁹ ouders. Hoewel het kind zelf geen juridische of formele partij is in het (echt)scheidingsproces, is het hier wel rechtstreeks bij betrokken. Het is onomstreden dat een (echt)scheiding en de daaruit

² COMITÉ VOOR DE RECHTEN VAN HET KIND, General Comment No. 12 (2009): Het recht van het kind om gehoord te worden, 20 juli 2009, CRC/C/GC/12, 6, <https://www.kinderrechten.nl/general-comment-nr-12-over-het-recht-om-gehoord-te-worden/> (‘hierna’: COMITÉ VOOR DE RECHTEN VAN HET KIND, General Comment No. 12 (2009)).

³ HERBOTS K., ROEVENS E. en PUT J., ‘Participatie van het kind in het gerechtelijk scheidingsproces: droombeeld of realiteit?’, *TJK* 2012/1, (23) 24.

⁴ Verdrag van de Verenigde Naties van 20 november 1989 inzake de Rechten van het Kind, BS 17 januari 1992, 805 (‘hierna’: IVRK).

⁵ COMITÉ VOOR DE RECHTEN VAN HET KIND, General Comment No. 12 (2009), 6.

⁶ LAMKA S., ‘Empowering Children’s rights where they matter: implementing child-inclusive mediations in divorce proceedings’, *Ohio State Journal on Dispute Resolution* 2023/1, (150) 161.

⁷ MERCKX E., ‘Kinderen bij scheiding voorop met kindvriendelijke justitie’, *T.Fam.* 2024/10, (313) 313-314.

⁸ Er is sprake van een echtscheiding wanneer twee personen die gehuwd zijn uit elkaar gaan. Een scheiding verwijst daarentegen naar het beëindigen van een duurzame seksueel-affectieve relatie tussen niet-gehuwde partners (SENAEVE P. en DECLERCK C., *Compendium van het personen- en familierecht*, Acco, 2020, 460-461).

⁹ De verwijzing naar het kind in mannelijke (‘hij’, ‘hem’, ‘zijn’) of vrouwelijke (‘zij’, ‘haar’) bewoordingen dient begrepen te worden als inclusief voor alle genders. Het impliceert op geen enkele wijze uitsluiting of voorkeur met betrekking tot genderidentiteit.

voortvloeiende gevolgen een aanzienlijke impact kunnen hebben op het psychologisch welbevinden van het kind, evenals op zijn of haar sociale relaties en schoolprestaties.¹⁰ Door het kind in zekere mate bij dit proces te betrekken, kunnen deze gevolgen sterk worden beperkt.¹¹ In het licht hiervan werden er in België verschillende stappen ondernomen om kinderen te betrekken in gerechtelijke (echt)scheidingsprocedures. Zo hebben kinderen reeds lange tijd een spreekrecht in aangelegenheden die hem of haar aanbelangen, zoals de verblijfsregeling na een (echt)scheiding of het recht op persoonlijk contact.¹² De wet van 27 maart 2024 houdende bepalingen inzake digitalisering van justitie en diverse bepalingen *Ibis* zorgde voor een hervorming en versterking van dit spreekrecht (infra nr. 50).¹³ Een ander initiatief dat werd genomen is het pilootproject 'vertrouwenspersoon van het kind' in de familierechtbank van Gent. Dit project beoogde de betrokkenheid van het kind in gerechtelijke (echt)scheidingsprocedures te versterken door een vertrouwenspersoon aan te stellen die het kind kan bijstaan tijdens het proces (infra nr. 58).¹⁴

AFDELING II Probleemstelling

4. Ondanks de toenemende belangstelling voor de rechten van kinderen en de genoemde initiatieven, werden er tot op heden weinig initiatieven genomen om dit spreekrecht voor kinderen in (echt)scheidingsbemiddelingsprocessen¹⁵ vorm te geven.

Dit is enigszins opmerkelijk, aangezien bemiddeling steeds vaker wordt ingezet in het kader van (echt)scheidingen. Bovendien heeft het VN-Kinderrechtencomité uitdrukkelijk aangegeven dat het recht van kinderen om te worden gehoord, zoals dat vervat ligt in artikel 12 van het IVRK, niet enkel toepassing moet vinden in gerechtelijke procedures, maar ook in bemiddelingsprocessen (infra nr. 62).¹⁶

5. Bijgevolg rijst de vraag hoe het spreekrecht van kinderen vorm kan krijgen in (echt)scheidingsbemiddelingsprocessen in België. Een versterking en verankering van dit recht zou niet alleen tegemoetkomen aan de internationale voorschriften, maar zou ook kunnen leiden tot meer kindgerichte oplossingen. Het zou de eventuele negatieve gevolgen op het psychologisch welzijn van

¹⁰ VAN PEER C., *De impact van een (echt)scheiding op kinderen en ex-partners*, Departement Kanselarij en Buitenlandse Zaken, 2007; WIEWAUTERS C. en EMMERY K., *Awel, ik ben in de war door de scheiding van mijn ouders*, Awel, 2014.

¹¹ ACKAERT L., JACOBS M., VANDEKERCKHOVE A. en VOS D., *Kinderen en scheiding*, Kinderrechtencommissariaat, 2005, 30; LANCKSWEERT E., 'Bemiddeling en op bemiddeling gebaseerde aanpak van conflicten bij scheiding: het belang van het kind voorop', *T.Not.* 2015/7-8, (470) 470.

¹² SENAËVE P., 'Het hoorrecht van minderjarigen' in SENAËVE P. (ed.), *Handboek familieprocesrecht*, Wolters Kluwer, 2020, (469) 469.

¹³ Art. 1004/1 Ger.W.; Wet 27 maart 2024 houdende bepalingen inzake digitalisering van justitie en diverse bepalingen *Ibis*, *BS* 29 maart 2024, 38622.

¹⁴ BOONE R., 'Pilotproject Gentse familierechtbank geeft minderjarige kinderen vertrouwenspersoon tijdens scheidingsprocedure', *Juristenkrant* 2024/482, 6 (6); BRUNEEL A. en VERSCHULDEN G., 'Kindvriendelijke justitie in de Gentse familierechtbank: het pilotproject 'Vertrouwenspersoon'', *T.Fam.* 2023/10, (282) 282-283.

¹⁵ Het betreft zowel de buitengerechtelijke als de gerechtelijke bemiddeling.

¹⁶ COMITÉ VOOR DE RECHTEN VAN HET KIND, General Comment No. 12 (2009), 19.

kinderen kunnen beperken en ervoor kunnen zorgen dat kinderen zich beter kunnen neerleggen bij de genomen beslissingen (infra nr. 169-170).¹⁷

6. Tegelijk brengt een verankering van het spreekrecht ook uitdagingen en risico's met zich mee. Kinderen bevinden zich in een kwetsbare positie en moeten daarom beschermd worden tegen negatieve gevolgen, zoals conflicten met hun ouders, het ontstaan van loyaliteitsconflicten, schuldgevoelens, woede of stress of het creëren van valse verwachtingen.¹⁸

7. Daarnaast moet ook rekening worden gehouden met de eigenheid van het bemiddelingsproces en de specifieke kenmerken hiervan, zoals de strikte vertrouwelijkheid van bemiddeling en de rol van de bemiddelaar als neutrale, meerpartijdige derde die in principe enkel instaat voor het faciliteren van een goed verloop van het bemiddelingsproces.¹⁹

8. Kortom, het gaat om het vinden van de juiste balans tussen de rechten van het kind, de bescherming van het kind als kwetsbaar rechtssubject en het respecteren van de eigenheid van een bemiddelingsproces.²⁰

AFDELING III Relevantie

9. Dit onderzoek biedt een aanzet om de bemiddelingspraktijk in overeenstemming te brengen met artikel 12 van het IVRK, zoals uitgelegd door het VN-Kinderrechtencomité (infra nr. 33-39) en artikel 22*bis*, lid 2 van de Grondwet.

10. Daarnaast kan dit onderzoek handvaten bieden voor de bemiddelaars die (echt)scheidingsbemiddelingsprocessen begeleiden. Een gestructureerde benadering om kinderen in het proces te horen, zorgt ervoor dat hun daadwerkelijke gevoelens, emoties en gedachten aan de oppervlakte komen, wat kan bijdragen aan een beter begrip van hun belangen. Deze inzichten kunnen vervolgens door de scheidende ouders worden meegenomen in het verloop van het bemiddelingsproces. Kinderen tijdig horen in voor hen ontwrichtende omstandigheden kan bovendien trauma en bijbehorende maatschappelijke zorgen en kosten voorkomen.²¹

¹⁷ ACKAERT L., JACOBS M., VANDEKERCKHOVE A. en VOS D., *Kinderen en scheiding*, Kinderrechtencommissariaat, 2005, 30; LANCKSWEERDT E., 'Bemiddeling en op bemiddeling gebaseerde aanpak van conflicten bij scheiding: het belang van het kind voorop', *T.Not.* 2015/7-8, (470) 470.

¹⁸ RADANOVA Y., 'Are We Losing the Voice of the Child in Mandatory Family Mediation Schemes in Europe?', *Kluwer Mediation Blog* 19 juni 2024, mediationblog.kluwerarbitration.com/2024/06/19/are-we-losing-the-voice-of-the-child-in-mandatory-family-mediation-schemes-in-europe/ (geraadpleegd op 18 februari 2025).

¹⁹ LANCKSWEERDT E., *Onderhandelen en bemiddelen: syllabus*, Universiteit Hasselt, 2022, 103-104.

²⁰ LAMKA S., 'Empowering Children's rights where they matter: implementing child-inclusive mediations in divorce proceedings', *Ohio State Journal on Dispute Resolution* 2023/1, (150) 163; MERTENS Y., 'Het participatierecht van minderjarigen bij bemiddeling tussen scheidende of gescheiden ouders: the little ghosts in the room?', *T.Fam.* 2024/1, (4) 16 ('hierna': MERTENS, 'Het participatierecht van minderjarigen bij bemiddeling').

²¹ ACKAERT L., JACOBS M., VANDEKERCKHOVE A. en VOS D., *Kinderen en scheiding*, Kinderrechtencommissariaat, 2005, 29.

11. Tot slot biedt dit onderzoek waardevolle inzichten voor beleidsmakers, gelet op de aanbevelingen die geformuleerd zullen worden met betrekking tot het ontwikkelen van een wetgevend kader. Deze aanbevelingen kunnen dienen als basis voor de uitwerking van concrete initiatieven.

AFDELING IV Beperkingen

12. Het onderzoek focust uitsluitend op het creëren van een kader omtrent het spreekrecht van kinderen in (echt)scheidingsbemiddelingsprocessen. Om die reden wordt het spreekrecht van kinderen in andere aangelegenheden die hen kunnen aanbelangen, zoals in geschillen inzake het recht op contact met hun (groot)ouders, buiten beschouwing gelaten.

13. Daarnaast zullen de juridische bronnen in dit onderzoek voornamelijk bestaan uit een analyse van de internationale, Europese en nationale wetgeving enerzijds en een grondige bestudering van de relevante rechtsleer anderzijds. Aangezien dit onderzoek zich richt op de (buiten)gerechtelijke bemiddelingspraktijk, is er weinig relevante rechtspraak.

14. Er wordt verwezen naar randnummer 19 voor de beperkingen van het gevoerde sociaalwetenschappelijk onderzoek.

HOOFDSTUK II ONDERZOEKSVRAGEN

15. De centrale onderzoeksvraag waarop dit onderzoek een antwoord tracht te formuleren, luidt als volgt: *"Hoe kan het spreekrecht van kinderen in (echt)scheidingsbemiddeling in België juridisch worden versterkt en verankerd?"*

16. Deze centrale onderzoeksvraag wordt beantwoord aan de hand van vijf subonderzoeksvragen:

- 1 *"In welke mate waarborgen het nationaal en internationaal recht het spreekrecht van kinderen in (echt)scheidingsprocessen?"*
- 2 *"Hoe krijgt de betrokkenheid van het kind in België anno 2025 vorm in de praktijk bij (echt)scheidingsbemiddeling, en hoe kijken familiale bemiddelaars hiernaar?"*
- 3 *"Welke obstakels ervaren bemiddelaars bij het betrekken van kinderen in (echt)scheidingsbemiddeling?"*
- 4 *"Welke parallellen bestaan er tussen de regeling omtrent het spreekrecht van het kind in gerechtelijke procedures en de betrokkenheid van het kind in de huidige bemiddelingspraktijk?"*
- 5 *"Welke vraagstukken brengt de invoering van een spreekrecht voor het kind in (echt)scheidingsbemiddeling met zich mee, en hoe kunnen deze worden beantwoord?"*

HOOFDSTUK III ONDERZOEKSMETHODE

AFDELING I Methodologie

17. Om een antwoord te formuleren op de centrale onderzoeksvraag, wordt er een interdisciplinair onderzoek gevoerd, dat bestaat uit twee luiken: een rechtswetenschappelijk en een sociaalwetenschappelijk luik. Deze combinatie maakt het mogelijk om voorstellen te formuleren die enerzijds juridisch correct en onderbouwd zijn en anderzijds praktisch toepasbaar en haalbaar binnen de Belgische context.

18. Voor het sociaalwetenschappelijk onderzoek werd er gekozen voor een kwalitatieve onderzoeksmethode²², meer bepaald het afnemen van semigestructureerde diepte-interviews met 14 erkende bemiddelaars.²³ Hiervoor werd gebruikgemaakt van een topiclijst waarin drie centrale thema's werden uitgewerkt: (1) de visie van de bemiddelaar op het betrekken van kinderen in (echt)scheidingsbemiddeling, (2) de manier waarop kinderen momenteel in de praktijk worden betrokken in het (echt)scheidingsbemiddelingsproces en (3) enkele toekomstperspectieven en voorstellen om het spreekrecht van kinderen in (echt)scheidingsbemiddeling te verankeren. Voor elk van deze thema's werden er enkele richtvragen geformuleerd, zodat in elk interview dezelfde kernaspecten aan bod kwamen. Deze werkwijze zorgde voor een goed evenwicht tussen structuur en flexibiliteit tijdens de interviews.²⁴ Een overzicht van de topiclijst met de richtvragen is terug te vinden in Bijlage 1: Diepte-interviews bemiddelaars: topiclijst met richtvragen.

19. Er moet evenwel worden gewezen op enkele beperkingen en risico's van de gehanteerde onderzoeksmethode.

Een eerste beperking heeft betrekking op de onderzoekspopulatie. Er werden uitsluitend bemiddelaars die erkend zijn door de Federale Bemiddelingscommissie benaderd om deel te nemen aan het onderzoek. Niet-erkende bemiddelaars werden dus buiten beschouwing gelaten.

Een tweede beperking betreft de geografische afbakening van de onderzoekspopulatie. Enkel bemiddelaars uit het arrondissement Limburg (afdelingen Hasselt en Tongeren) werden uitgenodigd. Deze keuze is ingegeven door praktische overwegingen, aangezien het binnen de beperkte tijd voor deze masterthesis niet haalbaar was om interviews in heel Vlaanderen (of daarbuiten) af te nemen.

²² BIJLEVELD C., *Methoden en technieken van Onderzoek in de Criminologie*, Boom Juridische uitgevers, 2009, 220-222.

²³ De transcripties werden niet als bijlage aan deze masterthesis gevoegd. Ze werden geanonimiseerd en overeenkomstig artikel 14 van het Reglement betreffende de masterscriptie van de Faculteit Rechten van de Universiteit van Hasselt opgenomen in een afzonderlijk document, dat wordt doorgestuurd naar de coördinerend verantwoordelijke voor de masterscriptie. De opnames van de interviews worden verwijderd na de verdediging van deze masterthesis.

²⁴ ROOSE H. en MEULEMAN B., *Kennis maken: methodologie voor sociale wetenschappers*, Skribis, 2021, 323-324.

Ten derde werden enkel bemiddelaars die de specialisatie 'Bemiddeling in Familiale Zaken' hebben gevolgd, uitgenodigd. Deze afbakening sluit aan bij het onderwerp van het onderzoek. Het zou niet relevant zijn om bemiddelaars uit andere specialisaties te betrekken.

Een vierde beperking bestaat erin dat uitsluitend bemiddelaars werden geïnterviewd. Scheidende ouders en kinderen van gescheiden of scheidende ouders maakten geen deel uit van de onderzoekspopulatie. Hoewel een dergelijke uitbreiding ongetwijfeld waardevolle inzichten kan opleveren, was dit omwille van de tijdsbeperking niet haalbaar.

20. In totaal werden er vijftig bemiddelaars aangeschreven met de vraag om deel te nemen aan het onderzoek. Voor de selectie van de bemiddelaars werden twee selectiestrategieën gecombineerd.²⁵

Eerst werd er gebruikgemaakt van een doelgerichte steekproeftrekking: de eerste twintig bemiddelaars werden geselecteerd op basis van specifieke kenmerken.²⁶ Zo werd er enerzijds gezorgd voor een gelijke verdeling tussen bemiddelaars met een juridische achtergrond en met een gedragswetenschappelijke achtergrond, en anderzijds tussen bemiddelaars die op hun website expliciet vermelden dat ze kinderen betrekken in het bemiddelingsproces en bemiddelaars die hier niets over aangeven. Deze selectiestrategie had tot doel om verschillende invalshoeken in het onderzoek te kunnen betrekken.

Omdat na deze selectie slechts zes bemiddelaars bereid waren deel te nemen, werden er nog dertig andere bemiddelaars benaderd via een gelegenheidssteekproeftrekking.²⁷ Deze bemiddelaars werden geselecteerd uit de lijst van erkende familiale bemiddelaars (uit het arrondissement Limburg, afdelingen Hasselt en Tongeren) van de Federale Bemiddelingscommissie op basis van beschikbaarheid en bereikbaarheid, zonder verdere voorafgaande selectiecriteria te hanteren. De keuze voor deze selectiestrategie was voornamelijk ingegeven door praktische overwegingen, met name het vinden van voldoende respondenten op korte termijn.

Uiteindelijk hebben zeventien bemiddelaars op deze uitnodiging gereageerd. Drie van hen gaven aan niet deel te willen nemen, omdat ze zelf nog geen ervaring hebben met (echt)scheidingsbemiddeling. Met de overige veertien bemiddelaars werden interviews gepland. Eén interview werd geannuleerd wegens persoonlijke omstandigheden van de bemiddelaar, waardoor er in totaal dertien interviews werden afgenomen. Deze interviews vonden plaats tussen 9 en 30 december 2024.

21. Van de dertien geïnterviewde bemiddelaars is het merendeel vrouwelijk: twaalf bemiddelaars zijn vrouwen, terwijl slechts één mannelijke bemiddelaar aan het onderzoek deelnam.

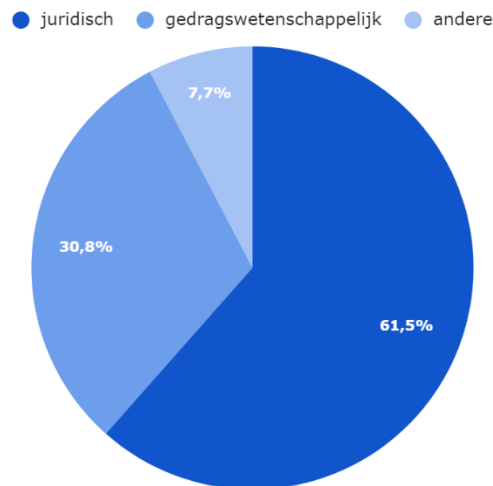
²⁵ Dit is de zogenaamde 'adaptieve steekproeftrekking' (zie ROOSE H. en MEULEMAN B., *Kennis maken: methodologie voor sociale wetenschappers*, Skribis, 2021, 196).

²⁶ BIJLEVELD C., *Methoden en technieken van Onderzoek in de Criminologie*, Boom Juridische uitgevers, 2009, 160-161.

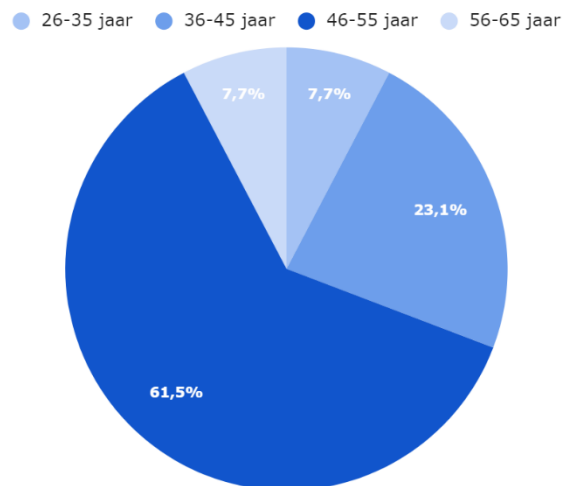
²⁷ ROOSE H. en MEULEMAN B., *Kennis maken: methodologie voor sociale wetenschappers*, Skribis, 2021, 196.

Wat hun professionele achtergrond betreft, beschikken acht van de dertien bemiddelaars over een juridische achtergrond. Vier bemiddelaars hebben een gedragswetenschappelijke achtergrond. Eén bemiddelaar is romanist van opleiding (zie Figuur 1).

Qua leeftijdsverdeling zijn drie van de dertien bemiddelaars tussen de 36 en de 45 jaar oud. Acht bemiddelaars bevinden zich in de leeftijdscategorie van 46 tot 55 jaar. Daarnaast is één bemiddelaar jonger dan 35 jaar en één bemiddelaar ouder dan 56 jaar (zie Figuur 2).

Figuur 1: Respondenten per opleiding

Figuur 2: Respondenten per leeftijdscategorie

Bijlage 2: Overzicht kenmerken per bemiddelaar biedt een overzicht van deze kenmerken per deelnemende bemiddelaar.

22. Er dient gewezen op het risico dat vooral bemiddelaars die zelf veel belang hechten aan dit onderwerp bereid waren om deel te nemen aan het onderzoek.

Toch doen dit risico en de relatief kleine steekproef van dertien respondenten geen afbreuk aan de betrouwbaarheid en validiteit van het onderzoek. Vanuit een constructivistische benadering van sociaalwetenschappelijk onderzoek is het immers niet het doel om een statistisch representatieve weerspiegeling van de populatie te verkrijgen of een objectieve realiteit op grote schaal te analyseren.²⁸ De waarde van dit onderzoek ligt namelijk in de kwalitatieve duiding van de resultaten, waarbij het perspectief van de betrokken bemiddelaars centraal staat.²⁹ Door de focus te leggen op de diepgang, het begrip en de contextualiteit, biedt het onderzoek waardevolle praktijkinzichten over het onderwerp.³⁰ Deze aanpak maakt het mogelijk om het onderwerp breed te exploreren en te benaderen.³¹

In het licht van deze benadering werd bovendien ook rekening gehouden met mogelijke vertekeningen in de antwoorden van de respondenten. Zo werd bewust aandacht besteed aan het risico op sociaal wenselijke antwoorden, waarbij respondenten eerder antwoorden wat volgens hen maatschappelijk als juist wordt gezien, in de plaats van hun werkelijke mening of gedrag.³² Om dit risico zo veel mogelijk te beperken, werden de interviewvragen op een open en niet-stigmatiserende manier geformuleerd. Daarnaast werd bij aanvang van het interview expliciet benadrukt dat de verwerking van de antwoorden volledig anoniem zou verlopen, om de drempel tot het geven van open en eerlijke antwoorden te verlagen.³³

AFDELING II Opbouw van het onderzoek

23. Centraal in dit onderzoek staat de vraag: *“Hoe kan het spreekrecht van kinderen in (echt)scheidingsbemiddeling in België juridisch worden versterkt en verankerd?”*

Dit betreft een aanbevelende onderzoeksvraag, die tot doel heeft om voorstellen te formuleren om de betrokkenheid van kinderen in (echt)scheidingsbemiddeling te versterken en een spreekrecht juridisch te verankeren.

24. Het onderzoek is opgebouwd uit drie delen: (1) het juridisch kader, (2) het empirisch onderzoek en (3) aanbevelingen en toekomstperspectieven.

²⁸ *Ibid.*, 78-79.

²⁹ BIJLEVELD C., *Methoden en technieken van Onderzoek in de Criminologie*, Boom Juridische uitgevers, 2009, 160-162.

³⁰ *Ibid.*, 91-92.

³¹ ROOSE H. en MEULEMAN B., *Kennis maken: methodologie voor sociale wetenschappers*, Skribis, 2021, 56.

³² BIJLEVELD C., *Methoden en technieken van Onderzoek in de Criminologie*, Boom Juridische uitgevers, 2009, 237.

³³ FISHER R., 'Social Desirability Bias and the Validity of Indirect Questioning', *Journal of Consumer Research* 1993/2, (303) 303-304.

§1 Juridisch kader

25. In het eerste deel wordt het huidige spreekrecht van kinderen in (echt)scheidingsprocessen, zowel in gerechtelijke procedures als in bemiddeling, in kaart gebracht. Deze analyse is gebaseerd op de nationale en internationale regelgeving, aangevuld met de relevante rechtsleer (en rechtspraak). Eerst worden de internationale voorschriften en verwachtingen uiteengezet. Vervolgens wordt onderzocht welke regelgeving er momenteel in België bestaat met betrekking tot het spreekrecht van kinderen in gerechtelijke procedures en in (echt)scheidingsbemiddeling. Tot slot wordt deze nationale regelgeving geëvalueerd in het licht van de eerder uiteengezette internationale voorschriften.

Dit deel schetst aldus het juridisch kader en de context waarbinnen het verdere onderzoek zich situeert. Daarnaast worden enkele kernbegrippen verduidelijkt die essentieel zijn voor een goed begrip van het verder onderzoek.

Op deze wijze biedt dit eerste deel een antwoord op de eerste subonderzoeksvraag, die evaluerend van aard is: *"In welke mate waarborgen het nationaal en internationaal recht het spreekrecht van kinderen in (echt)scheidingsprocessen?"*

Het beantwoorden van deze vraag is essentieel voor het verdere verloop van het onderzoek: een goed inzicht in de bestaande nationale regelgeving en de internationale verwachtingen vormt een essentieel vertrekpunt om later te kunnen beoordelen of, en in welke mate, er behoefte is aan een versterking en juridische verankering van het spreekrecht van kinderen in de bemiddelingspraktijk.

§2 Empirisch onderzoek

26. Het tweede deel omvat het sociaalwetenschappelijk, empirisch luik van het onderzoek. Hierin worden de ervaringen en inzichten uit de praktijk besproken, zoals die naar voren zijn gekomen in de diepte-interviews. Dit deel beantwoordt, de tweede, derde en vierde subonderzoeksvraag.

27. De tweede subonderzoeksvraag luidt: *"Hoe krijgt de betrokkenheid van het kind in België anno 2025 vorm in de praktijk bij (echt)scheidingsbemiddeling, en hoe kijken familiale bemiddelaars hiernaar?"*

Deze beschrijvende onderzoeksvraag heeft tot doel om na te gaan of, in welke mate en op welke wijze kinderen momenteel worden betrokken in de bemiddelingspraktijk, en welke voor- en nadelen het betrekken van het kind in het bemiddelingsproces met zich meebrengt volgens bemiddelaars.

Het beantwoorden van deze vraag is waardevol voor het onderzoek, aangezien de hieruit voortvloeiende inzichten over de huidige bemiddelingspraktijk kunnen dienen als leidraad bij het formuleren van concrete aanbevelingen met het oog op een toekomstig wettelijk kader voor (echt)scheidingsbemiddeling.

28. De derde subonderzoeksvraag luidt: *"Welke obstakels ervaren bemiddelaars bij het betrekken van kinderen in (echt)scheidingsbemiddeling?"*

Ook dit betreft een beschrijvende onderzoeksvraag, waarbij wordt nagegaan welke uitdagingen en moeilijkheden bemiddelaars ondervinden bij het betrekken van kinderen in het bemiddelingsproces.

Dit vormt een belangrijke tussenstap in het onderzoek: door rekening te houden met de belemmeringen waarmee bemiddelaars in de praktijk geconfronteerd worden, kunnen eventuele aanbevelingen in een latere fase van het onderzoek beter afgestemd worden op de praktische realiteit.

29. De vierde subonderzoeksvraag betreft de vraag: *"Welke parallellen bestaan er tussen de regeling omtrent het spreekrecht van het kind in gerechtelijke procedures en de betrokkenheid van het kind in de huidige bemiddelingspraktijk?"*

Dit is een rechtsvergelijkende onderzoeksvraag die aan de hand van een interne microrechtsvergelijking tracht na te gaan in welke mate de huidige bemiddelingspraktijk aansluiting vindt bij de regelgeving omtrent het spreekrecht van minderjarigen in gerechtelijke procedures.

Het beantwoorden van deze vraag biedt een concreet aanknopingspunt voor de ontwikkeling van een juridisch kader inzake het spreekrecht van kinderen in (echt)scheidingsbemiddeling. De bestaande parallellen kunnen als het ware fungeren als basis voor een mogelijke wettelijke verankering. Zo vormt ook deze vraag een belangrijke tussenstap in het onderzoek.

§3 *Aanbevelingen en toekomstperspectieven*

30. In het derde deel worden er uiteindelijk aanbevelingen geformuleerd voor de uitwerking van een wettelijk kader omtrent het spreekrecht van kinderen in (echt)scheidingsbemiddeling binnen de Belgische context. Deze aanbevelingen zijn gebaseerd op de bevindingen uit het eerder gevoerde juridisch en empirisch onderzoek. Alle relevante vraagstukken die rijzen bij het opstellen van een dergelijk kader worden daarbij geïdentificeerd en behandeld. Hiervoor wordt onder meer inspiratie geput uit buitenlandse voorbeelden en bestaande nationale praktijken. Ook wordt er rekening gehouden met de visies en bedenkingen van de geïnterviewde bemiddelaars over enkele concrete voorstellen.

31. Dit deel biedt een antwoord op de vijfde en laatste subonderzoeksvraag: *"Welke vraagstukken brengt de invoering van een spreekrecht voor het kind in (echt)scheidingsbemiddeling met zich mee, en hoe kunnen deze worden beantwoord?"*

Dit betreft een aanbevelende onderzoeksvraag, die als zodanig het sluitstuk vormt van deze masterthesis. Aan de hand van concrete voorstellen wordt er invulling gegeven aan een evenwichtig wettelijk kader dat zowel met de juridische vereisten als met de praktische haalbaarheid rekening houdt.

DEEL I JURIDISCH KADER

HOOFDSTUK I ARTIKEL 12 IVRK ALS FUNDAMENT

33. Het IVRK vormt een van de belangrijkste juridische fundamenteën voor de rechten van het kind.³⁴ Aan dit Verdrag ligt een fundamenteel gewijzigde maatschappelijke visie met betrekking tot het kind ten grondslag: kinderen worden niet langer louter beschouwd als rechtsobjecten die bescherming behoeven en over wie beslissingen worden genomen. Ze worden daarentegen erkend als volwaardige rechtssubjecten met eigen rechten, die in staat moeten worden gesteld om deze rechten (gedeeltelijk) zelf uit te oefenen. Op die manier kunnen zij invloed uitoefenen op de vormgeving van hun eigen leefwereld.³⁵

In het kader van dit gewijzigd kindbeeld, wordt er steeds meer belang gehecht aan de participatie van het kind. Deze participatieve benadering komt onder meer tot uiting in artikel 12 van het IVRK, dat de hedendaagse maatschappelijke en juridische status van het kind weerspiegelt.³⁶ Deze bepaling vormt de fundamentele juridische basis voor het recht van kinderen om hun stem te laten horen in zaken die hen aanbelangen, zoals een (echt)scheiding:

"De Staten die partij zijn, verzekeren het kind dat in staat is zijn of haar eigen mening te vormen, het recht die mening vrijelijk te uiten in alle aangelegenheden die het kind betreffen, waarbij aan de mening van het kind passend belang wordt gehecht in overeenstemming met zijn of haar leeftijd en rijpheid.

*Hiertoe wordt het kind met name in de gelegenheid gesteld te worden gehoord in iedere gerechtelijke en bestuurlijke procedure die het kind betreft, hetzij rechtstreeks, hetzij door tussenkomst van een vertegenwoordiger of een daarvoor geschikte instelling, op een wijze die verenigbaar is met de procedureregels van het nationale recht."*³⁷

Het VN-Kinderrechtencomité omschrijft het recht van het kind om te worden gehoord als één van de vier algemene beginselen van het IVRK, naast het recht op leven, het non-discriminatiebeginsel en de verplichting om het belang van het kind voorop te stellen bij het nemen van maatregelen die het kind betreffen.³⁸

³⁴ HERBOTS K., ROEVENS E. en PUT J., 'Participatie van het kind in het gerechtelijk scheidingsproces: droombeeld of realiteit?', *TJK* 2012/1, (23) 24; VANDENHOLE W., 'Twintig jaar kinderrechtenverdrag (1989-2009): een Belgische stand van zaken', *RW* 2009-2010/10, (386) 386-389.

³⁵ COMITÉ VOOR DE RECHTEN VAN HET KIND, General Comment No. 12 (2009), 6 en 24; BRUNING M. en MOL C., 'Child Participation in International and Regional Human Rights Instruments' in SCHRAMA W., FREEMAN M., TAYLOR N. en BRUNING M. (eds.), *International Handbook on Child Participation in Family Law*, Intersentia, 2021, (13) 15 ('hierna': BRUNING M. en MOL C., 'Child Participation in International and Regional Human Rights Instruments'); BRUNING M., SMEETS D., BOLSCHER K., PEPPER J. en DE BOER R., *Kind in proces: van communicatie naar effectieve participatie*, Wolf Legal Publishers, 2020, 99; FREEMAN M., *The Human Rights of Children: Selected Essays on Children's Rights*, Brill Nijhof, 2002, 9-14.

³⁶ COMITÉ VOOR DE RECHTEN VAN HET KIND, General Comment No. 12 (2009), 6 en 10; WUYTS T., *Ouderlijk gezag*, Intersentia, 2013, 610-611.

³⁷ Art. 12 IVRK.

³⁸ COMITÉ VOOR DE RECHTEN VAN HET KIND, General Comment No. 12 (2009), 6.

34. Aangezien deze bepaling de basis vormt voor het verdere onderzoek, is een beknopte analyse van dit artikel noodzakelijk. Vier elementen zijn van belang.

35. Ten eerste impliceert het gebruik van de term 'verzekeren' dat aan de staten die partij zijn bij het IVRK de verplichting wordt opgelegd om de nodige maatregelen te nemen, zodat kinderen daadwerkelijk van dit recht kunnen genieten.³⁹

36. Ten tweede verleent deze bepaling het recht aan minderjarigen om, indien zij dat wensen, hun mening te uiten in de aangelegenheden die hen aanbelangen. Dit spreekrecht is beperkt tot kwesties die het kind rechtstreeks raken, en dus een directe invloed hebben op het dagelijks leven van het kind.⁴⁰ Verder wordt dit recht enkel toegekend aan kinderen die in staat zijn om een eigen mening te vormen. Dit maakt duidelijk dat het spreekrecht geen absoluut, maar een relatief recht is, aangezien de uitoefening ervan afhangt van de bekwaamheid van het kind. Toch stelt het VN-Kinderrechtencomité uitdrukkelijk dat deze voorwaarde niet als een beperking van het recht mag worden geïnterpreteerd. Integendeel, het legt de verplichting op om het onderscheidingsvermogen en de oordeelsbekwaamheid van het kind, die bepalen of het kind in staat is om een eigen mening te vormen, zo ruim mogelijk te benaderen. Het uitgangspunt moet steeds zijn dat kinderen in principe bekwaam zijn om een mening te vormen.⁴¹ Afwijkingen zijn slechts toegestaan wanneer er in een specifiek geval wordt aangetoond dat een kind hiertoe niet in staat is. Om die reden moet er steeds een *in concreto* beoordeling plaatsvinden vooraleer men kan besluiten dat een kind geen gebruik kan maken van dit recht.⁴²

Hoewel het VN-Kinderrechtencomité een *in concreto* beoordeling voorschrijft, verduidelijkt het niet welke beoordelingscriteria hiervoor aangewend moeten of kunnen worden. Het Comité benadrukt evenwel dat het gebruik van een leeftijdsgrens, zowel in de wet als in de praktijk, onaanvaardbaar is.⁴³ Het onderscheidingsvermogen van een kind is immers niet gebonden aan een specifieke leeftijd, maar hangt daarentegen af van verschillende elementen, zoals de ontwikkelingsfase van het kind en de aard en ernst van de kwestie waarover het gaat. Om die reden is het louter hanteren van een leeftijdsgrens ontoereikend.⁴⁴

Hoe het onderscheidingsvermogen dan wel kan worden vastgesteld, blijft echter onduidelijk.⁴⁵ In *General Comment* nr. 12 geeft het VN-Kinderrechtencomité enkele aanvullende interpretaties die, zij het slechts in beperkte mate, verheldering bieden. Zo geeft het Comité expliciet aan dat ook zeer

³⁹ *Ibid.*, 10-11 en 18-19.

⁴⁰ LÜCKER-BABEL M., 'The right of the child to express views and to be heard: An attempt to interpret Article 12 of the UN Convention on the Rights of the Child', *The International Journal of Children's Rights* 1995/3, (391) 396 ('hierna': LÜCKER-BABEL M., 'The right of the child to express views and to be heard').

⁴¹ COMITÉ VOOR DE RECHTEN VAN HET KIND, General Comment No. 12 (2009), 12.

⁴² COMITÉ VOOR DE RECHTEN VAN HET KIND, Algemeen commentaar no. 14 (2013) over het recht van het kind zijn belangen de eerste overweging te laten zijn (art. 3, eerste lid), 29 mei 2013, nr. CRC/C/GC/14, 13 en 15, <http://www.kinderrechten.nl/assets/2020/04/General-Comment-14-site-KOM.pdf> ('hierna': COMITÉ VOOR DE RECHTEN VAN HET KIND, Algemeen commentaar no. 14 (2013)).

⁴³ COMITÉ VOOR DE RECHTEN VAN HET KIND, General Comment No. 12 (2009), 12-14.

⁴⁴ LÜCKER-BABEL M., 'The right of the child to express views and to be heard', 397-398.

⁴⁵ MOL C., *The Child's Right to Participate in Family Law Proceedings: represented, heard or silenced?*, Intersentia, 2022, 27 ('hierna': MOL C., *The Child's Right to Participate in Family Law Proceedings*).

jonge kinderen in staat kunnen zijn om een mening te vormen. Daarvoor is het niet vereist dat zij zich verbaal kunnen uiten. Ze kunnen hun mening en wensen ook uitdrukken via non-verbale communicatie, zoals spel, lichaamstaal en tekeningen.⁴⁶

Daarnaast hoeft het kind niet noodzakelijk alle aspecten van het onderwerp volledig te begrijpen. Het volstaat dat het kind over voldoende inzicht beschikt om een eigen mening te kunnen vormen.⁴⁷ Ook hier reikt het Comité echter geen verdere beoordelingscriteria aan om deze vereiste in de praktijk te concretiseren.

Deze aanvullende richtlijnen bieden vooralsnog geen duidelijke handvaten om te bepalen wanneer een kind in staat is om zijn of haar mening te vormen. De voorwaarde blijft vaag, niet-eenduidig en subjectief.⁴⁸

37. Ten derde schrijft deze bepaling voor dat er aan de mening van het kind passend belang gehecht moet worden, in overeenstemming met zijn of haar leeftijd en rijpheid. Het is niet voldoende om het kind slechts formeel de gelegenheid te geven om zijn stem te laten horen, om vervolgens deze mening zonder verdere overweging terzijde te schuiven. De mening van het kind moet daadwerkelijk worden meegenomen in het verdere verloop van het besluitvormingsproces. Om te bepalen welk gewicht aan de mening van het kind moet worden toegekend, dient er rekening te worden gehouden met de leeftijd en rijpheid van het kind. Naarmate het kind zich verder ontwikkelt, moet er meer gewicht worden verleend aan zijn of haar mening. Ook hier mag niet uitsluitend de leeftijd van het kind het doorslaggevend criterium vormen. De maturiteit of rijpheid van het kind verwijst naar de mate waarin het kind in staat is om de gevolgen van een bepaalde situatie te begrijpen en te evalueren. Dit wordt mede beïnvloed door factoren zoals het persoonlijk ontwikkelingsniveau van het kind, zijn of haar omgeving, en ervaringen uit het verleden. Om die reden dringt ook hier een beoordeling *in concreto* zich op, waarbij rekening wordt gehouden met de individuele kenmerken van het betreffende kind.⁴⁹

In de literatuur wijzen verschillende auteurs, waaronder DALY en TISDALL, erop dat de begrippen 'passend belang' en 'rijpheid' te vaag zijn geformuleerd. Dit kan aanleiding geven tot uiteenlopende interpretaties, wat op zijn beurt afbreuk doet aan een consistente toepassing van dit recht.⁵⁰

38. Ten vierde erkent artikel 12 van het IVRK het recht van kinderen op informatie over hun recht om te worden gehoord.⁵¹ Het VN-Kinderrechtencomité brengt dit aspect rechtstreeks in verband met artikel 17 van het IVRK, dat het recht op toegang tot passende informatie waarborgt. Het Comité beschouwt het recht op informatie als een fundamentele basisvoorwaarde – een *conditio sine qua non* – voor een daadwerkelijke uitoefening van het spreekrecht. Kinderen kunnen hun

⁴⁶ COMITÉ VOOR DE RECHTEN VAN HET KIND, General Comment No. 12 (2009), 12-14.

⁴⁷ *Ibid.*

⁴⁸ MOL C., *The Child's Right to Participate in Family Law Proceedings*, 29-30.

⁴⁹ COMITÉ VOOR DE RECHTEN VAN HET KIND, General Comment No. 12, 15.

⁵⁰ DALY A., 'No Weight for "Due Weight"? A Children's Autonomy Principle in Best Interest Proceedings', *The International of Children's Rights* 2018/1, (61) 65-69; TISDALL K., 'Challenging Competency and Capacity? Due Weight to Children's Views in Family Law Proceedings', *The International Journal of Children's Rights* 2018/1, (159) 162-165.

⁵¹ HERBOTS K., ROEVENS E. en PUT J., 'Participatie van het kind in het gerechtelijk scheidingsproces: droombeeld of realiteit?', *TJK* 2012/1, (23) 25.

mening slechts op doeltreffende wijze uiten wanneer zij over voldoende informatie beschikken.⁵² Zo moeten ze bijvoorbeeld geïnformeerd worden over het feit dat ze steeds kunnen weigeren om hun mening te uiten. Het gaat om een recht om te spreken, niet om een verplichting. Daarnaast is het van belang dat ze informatie krijgen over de wijze waarop ze dit recht kunnen uitoefenen.⁵³ Tot slot moeten ze op de hoogte gesteld worden van de mate waarin en manier waarop er rekening werd gehouden met hun mening in de uiteindelijke beslissing.⁵⁴

In dit verband is het eveneens belangrijk te verduidelijken dat het recht om te spreken niet gelijk staat aan het recht om te beslissen. Aangezien een (echt)scheiding onmiskenbaar een situatie is die het kind rechtstreeks aanbelangt, heeft het kind het recht om zijn of haar mening, wensen en bezorgdheden te uiten. De uiteindelijke verantwoordelijkheid voor het nemen van beslissingen of het maken van afspraken blijft evenwel berusten bij de rechter (in het geval van een gerechtelijke procedure) of bij de ouders (in het kader van een bemiddelingsproces).⁵⁵ Artikel 12 van het IVRK verleent dus geen beslissingsbevoegdheid aan het kind. Het garandeert enkel dat de mening van het kind mee in overweging wordt genomen bij het nemen van een beslissing in het belang van het kind (infra nr. 42). Op die manier wordt er gestreefd naar een evenwicht tussen enerzijds de erkenning van het kind als zelfstandig rechtssubject en anderzijds de beperkte autonomie van het kind, in tegenstelling tot de ruimere autonomie waar volwassenen over beschikken.⁵⁶

39. Bovenstaande analyse van artikel 12 van het IVRK toont aan dat dit artikel een stevig fundament biedt voor het recht van kinderen om betrokken te worden in gerechtelijke (echt)scheidingsprocedures of (echt)scheidingsbemiddelingsprocessen. De staten die partij zijn bij het IVRK zijn verantwoordelijk voor het creëren van een kader dat kinderen in de mogelijkheid stelt hun stem te uiten in de aangelegenheden die hen aanbelangen en ervoor te zorgen dat hieraan passend belang wordt gehecht.⁵⁷ In het kader van gerechtelijke procedures, heeft de Belgische wetgever reeds in 1994 invulling gegeven aan deze verplichting.⁵⁸ De wettelijke regeling voor het spreekrecht van kinderen in gerechtelijke procedures is terug te vinden in artikel 1004/1 van het Gerechtelijk Wetboek (infra nr. 50).

⁵² COMITÉ VOOR DE RECHTEN VAN HET KIND, General Comment No. 12 (2009), 18, 24 en 25.

⁵³ *Ibid.*, 14.

⁵⁴ *Ibid.*, 18.

⁵⁵ PLATFORM KINDERMISHANDELING, Beleidsadvies inzake contactbreuk tussen ouders en kinderen na beëindigde partnerrelaties: als ouders en kinderen elkaar niet meer zien, januari 2023, 55, <https://justitie.belgium.be/sites/default/files/Rapport%20Contactbreuk%20DEF.pdf> ('hierna': PLATFORM KINDERMISHANDELING, Beleidsadvies).

⁵⁶ WUYTS T., *Ouderlijk gezag*, Intersentia, 2013, 610-615.

⁵⁷ COMITÉ VOOR DE RECHTEN VAN HET KIND, General Comment No. 12 (2009), 24 en 39.

⁵⁸ Met de wetten van 2 februari 1994 en van 30 juni 1994 voerde de wetgever het hoorrecht in voor minderjarigen binnen gerechtelijke procedures. Er bestond een gedifferentieerde regeling, al naargelang de procedure was ingeleid voor de jeugdrechtbank (oud artikel 56bis Jeugdbeschermingswet), dan wel voor de vrederechter (oud artikel 931, derde tot zevende lid van het Gerechtelijk Wetboek). Met de wet van 30 juli 2013 maakte de wetgever een einde aan deze disparate regeling door een uniforme regeling in te voeren inzake het horen van het kind door de familierechtbank (Art. 158 Wet 30 juli 2013 betreffende de invoering van een familie- en jeugdrechtbank, BS 27 september 2013, 68429; SENAËVE P., 'Het hoorrecht van minderjarigen' in SENAËVE P. (ed.), *Handboek familieprocesrecht*, Wolters Kluwer, 2020, (469) 469).

HOOFDSTUK II BELANG VAN ARTIKEL 3 IVRK

40. Naast artikel 12, is ook artikel 3 van het IVRK van belang in het kader van dit onderzoek. Artikel 3 bepaalt dat het belang van het kind steeds de eerste overweging moet zijn bij het nemen van maatregelen of beslissingen die het kind betreffen.⁵⁹ In tegenstelling tot artikel 12, dat rechtstreeks een recht aan het kind toekent, legt artikel 3 een verplichting op aan de beslissingnemer om het belang van het kind steeds centraal te stellen.⁶⁰ Beide bepalingen richten zich dus tot verschillende actoren.

41. De artikelen 3 en 12 van het IVRK vertrekken bovendien elk vanuit een ander perspectief. Artikel 3 weerspiegelt een beschermende visie op het kind, waarbij de nadruk ligt op het waarborgen van het welzijn van het kind door de beslissingnemer. Artikel 12 vertrekt daarentegen vanuit een participatieve benadering, waarbij wordt uitgegaan van het idee dat het welzijn van het kind juist wordt versterkt door het kind actief te betrekken bij beslissingen die hem of haar aangaan.⁶¹ Het is net het gebrek aan betrokkenheid dat kinderen kwetsbaar maakt en hen zelfs kan schaden (infra nr. 169).⁶²

42. Bepaalde auteurs stellen dat er een zeker spanningsveld bestaat of kan bestaan tussen deze twee bepalingen.⁶³ Zij stellen dat het recht vervat in artikel 12 mag worden beperkt of uitgesloten wanneer de beslissingnemer van oordeel is dat het niet betrekken van het kind het belang van het kind dient. Artikel 3 zou in dat geval kunnen worden aangewend als argument om het spreekrecht in te perken. In de praktijk leidt deze redenering ertoe dat veel professionals beslissen om kinderen niet te betrekken bij aangelegenheden die hen wel degelijk aanbelangen.⁶⁴

Deze redenering lijkt echter niet te kloppen. Het 'belang van het kind' is een vaag en ruim begrip, dat door volwassenen naar eigen inzicht kan worden ingevuld. Daardoor ontstaat het risico dat het recht van artikel 12 systematisch wordt ingeperkt onder het mom van bescherming.⁶⁵ Het standpunt van LANSDOWN dat de vereiste om te handelen in het belang van het kind nooit kan dienen als

⁵⁹ Art. 3 IVRK.

⁶⁰ COMITÉ VOOR DE RECHTEN VAN HET KIND, Algemeen commentaar no. 14 (2013), 9.

⁶¹ BICKERDIKE A. en CARLTON F., 'Children's Participation and Lawyers in FDR: Better informed, safe decision-making', *Australian Pro Bono Centre* 23 juni 2023, 4 <https://www.probonocentre.org.au/wp-content/uploads/2023/07/Childrens-Participation-and-Lawyers-in-FDR-Better-informed-safe-decision-making.pdf> (geraadpleegd op 17 april 2025).

⁶² MORROW V. en RICHARDS M., 'The Ethics of Social Research with Children: An Overview', *Children & Society* 1996/10, (90) 96-97; PALI B. en VOET S., *Family Mediation in International Family Conflicts: the European context*, Leuven Instituut voor Criminologie, 2012, 38.

⁶³ JAMES A., HAUGEN G., RANTALAIHO M. en MARPLES R., 'The Voice of the Child in Family Mediation: Norway and England', *The International Journal of Children's Rights* 2010/3, (313) 313-314; MOL C., *The Child's Right to Participate in Family Law Proceedings*, 56.

⁶⁴ JAMES A., HAUGEN G., RANTALAIHO M. en MARPLES R., 'The Voice of the Child in Family Mediation: Norway and England', *The International Journal of Children's Rights* 2010/3, (313) 313-314; THOMAS N. en O'KANE C., 'When children's wishes and feelings clash with their 'best interests'', *The International Journal of Children's Rights* 1998/6, (137) 151; TISDALL K., 'Children and Young People's Participation: A critical consideration of Article 12' in VANDENHOLE W., DESMET E., REYNAERT D. en LEMBRECHTS S. (eds.), *Routledge international handbook of children's rights studies*, Routledge, 2015, (185) 192.

⁶⁵ LUNDY L., TOBIN J. en PARKES A., 'The Right to Respect for the Views of the Child' in TOBIN J. (ed.), *The UN Convention on the Rights of the Child: A Commentary*, Oxford University Press, 2019, (397) 405; THOMAS N. en O'KANE C., 'When children's wishes and feelings clash with their 'best interests'', *The International Journal of Children's Rights* 1998/6, (137) 151.

rechtvaardiging om het spreekrecht uit artikel 12 te beperken of uit te sluiten, kan dan ook worden bijgetreden.⁶⁶ Het argument dat er een evenwicht moet bestaan tussen bescherming en betrokkenheid overtuigt hierbij evenmin.⁶⁷ Integendeel: het horen van het kind moet worden geacht steeds het belang van het kind te dienen; waardoor dit het vereiste evenwicht dus op geen enkele manier bedreigt.⁶⁸ Sterker nog, vanuit het huidige kindbeeld kan het belang van het kind enkel worden bepaald in samenspraak met het kind zelf. De eigen inbreng van het kind is dus noodzakelijk om het belang van het kind correct te kunnen inschatten.⁶⁹ Het VN-Kinderrechtencomité stelt hieromtrent dat het horen van het kind een noodzakelijke procedurele stap vormt vooraleer er een beslissing in het belang van het kind kan worden genomen.⁷⁰ Om die reden is de centrale vraag niet *of* kinderen moeten worden betrokken, maar *hoe* die betrokkenheid georganiseerd kan worden zodanig dat dit hun welzijn waarborgt.⁷¹

Het evenwicht tussen betrokkenheid en bescherming wordt bovendien bewaakt doordat het spreekrecht niet gelijk staat aan beslissingsbevoegdheid voor het kind. Kinderen mogen hun mening uiten, maar nemen zelf geen beslissing. Het komt toe aan de beslissingnemer om alle relevante elementen in ogenschouw te nemen, waaronder ook de mening van het kind, en tegenover elkaar af te wegen. Daarbij is het mogelijk dat andere factoren uiteindelijk zwaarder doorwegen in het belang van het kind, waardoor de uiteindelijke beslissing niet noodzakelijk overeenstemt met de wensen van het kind.⁷² Door de mening van het kind enerzijds systematisch mee te nemen in het besluitvormingsproces, maar deze anderzijds niet blindelings te volgen, lijkt er een beter evenwicht te worden bereikt tussen bescherming en betrokkenheid.

Verder draagt ook het vrijwillig karakter van het spreekrecht bij aan dit na te streven evenwicht. Kinderen kiezen zelf of ze gebruik willen maken van dit recht. Ze zijn hiertoe niet verplicht.⁷³

In het kader van bemiddeling kan ook een multidisciplinaire samenwerking tussen de juridische en de gedragswetenschappelijke sector een bijkomende garantie voor dit evenwicht bieden.⁷⁴ Een combinatie van deze expertises kan zorgen voor een aanpak waarin de stem van het kind een plaats krijgt, terwijl er tegelijk voldoende aandacht is voor de kwetsbaarheid van het kind waarvoor passende bescherming geboden wordt. Dit wordt verder toegelicht in deel 3 (infra nr. 195).

⁶⁶ LANSDOWN G., *Every Child's Right to be Heard: A Resource Guide on the UN Committee on the Rights of the Child General Comment No. 12*, Save the Children UK, 2011, 33.

⁶⁷ HENRY P. en HAMILTON K., 'The Inclusion of Children in Family Dispute Resolution in Australia: Balancing Welfare versus Rights Principles', *The International Journal of Children's Rights* 2012/20, (584) 588-589.

⁶⁸ ATWOOD B., 'The Child's Voice in Custody Litigation: An Empirical Survey and Suggestions for Reform', *Arizona Law Review* 2003/3, (629) 660.

⁶⁹ KINDERRECHTENCOMMISSARIAAT, Advies voorstel van decreet van de heer Guy Swennen houdende organisatie van scheidingsbemiddeling, 25 september 2000, nr. 340/2, 16 <https://www.vlaamsparlament.be/nl/parlementaire-documenten/parlementaire-initiatieven/287585>.

⁷⁰ COMITÉ VOOR DE RECHTEN VAN HET KIND, General Comment No. 12 (2009), 22.

⁷¹ THØRNBLAD R. en STRANDBU A., 'The Involvement of Children in the Process of Mandatory Family Mediation' in NYLUND A., ERVASTI K. en ADRIAN L. (eds.), *Nordic Mediation Research*, Springer Open, 2018, (183) 206.

⁷² LÜCKER-BABEL M., 'The right of the child to express views and to be heard', 400.

⁷³ MOL C., *The Child's Right to Participate in Family Law Proceedings*, 57.

⁷⁴ SMITS V., 'Multidisciplinaire verbinding: een noodzaak bij complexe scheidingen!', *TJK* 2016/4, (290) 290-292 en 300-301.

Om bovenstaande redenen is er mijns inziens geen sprake van een spanningsveld tussen artikel 3 en artikel 12 van het IVRK. Integendeel, beide bepalingen zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden en vullen elkaar aan. Artikel 3 kan niet effectief worden uitgevoerd zonder de toepassing van artikel 12. Omgekeerd versterkt artikel 3 de werking van artikel 12, door ervoor te zorgen dat de stem van het kind ook effectief wordt meegenomen in het besluitvormingsproces.⁷⁵ Deze interpretatie ligt niet alleen in lijn met de visie van het VN-Kinderrechtencomité, maar sluit ook aan bij de veranderde benadering van kinderen als volwaardige rechtssubjecten (supra nr. 33).

⁷⁵ COMITÉ VOOR DE RECHTEN VAN HET KIND, Algemeen commentaar no. 14 (2013), 13; COMITÉ VOOR DE RECHTEN VAN HET KIND, General Comment No. 12 (2009), 23; KRAPPMANN L., 'The weight of the child's view (Article 12 of the Convention on the Rights of the Child)', *The International Journal of Children's Rights* 2010/4, (501) 504.

HOOFDSTUK III AANVULLENDE JURIDISCHE GRONDSLAGEN

43. Naast het IVRK, zijn er enkele andere rechtsbronnen die een juridische basis bieden voor het spreekrecht van het kind.

44. Zo bepaalt artikel 22*bis*, lid 2 van de Belgische Grondwet op vergelijkbare wijze dat elk kind het recht heeft om zijn mening te uiten in alle aangelegenheden die hem of haar aangaan, en dat er met die mening rekening wordt gehouden in overeenstemming met de leeftijd en het onderscheidingsvermogen van het kind.⁷⁶ Met enkele kleine verschillen in formulering, komt dit neer op een grondwettelijke verankering van het spreekrecht zoals dat is vastgelegd in artikel 12 van het IVRK.

45. Ook op Europees niveau bestaan er verschillende instrumenten die het recht van kinderen om te spreken ondersteunen en versterken. Zo valt het spreekrecht, zoals verankerd in artikel 12 van het IVRK, volgens het Europees Hof voor de Rechten van de Mens (hierna: EHRM) onder de bescherming van artikel 8 van het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens (hierna: EVRM).⁷⁷ Hoewel dit recht niet expliciet in artikel 8 van het EVRM is opgenomen, beschouwt het Hof dit als een onderdeel van het recht op persoonlijke autonomie, dat wel in dat artikel is vervat.⁷⁸

Daarnaast bevat ook het Europees Verdrag inzake de uitoefening van de Rechten van het Kind een juridische grondslag voor het spreekrecht in familierechtelijke procedures.⁷⁹ Hoewel België dit Verdrag niet heeft geratificeerd, kan het toch betekenisvol zijn.⁸⁰ Zo verwijst het EHRM hier regelmatig naar in zijn rechtspraak, zelfs wanneer het oordeelt over staten die geen partij zijn bij het Verdrag.⁸¹

⁷⁶ Art. 22*bis*, tweede lid Gw.

⁷⁷ BRUNING M. en MOL C., 'Child Participation in International and Regional Human Rights Instruments', 17-18.

⁷⁸ Zie bijvoorbeeld EHRM 3 december 2015, nr. 10161/13, ECLI:CE:ECHR:2015:0903JUD001016113, 'M. en M./Kroatië': in dit arrest concludeert het EHRM dat een minderjarige die niet de kans krijgt om zijn of haar mening te geven over de verblijfsregeling na een (echt)scheiding een schending uitmaakt van artikel 8 van het EVRM: "*Having regard to Article 12 of the Convention on the Rights of the Child (see in particular paragraph 32 of General Comment No. 12 (2009) on the right of the child to be heard), the Court finds that the same considerations apply mutatis mutandis in any judicial or administrative proceedings affecting children's rights under Article 8 of the European Convention on Human Rights. In particular, in such cases it cannot be said that the children capable of forming their own views were sufficiently involved in the decision-making process if they were not provided with the opportunity to be heard and thus express their views.*"

⁷⁹ Art. 3 Europees Verdrag van de Raad van Europa van 25 januari 1996 inzake de uitoefening van de Rechten van het Kind, *European Treaty Series* 25 januari 1996, nr. 160.

⁸⁰ PUT J., *Handboek Jeugdbeschermingsrecht*, die Keure, 2021, 100.

⁸¹ Zie bijvoorbeeld: EHRM 2 februari 2016, nr. 71776/12, ECLI:CE:ECHR:2016:0202JUD007177612, 'N.TS. e.a./Georgië'; EHRM 1 mei 2018, nr. 51312/16, ECLI:CE:ECHR:2018:0201JUD005131216, 'M.K./Griekenland'.

Andere relevante instrumenten op Europees niveau zijn de *Guidelines for Child-Friendly Justice* (hierna: *GCFJ*)⁸², de Aanbeveling betreffende kinderp participatie van de Raad van Europa⁸³ en het Handvest van de Grondrechten van de Europese Unie⁸⁴.

Deze bronnen vormen een aanvulling op, of versterking van het spreekrecht zoals geformuleerd in artikel 12 van het IVRK.⁸⁵ Het IVRK fungeert dan ook als het vertrekpunt voor deze instrumenten. Hoewel elk van deze aanvullende normen op zichzelf een waardevolle bijdrage kan leveren aan de verdere invulling van dit recht, blijft artikel 12 het scharnierpunt. Deze instrumenten dienen in de eerste plaats ter ondersteuning van de principes die erin vervat liggen.⁸⁶ Om die reden worden ze binnen dit onderzoek niet verder besproken.

Wat de *GCFJ* betreft, is het evenwel niet onbelangrijk om nog op te merken dat de toepassing ervan expliciet wordt uitgebreid tot alternatieve geschillenbeslechtsprocedures, zoals bemiddeling.⁸⁷ *Guideline IV.B.26* bepaalt immers dat de rechten van het kind, zoals die voortvloeien uit deze *GCFJ*, op gelijke wijze gewaarborgd moeten worden in buitengerechtelijke procedures. Het recht van het kind om te worden gehoord moet dus ook in bemiddelingsprocedures worden gerespecteerd.⁸⁸ Hoewel deze richtlijnen juridisch niet bindend zijn, hebben ze wel een zekere politieke en beperkte juridische waarde.⁸⁹ Zo zijn ze opgenomen in verschillende actieplannen en strategieën van zowel de Europese Unie als de Raad van Europa.⁹⁰ Hun juridische relevantie blijkt onder meer uit het feit dat het EHRM er steeds vaker naar verwijst bij de interpretatie van het EVRM in zijn rechtspraak.⁹¹

⁸² COMMITTEE OF MINISTERS OF THE COUNCIL OF EUROPE, Guidelines on child-friendly justice, 17 november 2010, nr. CM/Del/Dec, <https://rm.coe.int/16804b2cf3>.

⁸³ COMMITTEE OF MINISTERS OF THE COUNCIL OF EUROPE, Recommendation to member States on the participation of children and young people under the age of 18, 28 maart 2012, nr. CM/Rec(2012)2, <https://www.refworld.org/legal/resolution/coeministers/2012/en/88710>.

⁸⁴ Art. 24, §1 Handvest van de Europese Unie van 7 december 2000 van de de Grondrechten, *Pb.L.* 18 december 2000, afl. 364, 1-22.

⁸⁵ COMMITTEE OF MINISTERS OF THE COUNCIL OF EUROPE, Guidelines on child-friendly justice, 17 november 2010, nr. CM/Del/Dec, 7-9, <https://rm.coe.int/16804b2cf3>; BRUNING M. en MOL C., 'Child Participation in International and Regional Human Rights Instruments' 17.

⁸⁶ HERBOTS K., 'Het nieuw Europees Verdrag inzake de Uitoefening van de Rechten van het Kind en de situatie in België', *TPR* 1997/4, (1763) 1763; MOL C., *The Child's Right to Participate in Family Law Proceedings*, 87.

⁸⁷ COMMITTEE OF MINISTERS OF THE COUNCIL OF EUROPE, Guidelines on child-friendly justice, 17 november 2010, nr. CM/Del/Dec, 9 en 44-45, <https://rm.coe.int/16804b2cf3>.

⁸⁸ *Ibid.*, 10.

⁸⁹ LIEFAARD T., 'Child-friendly justice: protection and participation of children in the justice system', *Temple Law Review* 2016/4, (905) 913-916.

⁹⁰ Mededeling van de Commissie aan het Europees Parlement, de Raad, het Europees Economisch en Sociaal Comité en het Comité van de Regio's: een EU-agenda voor de rechten van het kind, EUROPESE COMMISSIE, 15 februari 2011, COM/2011/60 def; COUNCIL OF EUROPE, Strategy for 2009-2011: Building a Europe for and with children, 2009, https://www.coe.int/t/dg3/children/pdf/Stockholm_StrategyProgramme_en.pdf.

⁹¹ Zie bijvoorbeeld: EHRM 17 juli 2012, nr. 64791/10, ECLI:CE:ECHR:2012:0717JUD006479110, 'M.D. en anderen/Malta'; EHRM 29 april 2014, nr. 60092/12, ECLI:CE:ECHR:2014:0429JUD006009212, 'Z.J./Litouwen'.

HOOFDSTUK IV TERMINOLOGISCHE AFBAKENING: PARTICIPATIERECHT, HOORRECHT OF SPREEKRECHT

46. Vaak wordt het recht vervat in artikel 12 van het IVRK omschreven als het 'participatierecht' van kinderen.⁹² Het is evenwel correcter om te spreken van het 'hoorrecht' of 'spreekrecht'. De term 'participatierecht' heeft immers strikt genomen een ruimere betekenis en omvat dus meer dan enkel het recht om gehoord te worden, zoals verankerd in artikel 12 van het IVRK.⁹³ Het hoorrecht vormt een onderdeel van het bredere participatierecht, maar is er niet volledig mee gelijk te stellen.⁹⁴

De term 'participatierecht' is een containerbegrip.⁹⁵ Zo kunnen ook andere bepalingen van het IVRK onder de noemer 'participatierecht' worden gebracht, zoals het recht op vrijheid van meningsuiting (artikel 13), het recht op vrijheid van gedachte, geweten en godsdienst (artikel 14) en het recht op vrijheid van vereniging (artikel 15).⁹⁶

Op internationaal niveau bestaan er bovendien verschillen in wat onder het participatierecht wordt begrepen.⁹⁷ Er bestaat geen eenduidige definitie voor dit begrip. Zo wordt in de Belgische rechtsleer bijvoorbeeld de situatie waarin een kind toestemming moet geven voor een bepaalde rechtshandeling eveneens aangemerkt als een vorm van participatierecht. Dit stelt het kind immers in staat om op substantiële wijze invloed uit te oefenen op de uitkomst van een procedure.⁹⁸ Een voorbeeld hiervan is de vereiste toestemming van een minderjarige vanaf twaalf jaar voor zijn of haar adoptie.⁹⁹ Daarnaast worden ook situaties waarin een minderjarige als procespartij kan optreden, zoals bij een verzoek tot voornaamswijziging omwille van de innerlijk beleefde genderidentiteit vanaf twaalf jaar, beschouwd als participatierechten.¹⁰⁰ Deze situaties gaan duidelijk verder dan een louter spreekrecht.

47. Om verwarring te vermijden en om duidelijk te maken dat dit onderzoek uitsluitend betrekking heeft op het recht van het kind om zijn mening te uiten, zonder dat het kind daarbij de status van partij in de (echt)scheidings(bemiddelings)procedure verwerft, zal in het verdere verloop van deze thesis worden verwezen naar het 'hoorrecht' of 'spreekrecht' van het kind. Deze

⁹² MOL C., *The Child's Right to Participate in Family Law Proceedings*, 11.

⁹³ BRUNING M. en MOL C., 'Child Participation in International and Regional Human Rights Instruments', 21.

⁹⁴ COMITÉ VOOR DE RECHTEN VAN HET KIND, General Comment No. 12 (2009), 6 en 9; WUYTS T., *Ouderlijk gezag*, Intersentia, 2013, 610-611.

⁹⁵ MOL C., *The Child's Right to Participate in Family Law Proceedings*, 11.

⁹⁶ WUYTS T., *Ouderlijk gezag*, Intersentia, 2013, 606.

⁹⁷ MOL C., 'Child Participation in Family Law Proceedings Compared' in SCHRAMA W., FREEMAN M., TAYLOR N. en BRUNING M. (eds.), *International Handbook on Child Participation in Family Law*, Intersentia, 2021, (335) 357 ('hierna': MOL C., 'Child Participation in Family Law Proceedings Compared'); SCHRAMA W. en MOL C., 'Een rechtsvergelijkende blik op kinderp participatie en enkele reflecties', *T.Fam.* 2022/5-6, (132) 133.

⁹⁸ BOONE I., DECLERCK C. en VERTOMMEN E., 'Belgium' in SCHRAMA W., FREEMAN M., TAYLOR N. en BRUNING M. (eds.), *International Handbook on Child Participation in Family Law*, Intersentia, 2021, (103) 104-106 ('hierna': BOONE I., DECLERCK C. en VERTOMMEN E., 'Belgium'); VANDENHOLE W., 'Twintig jaar kinderrechtenverdrag (1989-2009): een Belgische stand van zaken', *RW* 2009-2010/10, (386) 391-392.

⁹⁹ Art. 348-1 oud BW.

¹⁰⁰ Art. 370/3, §4, tweede en derde lid oud BW; BOONE I., DECLERCK C. en VERTOMMEN E., 'Belgium', 104-106; VANDENHOLE W., 'Twintig jaar kinderrechtenverdrag (1989-2009): een Belgische stand van zaken', *RW* 2009-2010/10, (386) 391-392.

terminologie sluit beter aan bij de focus op artikel 12 van het IVRK en maakt duidelijk dat de andere modaliteiten van het participatierecht buiten beschouwing worden gelaten.

SCHRAMA en MOL verkiezen in dit verband terecht de term 'spreekrecht' boven 'hoorrecht'. Hoewel beide begrippen vaak als synoniemen worden gebruikt, legt het begrip 'spreekrecht' meer nadruk op het perspectief van het kind. Op die manier wordt dit recht benaderd vanuit het kind zelf, dat actief de mogelijkheid krijgt om zijn mening te uiten, eerder dan vanuit de volwassene die met het kind in gesprek gaat.¹⁰¹

¹⁰¹SCHRAMA W. en MOL C., 'Een rechtsvergelijkende blik op kinderp participatie en enkele reflecties', *T.Fam.* 2022/5-6, (132) 133.

HOOFDSTUK V ONDERSCHEID TUSSEN RECHTSTREEKS EN ONRECHTSTREEKS HOREN

48. Wanneer het kind wordt gehoord over aangelegenheden die hem aanbelangen, moet er een onderscheid worden gemaakt tussen rechtstreeks (of direct) horen en onrechtstreeks (of indirect) horen.

Er is sprake van rechtstreeks horen, wanneer het kind rechtstreeks wordt gehoord door de persoon die uiteindelijk de beslissing neemt.¹⁰² Een voorbeeld hiervan is het hoorrecht van het kind in gerechtelijke procedures, zoals dat is vastgesteld in artikel 1004/1 van het Gerechtelijk Wetboek. De rechter die finaal zal beslissen, spreekt met het kind vooraleer hij tot besluitvorming overgaat (infra nr. 51).¹⁰³

Onrechtstreeks horen verwijst naar de situatie waarin het kind niet rechtstreeks in gesprek gaat met de persoon die de beslissing neemt. In plaats daarvan spreekt het kind met een derde persoon, zoals een expert, die van dit gesprek een verslag of rapport opstelt en dat vervolgens toestuuft aan de beslissingnemer(s). Daarnaast wordt ook de situatie waarin een kind wordt gehoord door een derde partij, die vervolgens het kind vertegenwoordigt in naam en voor rekening van het kind gedurende het proces, beschouwd als een vorm van indirect horen.¹⁰⁴

49. Doorgaans wordt direct horen beschouwd als de meest effectieve manier om kinderen een stem te geven in de aangelegenheden die hen aangaan.¹⁰⁵ Ook het VN-Kinderrechtencomité adviseert om kinderen zo veel mogelijk rechtstreeks in gesprek te laten gaan met de beslissingnemer over zaken die hen aanbelangen.¹⁰⁶

Ondanks deze aanbeveling van het VN-Kinderrechtencomité, lijkt de specifieke context van (echt)scheidingsbemiddeling een andere aanpak te vereisen. Het rechtstreeks horen van het kind in een (echt)scheidingsbemiddelingsproces zou immers betekenen dat de ouders het gesprek met het kind voeren.¹⁰⁷ Dit vormt echter niet de meest geschikte methode om het kind te betrekken. Ouders die verwickeld zijn in een (echt)scheiding zijn niet altijd in staat om objectief te luisteren naar de wensen, belangen en behoeften van hun kind. Soms worden ze overmand door emoties of zijn hun belangen of wensen tegenstrijdig met deze van het kind, waardoor het risico ontstaat dat ze het

¹⁰² MOL C., 'Het mensenrechtelijke kader inzake de procespositie van de minderjarige: normen voortvloeiend uit het IVRK, het EVRM en andere Europese bronnen', *T.Fam.* 2022/5-6, (124) 126.

¹⁰³ SCHRAMA W. en MOL C., 'Een rechtsvergelijkende blik op kinderparticipatie en enkele reflecties', *T.Fam.* 2022/5-6, (132) 133.

¹⁰⁴ MERTENS Y., 'Het participatierecht van minderjarigen bij bemiddeling', 9; MOL C., *The Child's Right to Participate in Family Law Proceedings*, 12 en 148-150.

¹⁰⁵ COMMITTEE OF MINISTERS OF THE COUNCIL OF EUROPE, Guidelines on child-friendly justice, 17 november 2010, nr. CM/Del/Dec, 52, <https://rm.coe.int/16804b2cf3>; DECLERCK C. en CERULUS U., 'Het hoorrecht van het kind voor de Nederlandstalige familierechters: resultaten van een praktijkbevraging', *T.Fam.* 2022/7, (175) 183 ('hierna': DECLERCK C. en CERULUS U. 'Resultaten van een praktijkbevraging').

¹⁰⁶ COMITÉ VOOR DE RECHTEN VAN HET KIND, General Comment No. 12 (2009), 16.

¹⁰⁷ MERTENS Y., 'Het participatierecht van minderjarigen bij bemiddeling', 9.

belang van het kind niet kunnen onderscheiden van hun eigen belang.¹⁰⁸ Bovendien bevindt het kind zich vaak in een loyaliteitsconflict, hetgeen ertoe kan leiden dat het kind aan beide ouders andere verhalen vertelt, andere voorkeuren uitspreekt of helemaal niet durft te zeggen wat het werkelijk wil, uit angst om een van hen te kwetsen.¹⁰⁹ Ook kan het voor een kind zeer stressvol zijn om in deze context met zijn of haar ouders in gesprek te gaan. Daarenboven doet dit mogelijk nieuwe conflicten en spanningen tussen de ouders ontstaan. In het licht van de bescherming van het kind, lijkt het direct horen van het kind in (echt)scheidingsbemiddelingsprocessen dus niet de meest wenselijke methode. Het betrekken van een derde partij die met het kind spreekt en zo zou fungeren als een soort tussenpersoon, zoals een bemiddelaar of derde-deskundige, kan aan deze bezorgdheden tegemoetkomen (infra nr. 192-195).

¹⁰⁸ THØRNBLAD R. en STRANDBU A., 'The Involvement of Children in the Process of Mandatory Family Mediation' in NYLUND A., ERVASTI K. en ADRIAN L. (eds.), *Nordic Mediation Research*, Springer Open, 2018, (183) 185-186.

¹⁰⁹ MERCKX E., 'Vertrouwelijke informatie bij het horen van minderjarigen in zaken van gezag en verblijf of contact: schending van de rechten van verdediging of in het belang van het kind?', *T.Fam.* 2019/7-8, (203) 207.

HOOFDSTUK VI SPREEKRECHT IN GERECHTELIJKE PROCEDURES

50. In lijn met de verplichtingen die artikel 12 van het IVRK aan de verdragsstaten oplegt, voerde de Belgische wetgever in 1994 het recht in voor kinderen om gehoord te worden door de rechter in aangelegenheden die hen aanbelangen.¹¹⁰ Dit recht is ondertussen verankerd in artikel 1004/1 van het Gerechtelijk Wetboek en werd door de wet van 27 maart 2024 houdende bepalingen inzake digitalisering van justitie en diverse bepalingen *Ibis* grondig hervormd.¹¹¹ Deze hervorming is het resultaat van een praktijkonderzoek naar het hoorrecht van kinderen in de Nederlandstalige familierechtbanken, uitgevoerd door het Kinderrechtencommissariaat in samenwerking met de Orde van Vlaamse Balies en de Gezinsbond, met wetenschappelijke medewerking van prof. dr. CHARLOTTE DECLERCK (UHasselt).¹¹² Het praktijkonderzoek bestond uit twee delen. Enerzijds werd er een vragenlijst verstuurd naar de Nederlandstalige familierechtbanken en de familiekamers van de hoven van beroep, met als doel inzicht te krijgen in de manier waarop het hoorrecht vandaag in de praktijk uitwerking krijgt. Anderzijds werden er interviews afgenomen met kinderen om hun ervaringen en behoeften in kaart te brengen, en deze vervolgens af te toetsen aan de gangbare praktijk.¹¹³ De resultaten van dit onderzoek brachten verschillende noden en bezorgdheden aan het licht. De wetwijziging beoogde hieraan tegemoet te komen, om zo het hoorrecht van kinderen in gerechtelijke procedures te versterken.¹¹⁴

51. Sindsdien bepaalt artikel 1004/1 van het Gerechtelijk Wetboek dat elke minderjarige het recht heeft om door een rechter te worden gehoord in alle aangelegenheden die hem of haar aanbelangen, met uitzondering van de vorderingen die betrekking hebben op onderhoudsverplichtingen en de louter financiële of vermogensrechtelijke vorderingen die het vermogen van de minderjarige niet rechtstreeks raken.¹¹⁵ De rechter hecht passend belang aan de mening van het kind, in overeenstemming met zijn of haar leeftijd, maturiteit en de eventuele invloed die op het kind wordt uitgeoefend.¹¹⁶

Deze bepaling vormt met andere woorden de wettelijke basis voor kinderen om hun mening te geven in (echt)scheidingsprocedures, met name over aspecten zoals de verblijfsregeling.

52. Net als artikel 12 van het IVRK, benadrukt artikel 1004/1 van het Gerechtelijk Wetboek dat het gaat om een *recht* van de minderjarige om te worden gehoord. Er bestaat met andere woorden geen verplichting voor het kind. Indien de minderjarige echter aangeeft gehoord te willen worden, is

¹¹⁰ SENA EVE P., 'Het hoorrecht van minderjarigen' in SENA EVE P. (ed.), *Handboek familieprocesrecht*, Wolters Kluwer, 2020, (469) 469; zie supra vn. 58.

¹¹¹ Wet 27 maart 2024 houdende bepalingen inzake digitalisering van justitie en diverse bepalingen *Ibis*, BS 29 maart 2024, 38622.

¹¹² ROELS Y., VAN HEMELRIJCK E., VAN RUMST S., VRIJENS C., COENE E. en VAN BOGAERT M., *Het kind weegt te licht: Kinderen hebben spreekrecht in de familierechtbank: Dossier spreekrecht*, Kinderrechtencommissariaat, 2022.

¹¹³ DECLERCK C. en CERULUS U., 'Resultaten van een praktijkbevraging', 175.

¹¹⁴ SENA EVE P., 'Het horen van kinderen en andere wijzigingen in het familierecht. Commentaar bij de familierechtelijke bepalingen van titel 3 van de wet van 28 maart 2024', *T.Fam.* 2024/5, (136) 137 ('hierna': SENA EVE P., 'Het horen van kinderen en andere wijzigingen in het familierecht')

¹¹⁵ Art. 1004/1, §1, eerste lid Ger.W.

¹¹⁶ Art. 1004/1, §6, tweede lid Ger.W.

de rechter verplicht hierop in te gaan.¹¹⁷ Hoewel het gaat om een verplichting voor de rechter, zijn er geen sancties voorzien indien deze verplichting niet wordt nageleefd.

53. Elke minderjarige heeft het recht om te worden gehoord, ongeacht zijn of haar leeftijd. Wel worden alleen minderjarigen van twaalf jaar of ouder systematisch door de rechter uitgenodigd voor een gesprek.¹¹⁸ Jongere kinderen worden niet systematisch uitgenodigd, maar kunnen wel zelf aangeven dat ze gehoord willen worden. Indien ze dat doen, mag de rechter dit verzoek niet weigeren, tenzij het kind in dezelfde procedure al eerder werd gehoord.¹¹⁹

54. Het verzoek om een minderjarige uit te nodigen voor een gesprek, kan uitgaan van verschillende actoren. Niet alleen de minderjarige zelf, maar ook de partijen in het geding (in het kader van een (echt)scheidingsprocedure zijn dit doorgaans de ouders) of het openbaar ministerie kunnen de rechter vragen om het kind te horen. Daarnaast kan de rechter ook ambtshalve beslissen om een kind dat jonger is dan twaalf jaar uit te nodigen voor een gesprek. Wanneer het verzoek uitgaat van de partijen in het geding, kan de rechter dit verzoek wel afwijzen, op voorwaarde dat hij deze beslissing motiveert.¹²⁰

55. In de rechtsleer is reeds meermaals kritiek geuit op het feit dat minderjarigen pas vanaf twaalf jaar worden ingelicht over dit recht.¹²¹ Tijdens de voorbereiding van de wet van 27 maart 2024 werd voorgesteld om deze grens te verlagen naar acht jaar.¹²² Dit voorstel werd afgewezen omdat dit waarschijnlijk zou leiden tot een substantiële toename in het aantal gesprekken en de familierechtbanken niet voldoende mensen en middelen ter beschikking hebben om deze stijging op te vangen. Als compromis voorziet artikel 1004/1 van het Gerechtelijk Wetboek sinds de wetswijziging dat de wettelijke vertegenwoordigers, doorgaans de ouders, van minderjarigen jonger dan twaalf jaar worden geïnformeerd over het feit dat het kind zelf een verzoek kan richten aan de rechter om te worden gehoord.¹²³ Toch is deze compromis niet ideaal, aangezien ouders deze informatie mogelijk niet altijd doorgeven aan hun kinderen wanneer ze het zelf niet opportuun achten dat het kind met de rechter in gesprek gaat.¹²⁴

¹¹⁷ Art. 1004/1, §4 Ger.W.

¹¹⁸ Art. 1004/1, §3 en art. 1004/1 Ger.W.; KB 17 juli 2024 tot wijziging van de bijlagen bij het koninklijk besluit van 28 april 2017 tot vaststelling van het model van informatieformulier bedoeld in artikel 1004/2 van het Gerechtelijk Wetboek, BS 28 augustus 2024, 99561.

¹¹⁹ Art. 1004/1, §2 en §4, eerste lid Ger.W.

¹²⁰ Art. 1004/1, §2 Ger.W.

¹²¹ JACOBS L., 'La parole de l'enfant face à la séparation parentale: regards croisés sur les pratiques d'audition', RTDF 2017/4, (649) 652-653; SENAEVE P., 'Het hoorrecht van minderjarigen' in SENAEVE P. (ed.), *Handboek familieprocesrecht*, Wolters Kluwer, 2020, (469) 476-477.

¹²² Verslag van de eerste lezing van het wetsontwerp houdende bepalingen inzake digitalisering van justitie en diverse bepalingen Ibis, KAMER, 2023-2024, 14 februari 2024, nr. 55-3728/004, 21.

¹²³ Art. 1004/1, §3/1 Ger.W.

¹²⁴ DECLERCK C., 'Naar een meer kindvriendelijke justitie in België. Het versterkte spreekrecht van de minderjarige in familiezaken', *Tijdschrift voor Familie- en Jeugdrecht* 2024/12, (359) 361 ('hierna': DECLERCK C., 'Naar een meer kindvriendelijke justitie in België').

56. Het feit dat minderjarigen pas vanaf twaalf jaar automatisch worden geïnformeerd over hun hoorrecht, is op zich niet in strijd met artikel 12 van het IVRK, zoals dit door het VN-Kinderrechtencomité wordt geïnterpreteerd.¹²⁵

Artikel 1004/1 van het Gerechtelijk Wetboek stelt namelijk geen absolute leeftijdsgrens vast, die een bepaalde categorie van minderjarigen van het hoorrecht zou uitsluiten.¹²⁶ Er is bijgevolg sprake van een zogenaamde 'flexibele leeftijdsgrens', waarbij ook jongere kinderen de toegang tot dit recht behouden.¹²⁷

Bovendien vormt het feit dat de wettelijke vertegenwoordigers van kinderen jonger dan twaalf jaar wél worden geïnformeerd over het bestaan van dit recht, onder het hierboven vermelde voorbehoud, een aanvullende waarborg in het licht van artikel 12 van het IVRK.¹²⁸

57. Sinds de wetswijziging van 2024 bepaalt artikel 1004/1, §1, tweede lid van het Gerechtelijk Wetboek dat broers en zussen 'geacht worden betrokken te zijn' bij geschillen over de verblijfsregeling van een van hen.¹²⁹ Deze bepaling werd ingevoerd naar aanleiding van een arrest van het Grondwettelijk Hof van 21 april 2022, waarin werd geoordeeld dat het hoorrecht in procedures aangaande de verblijfsregeling van een minderjarige ook moet toekomen aan zijn of haar minderjarige halfbroers en halfzussen.¹³⁰

Deze bepaling vormt als het ware een verruiming van het personeel toepassingsgebied van het spreekrecht vervat in het eerste lid van artikel 1004/1.¹³¹ De verblijfsregeling van een (half)broer of (half)zus wordt voortaan expliciet beschouwd als een aangelegenheid die ook de andere minderjarige kinderen van het gezin, waarover het geschil niet gaat, aanbelangt.¹³²

Het is evenwel belangrijk om op te merken dat de rechter niet verplicht is om deze minderjarigen automatisch te informeren over dit recht. Zij kunnen dit recht uitoefenen, maar moeten hier dus wel zelf om verzoeken.¹³³

58. Een andere innovatie die de wet van 27 maart 2024 heeft ingevoerd ter versterking van het spreekrecht in artikel 1004/1 van het Gerechtelijk Wetboek, is het recht van de minderjarige om een meerderjarige vertrouwenspersoon mee te nemen naar het gesprek met de rechter.¹³⁴

¹²⁵ COMITÉ VOOR DE RECHTEN VAN HET KIND, General Comment No. 12 (2009), 12-14.

¹²⁶ COMITÉ VOOR DE RECHTEN VAN HET KIND, General Comment No. 12 (2009), 12-14; BRUNING M., SMEETS D., BOLSCHEK K., PEPER J. en DE BOER R., *Kind in proces: van communicatie naar effectieve participatie*, Wolf Legal Publishers, 2020, 117-118.

¹²⁷ MOL C., *The Child's Right to Participate in Family Law Proceedings*, 402.

¹²⁸ SENAËVE P., 'Het horen van kinderen en andere wijzigingen in het familierecht', 141.

¹²⁹ Art. 1004/1, §1, tweede lid Ger.W.

¹³⁰ GwH 21 april 2022, nr. 58/2022, ECLI:BE:GHCC:2022:ARR.058.

¹³¹ CROMBEZ G., 'Le droit de l'enfant d'être entendu par le juge: entre murmures et tumultes', *JT* 2024/24, (407) 409.

¹³² DECLERCK C., 'Naar een meer kindvriendelijke justitie in België', 360.

¹³³ SENAËVE P., 'Het horen van kinderen en andere wijzigingen in het familierecht', 144.

¹³⁴ Art. 1004/1, §5/1, tweede lid Ger.W.

De minderjarige mag zelf kiezen wie hij of zij als vertrouwenspersoon wil meenemen, op voorwaarde dat deze persoon geen partij is in het geding, noch een bloedverwant tot in de tweede graad van een partij in het geding, zoals een grootouder, een tante of oom. Deze uitsluiting is ingegeven door het vermoeden dat deze personen bevooroordeeld zijn ten gunste van een van de ouders. Op deze beperking geldt één uitzondering: een meerderjarige broer of zus die dezelfde ouders heeft als het minderjarige kind mag wel als vertrouwenspersoon fungeren. Een meerderjarige halfbroer of -zus komt daarentegen niet in aanmerking. De ratio hierachter is dat iemand die een afstammingsband heeft met beide ouders doorgaans minder bevooroordeeld zal zijn, en dus voldoende onafhankelijk kan worden geacht om deze taak te vervullen.¹³⁵

In het kader van deze innovatie liep er sinds 1 februari 2024 een pilootproject binnen de familierechtbank van Gent.¹³⁶ In elke zaak die werd ingeleid en die betrekking had op een geschil over de verblijfsregeling van een minderjarig kind, kreeg de minderjarige die de lagere schoolleeftijd had bereikt, indien hij of zij dat wenste, een vertrouwenspersoon toegewezen.¹³⁷ Deze vertrouwenspersoon was dan een advocaat die hiertoe een specifieke opleiding had gevolgd. Deze persoon vervulde een aantal specifieke taken: het kind informeren, naar zijn of haar mening, wensen en bezorgdheden luisteren, deze overbrengen aan de rechter en aanwezig zijn bij het gesprek dat plaatsvindt tussen het kind en de rechter.¹³⁸

59. Naast bovenstaande innovaties is de rechter sinds de wetswijziging verplicht om de minderjarige bij aanvang van het gesprek te informeren over: (i) het doel van het horen, (ii) het feit dat de minderjarige niet de verantwoordelijkheid draagt om het geschil te beslechten, (iii) het feit dat de uiteindelijke beslissing niet noodzakelijk in lijn ligt met de wensen van de minderjarigen en (iv) het feit dat de minderjarige kan aangeven welke informatie uit het gesprek met de rechter vertrouwelijk moet blijven en dus niet mag worden teruggekoppeld naar de ouders. Deze informatie moet worden meegedeeld op een wijze die passend is in het licht van de leeftijd en de maturiteit van het kind.¹³⁹ Deze informatieverplichting kan ook worden beschouwd als een tegemoetkoming aan artikel 12 van het IVRK, dat benadrukt dat minderjarigen moeten worden geïnformeerd over hun hoorrecht en de manier waarop ze dit kunnen uitoefenen (infra nr. 191).¹⁴⁰

¹³⁵ Wetsontwerp houdende bepalingen inzake digitalisering van justitie en diverse bepalingen *Ibis*, KAMER, 2023-2024, 4 december 2023, nr. 55-3728/001, 129.

¹³⁶ Ondanks de positieve resultaten van het project, werd het eind januari 2025 tijdelijk stopgezet. De aanleiding hiervoor is een arrest van 14 januari 2025 van het hof van beroep van Gent, waarin de rechter oordeelde dat de aanstelling van een advocaat als vertrouwenspersoon door de familierechter in het kader van dit pilootproject onregelmatig is wegens gebrek aan een wettelijke basis voor deze werkwijze. Het regeerakkoord van de nieuwe federale regering De Wever I bepaalt echter dat het pilootproject terug zal worden opgenomen en verder zal worden uitgewerkt (zie FEDERALE REGERING, Federaal regeerakkoord 2025-2029, 12 februari 2025, 161-162, https://www.belgium.be/sites/default/files/resources/publication/files/Regeerakkoord-Bart_De_Wever_nl.pdf; HvB Gent 14 januari 2025, *T.Fam.* 2025/4, 120, noot DE HEMPTINNE M.; GRUNEWALD M., 'Pilotproject met vertrouwenspersoon voor kinderen in familierechtbank in Gent tijdelijk stopgezet', *VRT* 25 januari 2025, <https://www.vrt.be/vrtnws/nl/2025/01/25/pilootproject-met-vertrouwenspersoon-voor-kinderen-in-familierrec/> (geraadpleegd op 21 maart 2025).

¹³⁷ BRUNEEL A. en VERSCHULDEN G., 'Kindvriendelijke justitie in de Gentse familierechtbank: het pilootproject 'Vertrouwenspersoon'', *T.Fam.* 2023/10, (282) 283.

¹³⁸ BOONE R., 'Pilotproject Gentse familierechtbank geeft minderjarige kinderen vertrouwenspersoon tijdens scheidingsprocedure', *Juristenkrant* 2024/482, 6 (6).

¹³⁹ Art. 1004/1, §5/2 Ger.W.

¹⁴⁰ COMITÉ VOOR DE RECHTEN VAN HET KIND, General Comment No. 12 (2009), 14 en 25.

60. Daarnaast legt artikel 1004/1, §5 van het Gerechtelijk Wetboek op dat de rechter de minderjarige moet horen op een plaats die hierop is afgestemd. Met deze bepaling hoopt de wetgever dat er in elke familierechtbank een kindvriendelijke ruimte wordt ingericht, die familierechters kunnen gebruiken wanneer ze met het kind in gesprek gaan.¹⁴¹

61. Tot slot bepaalt artikel 1004/1, §7 van het Gerechtelijk Wetboek nu ook expliciet dat minderjarigen geïnformeerd moeten worden over de uiteindelijke beslissing van de rechter, in overeenstemming met hun maturiteit. De verantwoordelijkheid voor deze taak ligt bij de 'omgeving' van het kind.¹⁴² Uit de parlementaire voorbereiding blijkt dat hiermee de vertrouwenspersoon van het kind bedoeld wordt (indien het kind er een heeft), de advocaat van het kind (indien er een is), de ouders of andere volwassenen uit de directe omgeving van het kind.¹⁴³ Met andere volwassenen worden bijvoorbeeld een familielid, een leerkracht of een begeleider van het CLB bedoeld.¹⁴⁴

Aangezien er geen controlemechanisme of sanctie is voorzien bij niet-naleving van deze taak, moet deze bepaling eerder worden beschouwd als een aanbeveling dan als een afdwingbare wettelijke verplichting.¹⁴⁵ Niettemin kan ook deze bepaling worden gezien als een tegemoetkoming aan het recht op informatie zoals dat voortvloeit uit artikel 12 van het IVRK.¹⁴⁶

¹⁴¹ Wetsontwerp houdende bepalingen inzake digitalisering van justitie en diverse bepalingen *Ibis*, KAMER, 2023-2024, 4 december 2023, nr. 55-3728/001, 128.

¹⁴² Art. 1004/1, §7 Ger.W.

¹⁴³ Amendement van mevrouw C. Gabriëls op het wetsontwerp houdende bepalingen inzake digitalisering van justitie en diverse bepalingen *Ibis*, KAMER, 2023-2024, 28 februari 2024, nr. 55-3728/006, 22.

¹⁴⁴ Wetsontwerp houdende bepalingen inzake digitalisering van justitie en diverse bepalingen *Ibis*, KAMER, 2023-2024, 4 december 2023, nr. 55-3728/001, 130.

¹⁴⁵ SENAËVE P., 'Het horen van kinderen en andere wijzigingen in het familierecht', 153.

¹⁴⁶ COMITÉ VOOR DE RECHTEN VAN HET KIND, General Comment No. 12 (2009), 18.

HOOFDSTUK VII SPREEKRECHT IN (ECHT)SCHEIDINGSBEMIDDELING

62. Om inzicht te krijgen in de rol van het kind in (echt)scheidingsbemiddelingsprocessen, is het van belang om een onderscheid te maken tussen kindgerichte en kindinclusieve bemiddeling.

Bij een kindgerichte benadering wordt er tijdens de bemiddelings sessies aandacht besteed aan de behoeften van het kind. Deze behoeften worden in kaart gebracht, besproken en mee in overweging genomen, zonder het kind zelf actief in de bemiddeling te betrekken. Dit impliceert dat ouders worden aangemoedigd om stil te staan bij en rekening te houden met de wensen en belangen van hun kinderen bij het zoeken naar een overeenkomst. Het zijn dus de ouders die het perspectief van het kind onder de aandacht brengen en, op basis van hun eigen interpretatie, bepalen wat volgens hen de wensen van hun kind zijn. Een belangrijk nadeel van een kindgerichte benadering bestaat erin dat de veronderstellingen van de ouders mogelijk niet juist zijn.¹⁴⁷ Ouders zullen niet altijd in staat zijn om in een – vaak emotionele, stressvolle, en onstabiele – (echt)scheidingssituatie de belangen van hun kind te (h)erkennen.¹⁴⁸ Daarnaast kunnen verschillen in de percepties van beide ouders over wat het kind wil, leiden tot bijkomende conflicten tussen hen.¹⁴⁹ Bovendien zet deze aanpak het kind niet in zijn kracht: kindgerichte bemiddeling vertrekt niet vanuit de visie dat het kind een zelfstandig rechtssubject is, dat actief betrokken dient te worden bij de aangelegenheden die hem of haar aanbelangen.¹⁵⁰

Om die reden ligt de focus in dit onderzoek uitsluitend op kindinclusieve bemiddeling. Hierbij wordt er met het kind zelf in gesprek gegaan om te achterhalen wat zijn of haar wensen, behoeften en bezorgdheden omtrent de situatie zijn. Dit kan vervolgens door de ouders mee in overweging worden genomen bij het opstellen van afspraken.¹⁵¹ Een kindinclusieve benadering in (echt)scheidingsbemiddelingsprocessen sluit het beste aan bij de visie die aan artikel 12 van het IVRK ten grondslag ligt. Het VN-Kinderrechtencomité heeft in *General Comment* nr. 12 namelijk expliciet verduidelijkt dat het spreekrecht van kinderen, zoals vastgelegd in artikel 12 van het IVRK, ook in bemiddelingsprocessen toepassing zou moeten vinden.¹⁵² Een louter kindgerichte benadering komt hier niet aan tegemoet. Zoals toegelicht (supra nr. 45), vermelden ook de *GCFJ* dat het spreekrecht van kinderen op gelijke wijze toepassing zou moeten vinden in alternatieve geschillenbeslechting procedures, zoals bemiddeling.¹⁵³

¹⁴⁷ AL-ALOSI H., 'Will Somebody Please Think of the Children?! Child Focused and Child Inclusive Models in Family Dispute Resolution', *Australasian Dispute Resolution Journal* 2018/1, (8) 11.

¹⁴⁸ BÜSSING A., WOLIŃSKA M. en MICHALSKI J., 'The welfare of the child in the mediation process', *Consilium Iuridicum* 2023/8, (75) 81 en 85-86.

¹⁴⁹ MCINTOSH J., *Child inclusion as a principle and as evidence-based practice: Applications to family law services and related sectors*, Australian Family Relationships Clearinghouse, 2007, 12 ('hierna': MCINTOSH J., *Child inclusion as a principle and as evidence-based practice*).

¹⁵⁰ HERBOTS K., ROEVENES E. en PUT J., 'Participatie van het kind in het gerechtelijk scheidingsproces: droombeeld of realiteit?', *TJK* 2012/1, (23) 24; MCINTOSH J., *Child inclusion as a principle and as evidence-based practice*, 5.

¹⁵¹ AL-ALOSI H., 'Will Somebody Please Think of the Children?! Child Focused and Child Inclusive Models in Family Dispute Resolution', *Australasian Dispute Resolution Journal* 2018/1, (8) 11-12.

¹⁵² COMITÉ VOOR DE RECHTEN VAN HET KIND, General Comment No. 12 (2009), 19.

¹⁵³ COMMITTEE OF MINISTERS OF THE COUNCIL OF EUROPE, Guidelines on child-friendly justice, 17 november 2010, nr. CM/Del/Dec, 10, <https://rm.coe.int/16804b2cf3>.

Hoewel het IVRK, zoals geïnterpreteerd door het VN-Kinderrechtencomité, dit recht dus ook in bemiddelingsprocessen voorziet, legt het Verdrag geen rechtstreekse verplichtingen op aan bemiddelaars. Het is met andere woorden de verantwoordelijkheid van de lidstaten om een wettelijk kader te creëren, dat hieraan tegemoetkomt (infra nr. 165).¹⁵⁴

63. Ondanks deze oproep van het VN-Kinderrechtencomité en het feit dat verschillende auteurs reeds hebben gepleit voor de invoering van een spreekrecht voor kinderen in bemiddelingstrajecten¹⁵⁵, is er tot op heden geen bepaling in de Belgische wetgeving die dit recht voor minderjarigen in bemiddelingsprocedures verankert.¹⁵⁶ Artikel 1004/1 Gerechtelijk Wetboek spreekt uitdrukkelijk over het recht van de minderjarige om te worden gehoord 'door een rechter', waardoor deze regeling geen toepassing kan vinden in bemiddelingsprocedures.¹⁵⁷

64. De wetswijziging van 27 maart 2024 (supra nr. 3) bracht evenwel enkele veranderingen met zich mee op het vlak van de akkoorden die tot stand komen binnen gerechtelijke of buitengerechtelijke bemiddelingsprocessen:

*"Indien de bemiddeling betrekking heeft op aangelegenheden bedoeld in artikel 1004/1 vermeldt het bemiddelingsakkoord dat de bemiddelaar de aandacht van de partijen heeft gevestigd op het belang van het kind en verduidelijkt het op welke wijze rekening werd gehouden met dat belang."*¹⁵⁸

Indien het bemiddelingsakkoord deze informatie niet bevat, schorst de rechter de behandeling van het verzoek tot homologatie totdat de partijen het akkoord op dit punt hebben aangevuld.¹⁵⁹

Deze innovatie beoogt het belang van het kind een centrale plaats te geven in het bemiddelingsgesprek tussen de ouders. In het akkoord kan worden aangegeven of de minderjarige werd betrokken in het bemiddelingsproces, hoe de ouders het belang van het kind hebben bepaald, en op welke wijze dit belang mee in overweging werd genomen bij het opstellen van het akkoord en de daarin vermelde afspraken.¹⁶⁰

¹⁵⁴ Art. 46 IVRK; PUT J., *Handboek Jeugdbeschermingsrecht*, die Keure, 2021, 57-58.

¹⁵⁵ Verslag van het wetsontwerp tot wijziging van het Gerechtelijk Wetboek in verband met de bemiddeling, SENAAT, 2004-2005, 17 december 2004, nr. 3-781/7, 48-49; Jaarverslag 2005-2006, KINDERRECHTENCOMMISSARIAAT, 20 november 2004, 2006-2007, nr. 42/1, 143; Jaarverslag 2020-2021: Het wachten moe, KINDERRECHTENCOMMISSARIAAT, 2021-2022, 17 november 2021, nr. 42/1, 152; KINDERRECHTENCOMMISSARIAAT, Advies kinderen en scheiding: een echtscheidingswetgeving met oog voor de rechten van minderjarigen, 8 februari 2006, nr. 2005-2006/07, 4, https://www.kinderrechten.be/sites/default/files/2005_2006_7_advies_kinderen_en_scheiding.pdf; CERULUS U. en DECLERCK C., 'Actuele ontwikkelingen in de familierechtbank', 106; DERCLAYE C., 'La séparation du couple parental. La place de l'enfant dans la médiation', *J.dr.jeun.* 2023/6, (8) 12-13.

¹⁵⁶ MERTENS, 'Het participatierecht van minderjarigen bij bemiddeling', 4.

¹⁵⁷ SENAËVE P., *Horen van kinderen. Overeenkomsten over kinderen*, Wolters Kluwer, 2025, 65.

¹⁵⁸ Art. 1733, tweede lid (voor buitengerechtelijke bemiddeling) en art. 1736, vierde lid (voor gerechtelijke bemiddeling) Ger.W.

¹⁵⁹ Art. 1733, derde lid (voor buitengerechtelijke bemiddeling) en art. 1736, vijfde lid (voor gerechtelijke bemiddeling) Ger.W.

¹⁶⁰ Wetsontwerp houdende bepalingen inzake digitalisering van justitie en diverse bepalingen *Ibis*, KAMER, 2023-2024, 4 december 2023, nr. 55-3728/001, 149-150.

Hoewel deze toevoeging een stap in de goede richting is, leidt dit nog steeds niet tot een effectief recht voor het kind om betrokken te worden in (echt)scheidingsbemiddelingsprocessen.¹⁶¹ Volgens MERCKX is het een gemiste kans dat de wetgever geen gebruik heeft gemaakt van het moment om duidelijke richtlijnen uit te werken voor bemiddelaars met betrekking tot de stem van het kind in het bemiddelingsproces.¹⁶²

65. Zoals MAHOUX reeds in 2004 opmerkte, is het vreemd dat kinderen van wie de ouders kiezen voor bemiddeling om hun (echt)scheiding te regelen, fundamenteel anders worden behandeld dan kinderen van wie de ouders scheiden via een gerechtelijke procedure.¹⁶³ Dit is des te opvallender aangezien bemiddeling bij familiale geschillen aan belang wint.¹⁶⁴

In het kader van het participatie- en consensusmodel, dat steeds meer ingang vindt bij familierechters, wordt bemiddeling actief gepromoot als een constructieve manier om tot afspraken te komen bij (echt)scheiding.¹⁶⁵ Binnen dit model staat het welzijn van het kind centraal.¹⁶⁶ Ouders worden geresponsabiliseerd en aangezet om actief mee te werken aan duurzame en gezamenlijk gedragen oplossingen.¹⁶⁷ Een multidisciplinaire benadering van scheidingsproblematieken en meer aandacht voor alternatieve vormen van geschillenoplossing staan hierbij voorop.¹⁶⁸ In het licht hiervan proberen zowel rechters als advocaten ouders te sensibiliseren voor methoden zoals bemiddeling.¹⁶⁹

De toenemende toevlucht tot bemiddeling in (echt)scheidingszaken onderstreept de noodzaak om kinderen binnen bemiddelingstrajecten te voorzien van een soortgelijk hoorrecht als in gerechtelijke procedures.¹⁷⁰ De voordelen die bemiddeling met zich kan meebrengen voor het welzijn van het kind, in het bijzonder doordat bemiddeling het conflict tussen de ouders kan verminderen, de communicatie tussen hen kan herstellen of versterken en gezamenlijk gedragen afspraken bevordert, worden immers tenietgedaan wanneer er in dit traject wordt voorbijgegaan aan de mening van het kind.¹⁷¹

¹⁶¹ *Ibid.*, 150.

¹⁶² MERCKX E., 'Het vernieuwde hoorrecht: kindvriendelijke justitie een stap dichterbij?', *RW* 2024-2025/10, (363) 375.

¹⁶³ Verslag van het wetsontwerp tot wijziging van het Gerechtelijk Wetboek in verband met de bemiddeling, SENAAT, 2004-2005, 17 december 2004, nr. 3-781/7, 49.

¹⁶⁴ MERTENS Y., 'Het participatierecht van minderjarigen bij bemiddeling', 5-6.

¹⁶⁵ Dit participatie- en consensusmodel staat in contrast met het traditionele strijdmodel, waarin ouders als eiser en verweerder tegenover elkaar staan en hun geschil over hun kind(eren) voorleggen aan een rechter, die hierover zal beslissen. De uitspraak van de rechter kan leiden tot ontevredenheid bij (een of beide) partijen, waardoor de strijd en spanningen tussen de partijen ook na de beslechting van het geschil blijft voortduren of escaleert (CERULUS U. en DECLERCK C., 'Actuele ontwikkelingen in de familierechtbank. Experimenteren met het participatie- en consensusmodel' in BOONE I. en DECLERCK C. (eds.), *Personen- en familierecht: Themis 2022-2023 nr. 123*, Intersentia, 2023, (87) 87-88 ('hierna': CERULUS U. en DECLERCK C., 'Actuele ontwikkelingen in de familierechtbank')).

¹⁶⁶ LANCKSWEERDT E., 'Hoe juristen het conflict kunnen beschouwen als een poort naar verbinding en humaniteit', *T.Fam.* 2025/2-3, (43) 51.

¹⁶⁷ CERULUS U. en DECLERCK C., 'Actuele ontwikkelingen in de familierechtbank', 104.

¹⁶⁸ LANCKSWEERDT E., 'Waar zorg en recht elkaar ontmoeten. De multidisciplinaire aanpak van scheidingsconflicten', *T.Fam.* 2019/7-8, (184) 190.

¹⁶⁹ CERULUS U. en DECLERCK C., 'Actuele ontwikkelingen in de familierechtbank', 104-105.

¹⁷⁰ *Ibid.*, 105-106.

¹⁷¹ MERCKX E., 'Het vernieuwde hoorrecht: kindvriendelijke justitie een stap dichterbij?', *RW* 2024-2025/10, (363) 374; MERTENS Y., 'Het participatierecht van minderjarigen bij bemiddeling', 5-6.

66. Hoewel bemiddelaars in de praktijk zelf kunnen beslissen om kinderen toch een stem te geven in het (echt)scheidingsbemiddelingsproces (infra nr. 69)¹⁷², is deze betrokkenheid steeds afhankelijk van de werkwijze en interpretatie van de bemiddelaar in kwestie.¹⁷³ Bovendien is dit enkel mogelijk met toestemming van de ouders.¹⁷⁴

Zonder een duidelijk wettelijk kader ontbreken eenduidige richtlijnen die garanderen dat kinderen systematisch en op consistente wijze worden betrokken in bemiddelingstrajecten. In deel II wordt nagegaan hoe bemiddelaars hier vandaag in de praktijk mee omgaan.

¹⁷² BOONE I., DECLERCK C. en VERTOMMEN E., 'Belgium', 105; MERTENS Y., 'Het participatierecht van minderjarigen bij bemiddeling', 5.

¹⁷³ Jaarverslag 2020-2021: Het wachten moe, KINDERRECHTENCOMMISSARIAAT, 2021-2022, 17 november 2021, nr. 42/1, 143; HERMANS E. en QUINA T., "Het is toch ook mijn week...": het spreekrecht van de minderjarige in de familierechtbank. Verslag van de studievoormiddag "Weegt de stem van het kind te licht?", *T.Fam.* 2022/7, (194) 195.

¹⁷⁴ SENAEEVE P., 'Het horen van kinderen en andere wijzigingen in het familierecht', 155.

DEEL II EMPIRISCH ONDERZOEK

67. Om de huidige bemiddelingspraktijk omtrent het betrekken van kinderen in kaart te brengen, werden diepte-interviews afgenomen met dertien erkende familiale bemiddelaars.¹⁷⁵ De selectiecriteria en de beperkingen van dit sociaalwetenschappelijk onderzoek werden eerder toegelicht (supra nr. 19).

In dit deel worden de interviews geanalyseerd. Uitspraken van de geïnterviewde bemiddelaars worden geciteerd wanneer ze bijdragen aan een beter begrip of extra duiding geven.

68. Eerst wordt onderzocht of en in hoeverre kinderen vandaag worden betrokken bij (echt)scheidingsbemiddeling, waarom dit al dan niet gebeurt, op welke manier het gebeurt en in welke fase van het bemiddelingstraject het gebeurt. Vervolgens komen de voordelen, nadelen en uitdagingen die bemiddelaars in de praktijk ervaren bij het horen van kinderen aan bod. Daarna wordt kort nagegaan in hoeverre dit thema aan bod komt in de opleiding van bemiddelaars. Tot slot wordt de huidige bemiddelingspraktijk vergeleken met de regelgeving omtrent het hoorrecht van kinderen in gerechtelijke procedures, om na te gaan in welke mate er parallellen kunnen worden getrokken.

HOOFDSTUK I PLEK VAN HET KIND IN (ECHT)SCHEIDINGSBEMIDDELING

AFDELING I Actieve betrokkenheid

69. Op de vraag of kinderen in (echt)scheidingsbemiddelingsprocessen worden betrokken, antwoorden negen van de dertien bemiddelaars dat ze kinderen in het bemiddelingsproces betrekken (respondenten 2, 4, 6, 7, 8, 9, 10, 11 en 13). Twee van hen voegen hieraan toe dat dit slechts in een beperkt aantal gevallen is gebeurd, en ze hier dus nog niet veel ervaring mee hebben (respondenten 9 en 11).

70. Een van de dertien respondenten begeleidt zelf geen (echt)scheidingsbemiddelingen meer als bemiddelaar (respondent 1). Ze wordt af en toe echter wel als derde-deskundige ingeschakeld door een collega-bemiddelaar om in een bemiddelingstraject met het kind te spreken. Daarnaast begeleidt ze ook kinderen tijdens en na een scheiding, om het kind te helpen de (echt)scheiding te verwerken.

In het verdere verloop van deze empirische analyse worden de visie en inzichten van deze bemiddelaar meegenomen door na te gaan hoe zij tewerk gaat wanneer ze als derde-deskundige wordt ingeschakeld. Ze geeft wel aan dat ze in die hoedanigheid nog niet vaak werd benaderd. Voorlopig begeleidt ze voornamelijk kinderen (en ouders) na de scheiding.

¹⁷⁵ Om de leesbaarheid van de tekst te bevorderen, werd ervoor gekozen om rechtstreeks in de tekst te verwijzen naar de betrokken respondenten. De correcte VENA-verwijzing is opgenomen in de bibliografie.

§1 Beslissing om het kind te betrekken

71. Hoewel negen van de dertien bemiddelaars aangeven dat ze kinderen regelmatig in het bemiddelingsproces betrekken, is de betrokkenheid van het kind ook in hun bemiddelingsdossiers geen vanzelfsprekendheid. Kinderen krijgen dus niet automatisch in elke bemiddeling een stem. Zoals eerder vermeld (supra nr. 64-66) hebben kinderen momenteel geen effectief recht om hun stem te uiten in (echt)scheidingsbemiddeling, waardoor bemiddelaars zelf beslissen of en wanneer ze een kindgesprek aan de ouders voorstellen.

72. Vijf van de negen bemiddelaars die aangeven dat ze kinderen in het bemiddelingsproces betrekken, stellen dit enkel aan de ouders voor wanneer zij het niet eens geraken over de verblijfsregeling (respondenten 4, 7, 8, 9 en 11). Wanneer ouders onderling al tot een akkoord zijn gekomen over de verblijfsregeling, en het conflict zich bijgevolg beperkt tot andere aspecten van de scheiding, achten zij het niet noodzakelijk om het kind een stem te geven, aangezien de ouders uiteindelijk de beslissingnemers blijven.¹⁷⁶

73. Respondent 6 heeft hier een andere visie op. Zij probeert de stem van het kind in elk bemiddelingstraject een plek te geven. Zij geeft aan dat kinderen naar aanleiding van een (echt)scheiding steeds angst en onzekerheid ervaren, hoe goed ouders ook met de situatie omgaan. Soms onderschatten ouders volgens haar de impact van een (echt)scheiding op hun kind. Daarom benadrukt ze dat het belangrijk is om kinderen steeds de kans te geven om actief betrokken te worden, zodat ze hun gevoelens kunnen uiten, niet alleen over praktische zaken zoals de verblijfsregeling, maar ook over emotionele bezorgdheden:

"Ik pleit daarvoor in elke bemiddeling die ik doe, dat ze hun kinderen laten horen. Ik probeer dat in elke bemiddeling binnen te krijgen. Gewoon om de simpele reden dat heel veel ouders, en dat is met de beste bedoelingen, dat is echt geen verwijt, zeggen: 'Met mijn kind gaat het goed.' En dan krijg ik al buikpijn, dan denk ik: 'Dat kan niet.' Dat kind zijn wereld staat op dit moment op zijn kop, maar natuurlijk, schijnbaar zijn kinderen heel krachtig.

(...)

En dan denk ik: 'Laat die kinderen gewoon ook eens ventileren.' Misschien zijn ze bang dat de ouders ergens anders gaan wonen waar ze hun vriendjes niet meer kunnen zien. En dat is belangrijk dat dat ook wordt teruggegeven aan de ouders: 'Kijk, dat is iets wat voor hen zeer belangrijk is, dat dat blijft', waar de ouders dan misschien wel rekening mee kunnen houden.

(...)

¹⁷⁶ Respondent 13 geeft aan dat ze enkel ouderschapsbemiddeling doet. Ouderschapsbemiddeling focust op de conflicten omtrent het gezag, het verblijf en de kostenregeling van de kinderen (Jaarverslag 2005-2006, KINDERRECHTENCOMMISSARIAAT, 20 november 2004, 2006-2007, nr. 42/1, 142). Zij behandelt dus geen andere aspecten van een (echt)scheiding, zoals de vereffening en verdeling van het vermogen. Daardoor is de verblijfsregeling vaak, zo niet altijd, nog een discussiepunt in de bemiddelingstrajecten die zij begeleidt.

Er zijn zoveel onzekerheden en vraagtekens voor zo een kind, dat dat ook gedestabiliseerd is voor een tijdje. Dus gewoon dat kind ook een stem geven, als zijnde: laat het eens ventileren. Dat vind ik op zijn minst even belangrijk als het praktische probleem. Want je kunt als ouders wel overeenkomen: 'we doen het zo', maar misschien kom je dan helemaal niet tegemoet aan de noden van de kinderen. Dus ik koppel dat niet aan het conflict tussen de ouders of aan hoe gemakkelijk ouders tot een akkoord komen. Ik vind: vanuit het kind bekeken, heeft het kind recht op een stem. Hoe goed de ouders ook overeenkomen." (respondent 6)

Ook respondent 2 verwijst bij de toelichting van het bemiddelingsprotocol steeds naar de mogelijkheid om een gesprek met het kind te organiseren indien de ouders dit wensen. Ze stuurt hierop aan wanneer ze inschat dat een kindgesprek een duidelijke meerwaarde kan bieden in het specifieke dossiers, bijvoorbeeld in situaties waarin het kind aan beide ouders verschillende voorkeuren uitdrukt.

74. Respondent 10 is voorzichtiger. Zij is van mening dat het regelen van de (echt)scheiding een verantwoordelijkheid van de ouders blijft. Om die reden zal ze enkel voorstellen om het kind in het proces te betrekken wanneer ze vermoedt dat er zich specifieke problemen voordoen, zoals situaties waarin de veiligheid van het kind mogelijk in gevaar is:

"Ik vind het zeer gevaarlijk om kinderen te betrekken in bemiddelingen, in regelingen die er moeten worden getroffen. Ik vind dat nog altijd een verantwoordelijkheid van ouders. Ik zal hen daar ook altijd op wijzen. Ik had vorige week ook een bemiddeling staan waar advocaten mij op voorhand hadden gevraagd of ik mijn ouderschapscoach kon inschakelen. Ik heb hen dan ook gezegd dat dat zeker kan. We hebben dan het gesprek rond de tafel gehad, en ik heb hen daar nog eens een keer gezegd hoe belangrijk dat ik het vind dat zij als ouders hun kinderen een boodschap kunnen geven, in plaats van dat kinderen een boodschap aan hun ouders moeten geven. Die ouders hebben uiteindelijk samen een hele mooie regeling gemaakt. Ze hebben na die afspraak gezegd: 'We gaan onze kinderen hier niet in betrekken. We gaan het zelf proberen op te lossen.'

(...)

Als het echt heel problematisch is, als ik het gevoel heb dat er iets niet in de haak is, dat de kinderen bij een van de ouders niet veilig zijn, of dat er iets aan de hand is, dan zal ik dat wel doen." (respondent 10)

75. Drie bemiddelaars vullen bovendien aan dat ze het kind enkel zullen betrekken als beide ouders uitdrukkelijk aangeven dat ze bereid zijn om, in de mate van het mogelijke, rekening te houden met de informatie die uit het kindgesprek voortvloeit (respondenten 4, 10 en 13):

"Als de ouders zeggen: 'Wat de kinderen er ook van zeggen, wij beslissen en we laten dat links liggen', dan ga ik de kinderen niet spreken. Want dan brengt dat ook niks bij. Dan

ontstaat er alleen maar een bepaalde hoop bij de kinderen, en dan gaat er niks mee gebeuren.” (respondent 4)

In dezelfde lijn geeft respondent 2 aan dat ze niet zal voorstellen om het kind in het bemiddelingstraject te betrekken wanneer ze vreest dat de ouders de informatie die het kind deelt nadien mogelijk tegen het kind zouden gebruiken of het kind hierover op een negatieve manier zouden aanspreken.

76. Tot slot benadrukken alle bemiddelaars dat er enkel een kindgesprek kan plaatsvinden wanneer beide ouders hiermee instemmen. Aangezien de Belgische wetgeving momenteel geen expliciet recht toekent aan kinderen om betrokken te worden in bemiddeling, ligt de beslissingsbevoegdheid volledig bij de ouders. Zonder hun toestemming kan er niet met het kind gesproken worden. De bemiddelaars stellen dit wel voor wanneer ze denken dat het een meerwaarde kan zijn, maar gaan er niet tegenin wanneer ouders dit niet willen.

Het spreekt voor zich dat er enkel een gesprek met het kind zal plaatsvinden wanneer het kind hier zelf voor openstaat. Het kind zal hiertoe dus nooit gedwongen worden.

§2 Manieren van betrokkenheid

77. In de praktijk worden kinderen op twee verschillende manieren bij het bemiddelingstraject betrokken: sommige bemiddelaars voeren zelf het kindgesprek (respondenten 4, 8, 9, 11 en 13), terwijl anderen hiervoor een derde-deskundige inschakelen (respondenten 2, 6, 7 en 10).

A. Kindgesprek door bemiddelaar

78. Twee van de negen respondenten geven aan dat ze steeds zelf met het kind in gesprek gaan in de bemiddelingen waarin ze als bemiddelaar optreden (respondenten 4 en 13). Respondent 13 spreekt niet enkel met kinderen in het kader van haar eigen bemiddelingsdossiers, maar treedt ook op als derde-deskundige in bemiddelingen van collega-bemiddelaars.

Verder verklaart ook respondent 11 dat ze zelf met kinderen spreekt, maar alleen wanneer het gaat om oudere kinderen (vanaf twaalf jaar). Bij jongere kinderen verwijst ze de ouders integraal door naar een bemiddelaar die hiervoor de nodige expertise heeft.

Respondent 8 geeft aan dat hij het kindgesprek meestal zelf voert, maar in bepaalde gevallen toch een beroep doet op een derde-deskundige hiervoor, bijvoorbeeld bij jonge kinderen (onder de zes jaar) of wanneer er specifieke problematieken aanwezig zijn, zoals autisme. De reden hiervoor is dat hij niet de juiste opleiding heeft gehad om in dergelijke gevallen met het kind te spreken.

Ook respondent 9 heeft zelf al kindgesprekken gevoerd in het kader van (echt)scheidingsbemiddeling, maar tot nu toe enkel met tieners. Bij jongere kinderen (leeftijd niet

nader gespecificeerd) zou ze, net zoals respondent 8, een derde-deskundige met de nodige expertise inschakelen. Ze geeft evenwel aan dat ze nog zoekende is naar hoe ze de stem van het kind precies wil betrekken in (echt)scheidingsbemiddeling, omdat ze hier nog niet veel ervaring in heeft.

79. Aan de bemiddelaars die zelf met het kind in gesprek gaan (respondenten 4, 8, 9, 11 en 13) werd gevraagd of ze zichzelf voldoende bekwaam achten om kindgesprekken te voeren, en hoe ze deze taak verzoenen met de verplichting voor bemiddelaars om steeds neutraal en onpartijdig te zijn.

Drie van de vijf respondenten geven aan dat ze zichzelf voldoende bekwaam achten om dit te doen (respondenten 4, 8 en 13). Hoewel zij, net als de andere respondenten, aangeven dat de basisopleiding bemiddeling hier onvoldoende aandacht aan besteedt (infra nr. 118), hebben zij zich op eigen initiatief hierin bijgeschoold.

Respondent 9 vermeldt dat ze de vaardigheden om met kinderen te spreken vooral uit de opleiding jeugd- en kinderrechten heeft gehaald. Daarnaast studeert ze momenteel ook nog psychologie, waardoor ze meer inzicht krijgt in de ontwikkelingspsychologie van kinderen.

Respondent 11 is, hoewel ze zelf al met kinderen gesproken heeft in het kader van een (echt)scheidingsbemiddeling, toch van mening dat bemiddelaars uit de sociale sector hier beter voor zijn opgeleid. Volgens haar beschikken advocaat-bemiddelaars bijvoorbeeld niet over de juiste vaardigheden om met jonge kinderen te praten.

80. Op de vraag hoe deze bemiddelaars hun rol als neutrale, objectieve en onpartijdige bemiddelaar verzoenen met de taak om met het kind te spreken, antwoordt één van de vijf respondenten dat ze steeds bij aanvang van de bemiddeling aan de ouders meedeelt dat ze niet onpartijdig en neutraal is ten opzichte van het kind:

"Ik zeg dat altijd in het begin. Ik zeg: 'Als bemiddelaar moet ik neutraal zijn, objectief, onpartijdig. Het enige wat mij niet lukt, is om onpartijdig tegenover de kinderen te zijn. Ik ga altijd partij kiezen voor de kinderen.' Dat zeg ik van in het begin. En ik zeg ook tegen de ouders: 'Ik ga als bemiddelaar moeten zwijgen en goed moeten luisteren. Ik kan dat, maar als ik voel dat ik iets moet zeggen wat voor de kinderen belangrijk is, dan ga ik dat wel inbrengen. Krijg ik jullie toestemming daarvoor?'" (respondent 13)

Verder legt deze bemiddelaar uit dat haar aanpak verschilt naargelang ze als derde-deskundige optreedt in een bemiddelingstraject van een collega-bemiddelaar, dan wel in het kader van een dossier waarin zij zelf als bemiddelaar optreedt:

"Ik merk soms ook: als ik dan gevraagd word in 'onder-bemiddeling', of hoe dat je dat ook noemt, dan kan ik nog veel verder gaan. Dan geef ik veel meer mijn persoonlijke indruk weer. Terwijl ik daar als bemiddelaar wel wat voorzichtiger in ben. Als ik niet als bemiddelaar

optreed, dan kan ik ook heel persoonlijke dingen zeggen: 'ik heb gemerkt...', zou het kunnen dat...?' Dan zou ik ook wel, denk ik, durven zeggen over een regeling: 'Goh, dit is denk ik een moeilijke regeling voor kinderen.' Dat kan ik als bemiddelaar niet zeggen. Dan laat ik het open en laat ik de keuze aan hen." (respondent 13)

Twee van de vijf respondenten geven aan dat ze niet het gevoel hebben dat het voeren van een kindgesprek hun neutraliteit of objectiviteit in het gedrag brengt (respondenten 4 en 8). Respondent 8 haalt echter wel aan dat het al is gebeurd dat een ouder hem niet meer als neutraal percipieerde na de terugkoppeling van een moeilijke boodschap uit een gesprek met het kind:

"Het enige mogelijke nadeel is dat als ik terugkoppel aan de ouders, en die boodschap voor één partij echt onverteerbaar is – niet zozeer omdat ik die boodschap breng, maar om wat hij of zij hoort en dat niet oké vindt – die dat dan op mij gaat projecteren als bemiddelaar. En dat ik zodoende in hun ogen mijn rol als neutraal en objectief ga verliezen. Dat is al ooit gebeurd." (respondent 8)

Respondenten 9 en 11 vinden het daarentegen moeilijk om hun neutrale en objectieve rol als bemiddelaar tegenover de ouders te bewaren wanneer ze ook met het kind spreken:

"Soms merk je ook: je rol als bemiddelaar is om te bemiddelen tussen die mensen. En als je dan ook met die kinderen gesprekken gaat voeren... je begint dan zo een uitgebreide band te krijgen. Het is gemakkelijker om te werken met een derde, omdat er toch nog een andere partij is die inkomt en die zegt: 'Dit is wat de kinderen gezegd hebben.' En ik heb daar niks mee te maken, want mijn filter zit daar niet over. Want anders gaan ze denken: welke vragen heb je gesteld, of 'Je zult dat wel op die manier hebben aangebracht', enzovoort. Dus ja, ik denk dat dat beter is voor de neutraliteit, dat je dat met iemand anders zou doen.

(...)

En ook als het kind aangeeft dat bepaalde informatie vertrouwelijk moet blijven: als je dan een derde hebt die gaat horen, zou dat gewoon veel beter zijn, want dan blijft geen informatie zitten." (respondent 9)

B. Kindgesprek door derde-deskundige

81. Vier van de negen bemiddelaars geven aan dat zij systematisch een derde-deskundige inschakelen om met het kind te spreken (respondenten 2, 6, 7 en 10). Hiervoor werken ze samen met een psychotherapeut, een kinddeskundige, een kindercoach, een ouderschapscoach of een andere deskundige bemiddelaar.

Respondent 6 verklaart bovendien dat ze zelf ook als derde-deskundige wordt ingeschakeld om kindgesprekken te voeren in bemiddelingstrajecten van collega-bemiddelaars. Niettemin spreekt ze nooit met kinderen in het kader van bemiddelingen waarin ze zelf als bemiddelaar optreedt.

Respondent 10 geeft aan dat ze in principe steeds met een ouderschapscoach samenwerkt, tenzij ouders uitdrukkelijk zouden vragen of zijzelf (de bemiddelaar) met het kind wil spreken.

82. Ook respondent 1 wordt, zoals eerder vermeld (supra nr. 70), ingeschakeld als derde-deskundige om kinderen te horen in bemiddelingstrajecten van andere bemiddelaars.

83. De twee voornaamste redenen die de bemiddelaars noemen om een derde-deskundige in te schakelen, zijn het eigen gebrek aan eigen deskundigheid en de noodzaak om als bemiddelaar een neutrale en objectieve positie te waarborgen tegenover de partijen.

De bemiddelaars die aangeven dat ze zich niet voldoende bekwaam achten hebben allemaal een juridische achtergrond (respondenten 2 en 7) (infra nr. 111 en 117-119).¹⁷⁷ Respondent 2 licht dit als volgt toe:

"Sowieso te weinig kennis. Ik zou mij er als advocaat niet aan wagen. Daarom dat ik samenwerk met een psychotherapeute. Ik vind dat je binnen je vakgebied moet blijven, maar dat is mijn mening daarover. Ik ben daar niet voor geschoold, dus ik ga dat niet doen. Ik merk ook dat die psychotherapeute die gesprekken veel uitvoeriger, veel beter doet. Zij doet alleen maar kindgesprekken, dus zij is daar echt wel goed in." (respondent 2)

Respondent 10 geeft eveneens de voorkeur aan een samenwerking met een derde-deskundige, omdat kinderen volgens haar erg kwetsbaar zijn. Ze vindt het moeilijk om kinderen te betrekken op zodanige wijze dat ze zich niet verantwoordelijk gaan voelen om zelf een oplossing te moeten voordragen.

Ook het waarborgen van de neutraliteit en objectiviteit als bemiddelaar wordt door drie bemiddelaars genoemd als een belangrijke reden om met een derde-deskundige te werken (respondenten 2, 6 en 7). Respondent 6, die wel als derde-deskundige optreedt in bemiddelingsprocessen van andere bemiddelaars, zegt hierover het volgende:

"Ik doe dat bewust niet zelf, omdat ik vind dat dat soms aan mijn neutraliteit kan raken. Omdat kinderen soms dingen kunnen vertellen... dan moet je dat gaan teruggeven aan die ouders. Soms zijn dat ook harde dingen. Ik kan soms gekleurd zijn door de verhalen van de kinderen, waardoor ik vind dat ik mijn rol niet goed kan doen. En soms gaan ouders ook dingen echt wel verkeerd opnemen en daardoor ook meer het gevoel krijgen dat ik gekleurd ga zijn, ook al ben ik dat niet. Daarom is dat van mij een bewuste keuze om dat niet zelf te doen als ik de ouders ook in bemiddeling heb, een heel bewuste keuze. Je kunt je positie, in mijn beleving – ik praat niet voor iemand anders – het best behouden als je dat uitbesteedt. En als die persoon dat verhaal van die kinderen komt terugkoppelen aan de ouders en dan terug uit de bemiddeling gaat, dan kun jij je rol heel neutraal houden, want je hebt het

¹⁷⁷ Zie ook respondenten 3, 5 en 11 (supra nr. 79 en infra nr. 88).

verhaal ook maar teruggekregen. En dan wordt er aan jouw vertrouwen niet geraakt. Plus: jij bent ook minder gekleurd, omdat je de kinderen niet gehoord hebt.” (respondent 6)

84. Respondenten 6 en 7 merken verder op dat ze de derde-deskundige ook (een addendum bij) het bemiddelingsprotocol laten ondertekenen. Dit garandeert dat de informatie die voortkomt uit het gesprek tussen het kind en die derde expliciet onder het beginsel van de vertrouwelijkheid en geheimhouding van het bemiddelingsproces valt.

§3 *Moment van betrokkenheid*

85. Acht van de negen bemiddelaars geven aan dat, wanneer een kind wordt betrokken, het gesprek met het kind doorgaans plaatsvindt in de beginfase van het bemiddelingstraject (respondenten 2, 6, 7, 8, 9, 10, 11 en 13).

Drie van deze acht bemiddelaars verklaren dat ze in het eerste bemiddelingsgesprek voornamelijk focussen op het in kaart brengen van de standpunten, belangen en behoeften van de ouders (respondenten 2, 8 en 9). Dit stelt hen in staat om in te schatten of het al dan niet opportuun is om het kind in het traject te betrekken. Volgens deze bemiddelaars kan de informatie uit het kindgesprek inzichten opleveren, die ertoe bijdragen de tegenstellingen tussen de standpunten van beide ouders te overbruggen en om te vormen naar gezamenlijk gedragen oplossingen.

Respondent 7 betreft het kind ook bewust vroeg in het traject, omdat het kindgesprek belangrijke informatie aan het licht kan brengen, die een grote invloed kan hebben op het verdere verloop van de bemiddeling.

Respondent 13 betreft het kind eveneens in het begin van het bemiddelingsproces, maar voegt hieraan toe dat ze zich uitsluitend bezighoudt met ouderschapsbemiddeling. In de dossiers die zij behandelt zijn de andere kwesties omtrent de (echt)scheiding, zoals de verdeling van het huis bijvoorbeeld, doorgaans al afgehandeld bij een andere (juridische) bemiddelaar. Haar bemiddelingen spitsen zich toe op de regeling omtrent de kinderen en het ouderschap. Hierdoor is het aangewezen om de kinderen van bij het begin te betrekken.

86. Niet alle bemiddelaars opteren voor een kindgesprek in de beginfase van het traject. Respondent 4 stelt dat het gesprek met het kind meestal pas na enkele sessies plaatsvindt. Ze vindt het belangrijk om eerst ruimte te maken voor de emoties van beide ouders, zodat ze nadien met meer openheid constructief kunnen nadenken over de praktische aspecten van de scheiding. Nadat emoties een plek hebben gekregen, worden eerst zaken zoals de verdeling van de woning besproken, vooraleer de verblijfsregeling van de kinderen en het ouderschap aan bod komen.

87. Respondent 1 geeft aan doorgaans pas te worden ingeschakeld door bemiddelaars wanneer de ouders er niet in slagen om een gezamenlijk akkoord over de verblijfsregeling van de kinderen te bereiken. Zelf is ze van mening dat haar tussenkomst al in een veel vroegere fase van het traject zou moeten plaatsvinden:

"Ik zou het liefst in het preventiestuk al gevraagd worden. Niet dat een kind mee mag beslissen, maar dat het tenminste gehoord wordt, erbij hoort, want een kind hoort bij het systeem. De ordening: de ouders staan boven, het kind staat eronder. Dus de ouders beslissen uiteindelijk, maar het gaat om rekening houden. Het moet een en-en-verhaal zijn, en niet: 'Ja we gaan er eens naar luisteren als wij het niet opgelost krijgen.' Meestal is het wanneer het conflict niet opgelost geraakt, als ze er niet uit geraken. Dus het zou voor mij echt in de eerste fase bijna moeten, want dan kun je ook heel duidelijk het scheidingsverhaal en zo meepakken." (respondent 1)

AFDELING II Geen actieve betrokkenheid

88. Drie van de dertien respondenten geven aan dat ze kinderen niet (op actieve wijze) betrekken in het bemiddelingsproces (respondenten 3, 5 en 12).

Een van deze drie bemiddelaars licht toe dat het in de basisopleiding bemiddeling die ze heeft gevolgd werd afgeraden aan bemiddelaars met een juridische achtergrond om kinderen te betrekken, aangezien ze hiervoor doorgaans niet over de juiste kennis en vaardigheden beschikken (respondent 3) (infra nr. 119). Bovendien geeft ze aan dat ze zichzelf hiervoor ook onvoldoende bekwaam acht. Indien ze het toch wenselijk zou achten om het kind in het bemiddelingsproces te betrekken, zou ze een derde-deskundige inschakelen om met het kind in gesprek te gaan. In gevoelige dossiers, waarbij ze al bij aanvang zou aanvoelen dat de betrokkenheid van het kind nodig is, zou ze, omwille van kostenefficiëntie, de partijen integraal doorverwijzen naar een andere bemiddelaar die kinderen wél actief in het proces betreft.

Respondent 5 geeft aan dat ze, hoewel ze kinderen niet actief in het proces betreft, bij aanvang van de bemiddeling evenwel expliciet 'het mandaat van het kind' vraagt aan de ouders. Dit laat haar toe om, wanneer zij dit aangewezen acht, het perspectief van het kind bij de ouders in herinnering te brengen, door hen te laten stilstaan bij hoe het kind zich zou voelen bij bepaalde voorstellen of afspraken die op tafel liggen. Op die manier probeert ze het kind op indirecte wijze toch een plek te geven in het proces. Ze heeft kinderen nog niet op actieve wijze in het bemiddelingsproces betrokken, omdat ze zich tot voor kort niet voldoende bekwaam voelde om zelf kindgesprekken te voeren, en ze ook niet samenwerkt met een psycholoog of therapeute, onder meer vanwege lange wachtlijsten. Inmiddels heeft ze de opleiding 'de stem van het kind' gevolgd, waardoor ze zich nu wel voldoende comfortabel voelt om zelf met een kind te spreken in het kader van een (echt)scheidingsbemiddeling. Niettemin geeft ze aan dat ze dit niet zal doen in de bemiddelingen waar ze zelf optreedt als bemiddelaar, omwille van de neutrale en onpartijdige positie die ze daarbij moet bewaren. Om die reden zou ze er eerder voor kiezen om op te treden als derde in bemiddelingstrajecten van collega-bemiddelaars, waarbij ze met het kind in gesprek gaat en hierover vervolgens terugkoppelt.

Ook respondent 12 betreft kinderen niet op actieve wijze in het bemiddelingsproces. Ze is van mening dat ze, omwille van de vereiste neutraliteit, niet zowel met de ouders als met het kind kan spreken:

"Ik betrek op dit moment geen kinderen in de bemiddelingen die ik doe. Mijn persoonlijke mening is dat ik, want ik werk alleen, niet én met de ouders kan spreken én met het kind kan spreken. Dus in mijn ideaal scenario zou ik daarvoor willen samenwerken met iemand die dan de kinderen kan zien en zo die input kan geven aan de ouders. Ik ben dit nu nog niet aan het bekijken, omdat de regelgeving ontbreekt op dit moment. Dat is hetgeen wat mij tegenhoudt." (respondent 12)

Net zoals respondent 5, geeft ook respondent 12 aan dat ze ouders wel laat nadenken over de belangen van hun kind(eren), door hier samen met hen bij stil te staan en invulling aan te geven. Op die manier hanteren beide bemiddelaars een kindgerichte benadering in hun bemiddelingstrajecten (supra nr. 62).

AFDELING III Synthese

89. Uit het eerste deel van de analyse van de interviews blijkt dat er momenteel, bij gebrek aan een wettelijke regeling, aanzienlijke verschillen bestaan in de mate waarin kinderen worden betrokken bij (echt)scheidingsbemiddeling in België. Er is niet enkel variatie in de vraag of kinderen worden betrokken; ook binnen de groep van bemiddelaars die kinderen wel een stem geven, zijn er onderlinge verschillen op vlak van wie met het kind spreekt, op basis waarvan bemiddelaars al dan niet beslissen om een kindgesprek voor te stellen aan de ouders, en de fase waarin er met het kind wordt gesproken.

Een overzicht van deze gelijkenissen en verschillen is terug te vinden in Bijlage 3: Overzicht gelijkenissen en verschillen in de bemiddelingspraktijk, waar de bevindingen in tabelvorm worden samengevat.

HOOFDSTUK II VOORDELEN VAN ACTIEVE BETROKKENHEID

90. Het betrekken van het kind in het bemiddelingsproces brengt volgens de geïnterviewde bemiddelaars verschillende voordelen met zich mee, zowel voor het kind, als voor de ouders en de bemiddelaar zelf.

In dit deel worden zowel de interviews geanalyseerd van de respondenten die kinderen in het bemiddelingsproces betrekken (respondenten 1, 2, 4, 6, 7, 8, 9, 10, 11 en 13) als van de respondenten die kinderen niet betrekken (respondenten 3, 5 en 12). Deze laatste groep geeft aan welke voordelen het betrekken van kinderen volgens hen met zich kan meebrengen.

AFDELING I Voor het kind

91. Het belangrijkste voordeel dat door de bemiddelaars wordt aangehaald voor kinderen zelf, is dat ze zich gehoord voelen wanneer ze in het bemiddelingsproces worden betrokken (respondenten 1, 2, 7, 8, 9, 11, 12 en 13). Ze krijgen de kans om hun gedachten en bezorgdheden te uiten, wat essentieel is voor hun emotioneel welzijn. Kinderen durven vaak niet eerlijk of openlijk tegen (een van) hun ouders te zeggen wat ze werkelijk denken of willen, dit uit angst om hen te kwetsen. Een gesprek met een neutrale tussenpersoon, die in de plaats van het kind de boodschap overbrengt aan de ouders, geeft het kind de mogelijkheid om toch zijn of haar werkelijke noden, wensen en behoeften kenbaar te maken (respondenten 2, 9 en 12).

92. Door kinderen actief te betrekken, voelen ze dat er ook aan hun mening waarde wordt gehecht, zonder dat zij zelf de verantwoordelijkheid moeten dragen om een beslissing te nemen (respondenten 1, 5, 8 en 11). Dit versterkt hun gevoel van erkenning en draagt bij aan hun welbevinden en ontwikkeling (respondenten 1 en 7). Respondent 6 voegt hieraan toe dat betrokkenheid kinderen helpt om hun emoties beter te verwerken. Zij benadrukt bovendien dat deze vorm van erkenning de toekomstige relatie tussen ouder en kind kan versterken. Doordat kinderen merken dat hun gevoelens er mogen zijn en hier daadwerkelijk aandacht aan wordt besteed, voelen zij zich begrepen en veilig in de relatie met hun ouders.

93. Daarnaast wijst respondent 2 erop dat betrokkenheid in de bemiddeling het gevoel kan geven aan het kind dat het terug een beetje grip krijgt op de situatie:

"Vanuit het perspectief van de kinderen is het sowieso een voordeel. Een echtscheiding, dat betekent controleverlies voor kinderen, want alles verandert en zij hebben geen enkele impact op hoe het voor hen zal veranderen. Maar heel hun leven gaat veranderen. En door te zeggen: 'Oké, we willen ook luisteren naar wat jij belangrijk vindt', geef je die kinderen een stukje controle terug, denk ik." (respondent 2)

94. Ten slotte benadrukt respondent 4 dat het betrekken van kinderen ook voordelen heeft op lange termijn. Kinderen worden immers hun hele leven geconfronteerd met de gevolgen van de scheiding. Zo kunnen momenten zoals een huwelijk of andere familiale gebeurtenissen aanleiding geven tot nieuwe spanningen. Door het kind in het scheidingsproces te betrekken, kunnen ouders zich beter bewust worden van het feit dat ze, hoewel ze als partners uit elkaar gaan, voor altijd samen ouder blijven en via hun kind met elkaar verbonden zijn. Dit bewustzijn kan hen ertoe aanzetten om het kind en zijn belang steeds centraal te stellen en om met elkaar om te gaan op een manier die het welzijn van hun kind niet schaadt.

AFDELING II Voor de ouders

95. Ook voor de ouders brengt het betrekken van kinderen in het bemiddelingstraject voordelen met zich mee.

96. Zo geeft een kindgesprek de ouders een beter inzicht in de manier waarop hun kind de (echt)scheiding beleeft (respondenten 1, 4, 5, 6, 7, 11, 12 en 13).

Ouders handelen vaak op basis van veronderstellingen die ze hebben over de wensen, noden en behoeften van hun kinderen. Deze veronderstellingen kloppen niet altijd. Kinderen kunnen met zorgen zitten waarvan ouders zich niet bewust zijn. Door het kind zelf te laten spreken, worden deze bekommernissen zichtbaar (respondenten 6, 7 en 12):

"Ook al denk je: 'We hebben een kei goede regeling uitgewerkt', toch voldoet die misschien niet aan de angsten, de noden of bezorgdheden van de kinderen. Waardoor, als je wél luistert, je weet: 'Oké, ik heb daar wel rekening mee gehouden, in de mate van het mogelijke.'"
(respondent 6)

Bovendien bevinden veel kinderen zich in een loyaliteitsconflict, waardoor zij tegenstrijdige boodschappen uiten aan de ouders. Dit kan leiden tot discussies tussen de ouders over wat het kind echt wil en welke regeling in zijn of haar belang zou zijn. Door een neutrale tussenpersoon met het kind te laten spreken, krijgen ouders een objectiever beeld van de bezorgdheden en wensen van hun kind. Hiermee kunnen ze dan, in de mate van het mogelijke, rekening houden bij het uitwerken van een regeling (respondenten 2, 4, en 9).

97. Verder halen verschillende respondenten aan dat de boodschap die het kind brengt de ouders inzicht kan geven in de impact van hun conflict en de (echt)scheiding op hun kind (respondenten 1, 3, 4, 5 en 11). Dit kan hen bewust maken van hun eigen gedrag en van de stress die dit met zich meebrengt voor het kind, hetgeen kan leiden tot gedragsverandering (respondenten 3, 5, 7 en 8):

"Ik zou vooral hopen dat de ouders toch nog meer inzicht krijgen in waarmee ze eigenlijk bezig zijn, en dat de ouders meer inzicht krijgen in zichzelf. En met dat inzicht aan de slag gaan om hun gedrag aan te passen op een manier die dan ook beter is voor het kind. Zoals

ik daarstraks al zei, denk ik dat het niet zozeer zit in een concrete regeling die misschien praktisch iets anders is dan een andere, maar vooral in het besef van de ouders: het draait eigenlijk niet om jullie. Het draait ook om, en vooral om, de kinderen.” (respondent 3)

98. Ten slotte benadrukt respondent 2 dat ouders, als gevolg van het conflict en de emotie, vaak niet meer in staat zijn om naar elkaar te luisteren, maar wel naar het kind. Door te weten wat hun kind belangrijk vindt, is het soms gemakkelijker om tot een akkoord te komen. Ze kunnen zich dan richten op een gezamenlijk doel, in plaats van uitsluitend vast te houden aan hun eigen wensen en standpunten.

AFDELING III Voor de bemiddelaar

99. Vijf van de dertien respondenten geven aan dat het betrekken van het kind in het bemiddelingsproces ook voordelen oplevert voor henzelf als bemiddelaar.

100. Het kindgesprek brengt vaak nieuwe en relevante informatie aan het licht die voordien nog niet gekend was (respondent 7). Deze bijkomende informatie geeft de bemiddelaar een vollediger beeld van de situatie en kan helpen om onduidelijkheden te verhelderen of tegenstrijdigheden tussen de ouders op te lossen (respondenten 9 en 13). Dit stelt de bemiddelaar in staat om de ouders beter te begeleiden bij het zoeken naar een overeenkomst. Het zorgt er bovendien voor dat de bemiddelaar het perspectief van de ouders kan verruimen bij het zoeken naar een oplossing (respondent 4).

101. De visie, wensen en behoeften van het kind kunnen bovendien in herinnering worden gebracht wanneer de bemiddeling dreigt vast te lopen, omdat ouders aan hun eigen standpunten blijven vasthouden. Dat kan ouders op zo een moment helpen om opnieuw te focussen op hun gezamenlijk doel: hun gedeelde ouderschap en het belang van het kind (respondent 8).

HOOFDSTUK III NADELEN VAN ACTIEVE BETROKKENHEID

102. Hoewel de respondenten in ruime mate positief staan tegenover het betrekken van kinderen in het bemiddelingsproces, worden er toch ook enkele potentiële nadelen benoemd die met deze betrokkenheid gepaard kunnen gaan.

Ook in dit deel komen zowel de interviews aan bod van de respondenten die kinderen in bemiddeling betrekken als van de respondenten die kinderen niet betrekken.

AFDELING I Voor het kind

103. Een eerste bezorgdheid betreft het risico dat ouders het kind naderhand zullen confronteren met hetgeen hij of zij tijdens het gesprek heeft verteld (respondenten 2, 6 en 7). Dit kan het vertrouwen van het kind in de ouders schaden en in sommige gevallen zelfs leiden tot een verlies van vertrouwen in hulpverleners of volwassenen in het algemeen (respondent 2).

104. Daarnaast moet er ook over worden gewaakt dat kinderen niet het gevoel krijgen dat ze moeten kiezen tussen hun ouders of dat ze verantwoordelijk worden geacht om zelf met een oplossing te komen (respondenten 3, 7, 10 en 12).

105. Tot slot wijzen twee respondenten op het belang van deskundigheid. Wanneer het kindgesprek plaatsvindt met iemand die niet over de juiste expertise beschikt, kan dit schadelijke gevolgen hebben voor het kind (respondenten 7 en 12):

"Als het kind daar niet genoeg in beschermd wordt in de zin van: Wat gebeurt er met die informatie? Hoe wordt dat teruggekoppeld? Ik denk dat dat sowieso heel voorzichtig moet gebeuren. En dat we moeten voorkomen dat kinderen daardoor in een loyaliteitsconflict terecht komen of als er al een loyaliteitsconflict is, dat dat verder vergroot wordt door het gesprek en de feedback van het gesprek." (respondent 12)

AFDELING II Voor de ouders

106. Een nadeel dat door zes bemiddelaars wordt aangehaald, is het risico dat ouders uiteindelijk niets doen met de informatie die voortkomt uit het kindgesprek (respondenten 4, 6, 9, 10, 12 en 13). In sommige gevallen zijn ouders onvoldoende in staat om écht te luisteren naar wat het kind zegt, of om kritisch naar zichzelf en hun eigen rol in het conflict te kijken (respondenten 6 en 9). Wanneer de mening van het kind terzijde wordt geschoven, verliest het kindgesprek, ondanks de daarin geïnvesteerde tijd en middelen, grotendeels zijn meerwaarde voor de uitkomst van het bemiddelingsproces.

Respondenten 4, 10 en 13 proberen dit risico te beperken door ouders vóór het kindgesprek expliciet te wijzen op het engagement dat van hen wordt verwacht om, in de mate van het mogelijke, rekening te houden met de visie van het kind.

107. Daarnaast vermeldt respondent 3 de financiële kost die gepaard gaan met de betrokkenheid van het kind als een bijkomend nadeel. Ze wijst op het risico dat ouders hierdoor mogelijk minder geneigd zullen zijn om voor bemiddeling te kiezen.

AFDELING III Voor de bemiddelaar

108. Hoewel vijf van de dertien respondenten aangeven dat de tussenkomst van het kind hun rol als bemiddelaar vergemakkelijkt (supra nr. 100-101), delen niet alle bemiddelaars deze mening.

Zo geeft respondent 6 aan dat een confronterende of onverwachte boodschap uit het kindgesprek er soms toe kan leiden dat een of beide ouders zich aangevallen voelen, waardoor ze minder bereid zijn om constructief aan de bemiddeling deel te nemen. In dergelijke gevallen moet er eerst ruimte worden gemaakt om bij deze emoties stil te staan, alvorens de bemiddeling kan worden verder gezet.

Ook respondent 8 wijst op mogelijke spanningen die kunnen ontstaan wanneer ouders de input van het kind moeilijk kunnen verwerken. Hij merkt op dat ouders in dat geval hun emoties soms op de bemiddelaar projecteren, door diens neutraliteit en objectiviteit in twijfel te trekken. Ook dit kan het bemiddelingsproces soms bemoeilijken.

109. Daarnaast stelt respondent 11 dat de inbreng van het kind, als een bijkomende 'partij' waar rekening mee moet worden gehouden, het soms moeilijker kan maken om een oplossing te vinden. Het is dan aan de bemiddelaar om de ouders hierin zorgvuldig te begeleiden, zodat ze een overeenkomst kunnen opmaken waar zowel de ouders als het kind zich in kunnen vinden.

HOOFDSTUK IV UITDAGINGEN EN MOEILIKHEDEN

110. Aan de geïnterviewde bemiddelaars werd ook gevraagd of ze bepaalde moeilijkheden of uitdagingen ondervinden wanneer ze de stem van het kind in het bemiddelingsproces willen betrekken.

Ook in dit hoofdstuk worden alle interviews geanalyseerd, zowel van bemiddelaars die kinderen in het bemiddelingsproces betrekken als bemiddelaars die dit niet doen. Deze laatste groep geeft niet alleen aan welke uitdagingen of moeilijkheden het betrekken van kinderen volgens hen met zich mee kan brengen, maar ook welke uitdagingen of moeilijkheden hen op dit moment tegenhouden om het te doen.

111. Een belangrijke uitdaging die door vijf respondenten wordt aangehaald, is het gebrek aan expertise om op een professionele manier met kinderen in gesprek te gaan over een gevoelig onderwerp zoals een (echt)scheiding (respondent 2, 3, 6, 7 en 11) (infra nr. 118). Vooral juridisch opgeleide bemiddelaars voelen zich onvoldoende opgeleid om zelf een kindgesprek te voeren, aangezien dit specifieke vaardigheden en methodieken vereist (supra nr. 79, 83 en 88):

"Ik merk vooral gewoon onze onkunde, om het zo te zeggen. Te weinig kennis. We krijgen dan wel opleidingen, en ik ben ook jeugdadvocaat. Dus dat is dan wel een opleiding van een jaar. Maar goed, één namiddag per week is ook niet zo superveel. En daar krijg je dan wel wat ontwikkelingspsychologie. Je weet wel, hoe een kind reageert op een bepaalde leeftijd. Maar de finesses missen wij gewoon. En dat vind ik een groot probleem. Ik blijf erbij dat sowieso een psycholoog of een pedagoog beter geplaatst is om met een kind te spreken." (respondent 11)

Respondent 11 voegt daaraan toe dat ze niet over aangepast materiaal beschikt om met (jonge) kinderen in gesprek te gaan, wat deze drempel verder verhoogt.

112. Daarnaast geven vier respondenten aan dat het niet altijd eenvoudig is om te achterhalen of een kind is beïnvloed door (één van) de ouders (respondenten 3, 9, 11 en 12). Kinderen vertellen soms datgene wat hen werd ingefluisterd, of waarvan ze denken dat hun ouders het willen horen, terwijl dat niet noodzakelijk overeenstemt met hun eigen wensen en gevoelens. Dit maakt het moeilijk om een beeld te krijgen van de werkelijke mening van het kind.

113. Respondent 10 vindt het een uitdaging om een evenwicht te vinden tussen enerzijds het verlenen van inspraak aan het kind en anderzijds het vermijden dat het kind zich verantwoordelijk voelt voor de uiteindelijke oplossing. Hoewel kinderen betrokken willen worden, willen (en kunnen) zij zelf geen beslissingen nemen over dergelijke aangelegenheden (infra nr. 169).

114. Verder verklaren respondenten 11 en 13, die als bemiddelaars zelf de kindgesprekken voeren en hierover terugkoppelen aan de ouders, dat ze het soms moeilijk vinden om bepaalde

boodschappen van het kind op een duidelijke en tegelijkertijd respectvolle manier over te brengen naar de ouders.

115. Twee bemiddelaars geven expliciet aan dat ze het moeilijk vinden om kinderen in de praktijk te betrekken, omdat er momenteel geen regelgeving bestaat die hen houvast biedt of waarop ze kunnen terugvallen om te weten hoe ze dit moeten aanpakken (respondenten 9 en 12). Een wettelijk kader zou volgens hen meer duidelijkheid geven over de mogelijkheden en grenzen hieromtrent. Dit zou kunnen bijdragen aan een meer uniforme en consistente aanpak in de bemiddelingspraktijk:

"Daar zit heel veel onderscheid in, en dat is heel moeilijk, want iedereen doet maar wat, om het zo te zeggen. Het is heel moeilijk om daar ergens een bepaalde structuur in te vinden. Ik denk dat je die zelf moet inbouwen op dit moment. Dat merk ik wel. Daarom ben ik heel veel zoekende, omdat ik geen kader heb. Ik kan heel ruim gaan, maar ik kan ook heel beperkt blijven. En dat maakt dat het een beetje een eigen aanvoelen wordt, waardoor het wel moeilijk is. Ik weet soms ook niet: 'Wat is het beste?'" (respondent 9)

116. Tot slot kan ook de vereiste van ouderlijke toestemming gezien worden als een belemmering (respondenten 8, 9 en 12). Deze toestemming vormt immers een bijkomende voorwaarde alvorens een kind kan worden betrokken in het bemiddelingstraject. Wanneer (één van) beide ouders zich hiertegen verzetten, kan dit de betrokkenheid van het kind volledig tegenhouden:

"Je kunt daar wel vragen bij stellen. Als iemand pertinent weigert dat zijn kind gehoord wordt, dan zit er soms wel iets meer achter.

(...)

Het is soms misschien gemakkelijker als het in de wet zou staan. Dan kunnen ouders zich er ook niet meer tegen verzetten." (respondent 8)

HOOFDSTUK V OPLEIDING VAN BEMIDDELAARS

117. Zoals eerder vermeld (supra nr. 79, 83, 88 en 111), geven voornamelijk de bemiddelaars met een juridische achtergrond aan dat ze zich onvoldoende bekwaam voelen om met kinderen in gesprek te gaan.

Tijdens de interviews werd ingegaan op de opleiding tot bemiddelaar van de respondenten, om na te gaan in hoeverre de betrokkenheid van het kind daarin aan bod komt.

118. Wat de basisopleiding bemiddeling met specialisatie in familiale zaken betreft, geven negen van de dertien respondenten aan dat het betrekken van kinderen nauwelijks of zelfs helemaal niet aan bod is gekomen (respondenten 2, 3, 4, 5, 7, 8, 9, 11 en 13).¹⁷⁸ Respondent 7 verklaart het volgende:

"Ik kan me niet herinneren dat dit in mijn basisopleiding aan bod is gekomen. Ik weet zelfs niet of dat toen gebruikelijk was. Ik denk dat niet. Ik voel me op dit moment niet voldoende opgeleid hiervoor. Ik denk dat we dat allemaal een beetje onderschatten. Daar zijn we ook heel erg in gegroeid en we komen van heel ver. Vroeger dacht iedereen dat men dat kon. Gelukkig zijn we daar heel erg in gegroeid en is er daar een groeiend bewustzijn. Ik geef dat eerlijk toe, dat ik zelfs niet weet wat ik niet weet op dit moment. Vandaar dat ik mij zeker nog verder wil bijscholen daarin, ja." (respondent 7)

Twee van de dertien respondenten geven daarentegen aan dat dit onderwerp wél aandacht kreeg in hun basisopleiding (respondenten 1 en 6). Respondent 1 nuanceert dit echter door aan te geven dat de aangereikte inzichten voor haar niet volstaan om er in de praktijk effectief mee aan de slag te gaan.

Respondent 12 is niet zeker of, en in welke mate, dit aan bod is gekomen, maar vermoedt van wel:

"Oh, dat is lang geleden. Dat zal zeker wel aan bod gekomen zijn. En ik denk dat dat toen geopperd geweest is van zo te werken, zoals ik nu voorstel van dat te doen, maar dat is op basis van mijn vage herinnering." (respondent 12)

119. Vijf bemiddelaars vermelden bovendien dat het hen tijdens deze basisopleiding uitdrukkelijk werd afgeraden om als bemiddelaar zelf met het kind in gesprek te gaan (respondenten 3, 5, 8, 9 en 12). Ten eerste omwille van het risico dat hun neutraliteit en onpartijdigheid mogelijk in het gedrang komen hierdoor en ten tweede, wat advocaat-bemiddelaars betreft, het gebrek aan expertise.

¹⁷⁸ Respondent 10 heeft niet expliciet geantwoord op deze vraag.

120. Verder blijkt dat elf van de dertien bemiddelaars verschillende bijscholingen hebben gevolgd rond het betrekken van kinderen in bemiddeling (respondenten 1, 2, 4, 5, 6, 7, 8, 10, 11, 12 en 13).

Desondanks is respondent 12 van mening dat deze vormingen haar niet voldoende houvast bieden om dit in de praktijk effectief toe te passen:

"Het is niet zo dat die opleidingen ervoor zorgen dat ik dan zeg: 'Nu ga ik het omgooien en nu ga ik het wel doen.' Er worden dan meer zo tips of handvaten gegeven." (respondent 12)

Respondent 6 stelt:

"Al die opleidingen geven telkens zo een net iets andere benadering. De kunst is wel voor jezelf om daar een manier in te vinden die u ligt en waar je eigenlijk alle visies zo'n beetje probeert samen te brengen." (respondent 6)

121. Uit deze bevindingen blijkt dat er momenteel weinig uniformiteit bestaat in de opleiding van bemiddelaars wat betreft het betrekken van kinderen in het bemiddelingsproces. De tabel in Bijlage 3: Overzicht gelijkenissen en verschillen in de bemiddelingspraktijk biedt een overzicht van deze verschillen in opleidingservaringen en de gevolgde bijscholingen van de respondenten.

HOOFDSTUK VI PARALLELEN MET HET SPREEKRECHT IN GERECHTELIJKE PROCEDURES

122. Een laatste aspect dat in de diepte-interviews werd onderzocht, is de mate waarin het betrekken van kinderen in de huidige bemiddelingspraktijk overeenstemt met de bestaande regelgeving omtrent het hoorrecht van minderjarigen in gerechtelijke procedures.

Om dit te analyseren, wordt de praktijk van bemiddelaars getoetst aan een aantal kernaspecten van de wettelijke regelgeving inzake het hoorrecht in gerechtelijke procedures, (supra nr. 51-61), die expliciet tijdens de interviews werden bevraagd. Meer bepaald wordt ingegaan op de gehanteerde leeftijdsgrens, de aangelegenheden waarover met het kind wordt gesproken, de wijze waarop het kind wordt geïnformeerd over het kindgesprek, de mogelijkheid om een vertrouwenspersoon mee te nemen, de vertrouwelijkheid van het kindgesprek, de manier waarop aan ouders wordt teruggekoppeld over het gesprek en de wijze waarop kinderen worden geïnformeerd over het uiteindelijke bemiddelingsakkoord.

In wat volgt wordt eerst uiteengezet hoe bemiddelaars met deze aspecten omgaan in de praktijk, waarna een overzicht volgt van de gelijkenissen en verschillen tussen het wettelijk kader voor gerechtelijke procedures en de bemiddelingspraktijk.

Aangezien dit deel focust op de concrete praktijk inzake de stem van het kind in bemiddeling, worden enkel de interviews geanalyseerd van bemiddelaars die kinderen daadwerkelijk actief betrekken in het bemiddelingsproces (respondenten 2, 4, 6, 7, 8, 9, 10, 11 en 13). Daarnaast wordt, waar mogelijk, ook het interview met respondent 1 meegenomen, door de manier waarop zij als derde-deskundige werkt, te analyseren.

AFDELING I Leeftijdsgrens

123. Uit de interviews blijkt dat er een grote verscheidenheid bestaat in de minimumleeftijdsgrens die de bemiddelaars hanteren om te bepalen of het kind betrokken kan worden in het bemiddelingsproces.

Zo geeft respondent 9 aan dat ze kinderen al zou willen betrekken vanaf drie à vier jaar. Voor respondenten 6 en 10 ligt de ondergrens op vijf jaar, terwijl dat voor respondenten 4, 7 en 8 zes jaar is. Respondenten 2 en 13 hanteren een minimumleeftijd van zeven jaar. Voor respondent 1 is acht jaar de grens en voor respondenten 11 en 12 is dit twaalf jaar.

124. Hoewel het (louter) hanteren van een leeftijdsgrens volgens het VN-Kinderrechtencomité niet strookt met artikel 12 van het IVRK (supra nr. 36), blijkt uit de interviews dat de leeftijd van het kind in de praktijk toch vaak de doorslaggevende factor vormt om te bepalen of het kind al dan niet betrokken kan worden in het bemiddelingsproces.

Enkele bemiddelaars vermelden evenwel expliciet dat zij zich niet uitsluitend baseren op de leeftijd van het kind (respondenten 2, 6 en 9). Naast de door hen gehanteerde minimumleeftijdsgrens, houden zij ook rekening met de maturiteit van het kind.

AFDELING II Aangelegenheden

125. Zoals eerder vermeld (supra nr. 72), geven vijf van de negen respondenten aan dat ze slechts voorstellen aan de ouders om het kind in het bemiddelingsproces een stem te geven, wanneer er onenigheid bestaat tussen de ouders over de verblijfsregeling van het kind (respondenten 4, 7, 8, 9 en 11).

126. Wanneer er met het kind wordt gesproken, zijn alle bemiddelaars het er unaniem over eens dat financiële aspecten, zoals kostenregelingen en alimentatie, geen onderwerp vormen van het gesprek met het kind. In plaats daarvan, wordt er gesproken over onderwerpen die de leefwereld van het kind rechtstreeks raken, zoals de beleving van de scheiding, de relatie met beide ouders en met (half-)broers en (half-)zussen en de wensen en bezorgdheden rond de verblijfsregeling.

AFDELING III Voorafgaande informatieverstrekking aan het kind

127. Aan de bemiddelaars werd vervolgens de vraag gesteld of het kind op voorhand wordt geïnformeerd over het doel en het verloop van het kindgesprek.¹⁷⁹

Eén respondent geeft aan dat ze niets afsprekt met de ouders omtrent het informeren van het kind vóór de start van het kindgesprek (respondent 9). Bij aanvang van het gesprek wordt het kind wél geïnformeerd (infra nr. 129).

De acht andere respondenten vragen aan de ouders om het kind op voorhand uit te leggen dat het mag gaan praten met een neutrale persoon over de (echt)scheiding en over hoe hij of zij zich daarbij voelt (respondenten 2, 4, 6, 7, 8, 10, 11 en 13).

128. Drie van hen geven hierbij duidelijke richtlijnen mee over hoe ouders het kind best informeren.

Zo vraagt respondent 8 om deze boodschap bij voorkeur samen aan het kind over te brengen en benadrukt hij expliciet dat de ouders het kind niet mogen beïnvloeden.

Respondent 4 vraagt uitdrukkelijk aan de ouders om het kind niet verder voor te bereiden op het gesprek dan door eenvoudigweg mee te delen dat het kind met iemand mag gaan praten over de

¹⁷⁹ Deze vraag werd niet gesteld aan respondent 1.

(echt)scheiding in een open en vrijblijvend gesprek. Op die manier wil ze ervoor zorgen dat de mening van het kind zelf naar boven komt tijdens het gesprek.

Respondent 13 vraagt aan de ouders om op voorhand expliciet 'toestemming' te geven aan het kind om vrijuit te spreken:

"Wat ik heel belangrijk vind, en ik vraag ook aan ouders om hun kind daarop voor te bereiden, en dat is heel moeilijk, is: toestemming geven aan je kind. Zeggen: 'Kijk, je mag over mama en papa praten. Papa en mama willen dat je eerlijk bent. Je mag alles vertellen, en X gaat met jou bekijken wat ze terug vertelt en wat er niet terug verteld wordt.'" (respondent 13)

129. Bij aanvang van het gesprek krijgt het kind bovendien steeds informatie van de derde-deskundige of de bemiddelaar die met het kind in gesprek zal gaan. Doorgaans worden de volgende boodschappen meegedeeld: ten eerste wordt uitgelegd wat bemiddeling inhoudt en waarom het kind hierin wordt betrokken (respondenten 2, 6, 8 en 11); ten tweede wordt het vertrouwelijk karakter van het gesprek benadrukt, waarbij wordt aangegeven dat het kind zelf mag bepalen welke informatie er wordt teruggekoppeld aan de ouders (respondenten 1, 2, 4, 6, 7, 8, 9, 10, 11 en 13); ten derde wordt duidelijk gemaakt dat het kind zijn of haar mening, wensen en bezorgdheden mag uiten, maar dat de ouders de uiteindelijke beslissingen nemen, en dat het dus mogelijk is dat niet alle wensen van het kind zullen worden gevolgd (respondenten 2, 4, 8 en 9).

130. Respondent 13 vraagt bovendien aan de ouders om bij het begin van het gesprek even aanwezig te zijn, om nogmaals hun 'toestemming' te geven. Dit doet ze om het kind gerust te stellen en duidelijk te maken dat het vrijuit mag spreken over wat hij of zij voelt en denkt.

131. Hoewel er heel wat overeenkomsten zijn in de manier waarop kinderen worden geïnformeerd, blijkt toch dat er geen sprake is van een uniforme aanpak in de praktijk. De nadruk ligt telkens op andere aspecten.

AFDELING IV Vertrouwenspersoon voor het kind

132. Uit de interviews blijkt dat de vraag om een vertrouwenspersoon mee te nemen naar het kindgesprek slechts zeer zelden voorkomt in de bemiddelingspraktijk. Slechts één bemiddelaar geeft aan deze vraag ooit te hebben gekregen (respondent 2).

133. Toch geven alle respondenten aan dat ze hiermee zouden instemmen. Drie van hen merken daarbij echter op dat ze dit enkel zouden doen wanneer dit echt noodzakelijk blijkt in het belang van het kind (respondenten 1, 7 en 8). Zij vrezen namelijk dat de aanwezigheid van een vertrouwenspersoon het gesprek in bepaalde gevallen te sterk zou kunnen beïnvloeden.

134. Zeven respondenten sluiten dichte familieleden, zoals een grootouder, een oom of een tante, uit als mogelijke vertrouwenspersonen (respondenten 1, 2, 6, 7, 10, 11 en 13). De reden hiervoor

is dat deze personen vaak te nauw betrokken zijn. Zo verklaart respondent 6 dat de non-verbale taal die aanwezig is wanneer een vertrouwenspersoon het kind bijstaat, te veel invloed kan hebben op wat het kind wel en niet durft te zeggen. Om die reden geeft ze de voorkeur aan iemand die verder van het conflict af staat, zodat er meer garantie op neutraliteit is. Respondent 13 geeft de voorkeur aan een derde die volledig buiten het conflict staat, zoals een leerkracht of een hulpverlener. Respondent 7 verkiest iemand die hiervoor een specifieke opleiding heeft gevolgd, zoals een jeugdadvocaat die de opleiding 'vertrouwenspersoon voor de stem van het kind' gevolgd heeft.

135. Verder vermelden vier respondenten dat de aanwezigheid van een vertrouwenspersoon voor hen enkel een mogelijkheid is wanneer beide ouders hiermee instemmen (respondenten 1, 8, 9 en 11).

Voor respondent 9 kadert dit binnen het principe van de vrijwilligheid van het bemiddelingsproces.

Voor respondenten 1 en 8 vormt de instemming van de ouders een garantie voor de neutraliteit van de vertrouwenspersoon. Zij vrezen dat ouders, wanneer ze niet met deze persoon hebben ingestemd, de boodschap van het kind als gekleurd kunnen percipiëren en daardoor minder geneigd zullen zijn om rekening te houden met de stem van het kind.

136. Wat betreft de rol van de vertrouwenspersoon tijdens het gesprek met het kind, zijn er uiteenlopende meningen tussen de bemiddelaars. Respondent 2 geeft aan dat een vertrouwenspersoon in principe niet zelf in het gesprek mag tussenkomen, en zijn rol dus beperkt blijft tot zijn fysieke aanwezigheid ter ondersteuning van het kind. Respondenten 4, 6 en 11 geven daarentegen aan dat deze persoon ook zelf informatie mag aanvullen in het gesprek, zolang het kind steeds de centrale gesprekspartner blijft en er telkens wordt afgetoetst bij het kind of deze informatie klopt:

"Ik zou wel het kind willen horen en niet die persoon. Dat vind ik ook heel dossierafhankelijk of kindafhankelijk. Als je echt merkt dat het kind het heel moeilijk benoemd of gezegd krijgt, en je voelt dat daar echt een heel sterke connectie zit, dan zou ik die persoon wel laten aanvullen en afstemmen met het kind of het klopt. Ik zou dat niet in eerste instantie doen. Elk kind is anders, bij elk kind werkt het anders." (respondent 6)

137. Respondent 4 voegt daaraan toe dat ze voorafgaand aan het kindgesprek eerst apart met die vertrouwenspersoon in gesprek zou gaan, om na te gaan of deze persoon voldoende neutraal is, buiten het conflict staat, of zijn of haar aanwezigheid daadwerkelijk in het belang van het kind is, en om de rol van deze persoon en de verwachtingen ten aanzien van hem te verduidelijken.

138. Tot slot merkt respondent 13 op dat ze deze vertrouwenspersoon ook het bemiddelingsprotocol zou laten ondertekenen, zodat hij of zij ook gebonden is door de vertrouwelijkheid van de bemiddeling.

AFDELING V Vertrouwelijkheid van informatie

139. Alle respondenten zijn het er unaniem over eens dat het kind steeds zelf beslist welke informatie uit het gesprek mag worden teruggekoppeld naar de ouders, dan wel vertrouwelijk moet blijven.

140. Dit principe van vertrouwelijkheid wordt bij aanvang van het gesprek steeds toegelicht (supra nr. 129), zodat het kind weet dat het vrijuit kan spreken en achteraf zelf mag beslissen welke informatie er wordt gedeeld met de ouders. Op het einde van het gesprek wordt samen met het kind besproken wat er zal worden teruggekoppeld en op welke manier:

"Het kind heeft echt wel de beslissing zelf te nemen. Want er zijn heel veel kinderen die niet kunnen spreken als ze weten dat mama of papa het gaan horen." (respondent 10)

141. Drie respondenten wijzen het kind er evenwel op dat, wanneer bepaalde informatie niet mag worden teruggekoppeld aan de ouders, zij ook geen rekening kunnen houden met die wensen of bezorgdheden bij het nemen van beslissingen (respondenten 4, 6 en 11):

"Als dat iets is waar ik van vind dat het toch goed zou zijn, dat het ook belangrijk is om terug te koppelen, dan vraag ik wel: 'Ja, hoe zouden we het dan wél kunnen zeggen?' En dan wijs ik hen ook wel op het belang: 'Als dat niet geweten is, dan gaan ze mogelijk daar of daar geen rekening mee kunnen houden.' Dus we moeten dan een manier vinden om dat toch mee te kunnen pakken, zonder het misschien zo expliciet te benoemen." (respondent 4)

142. Hoewel alle bemiddelaars het vertrouwelijk karakter van het kindgesprek als essentieel beschouwen, geeft respondent 4, die als bemiddelaar steeds zelf met het kind spreekt, aan dat ze het soms wel moeilijk vindt om met bepaalde informatie te blijven zitten:

"Als het kind mij bepaalde zaken zegt, waar dat er echt een zwaar trauma zit, en ik niet mag terugkoppelen, dan maakt het dat voor mij moeilijker. Omdat ik dan iets weet wat ik niet mag vertellen. En ik doe dat ook niet als we dat hebben afgesproken, want zij hebben ook hun rechten. En ja, ik wil echt wel hun vertrouwenspersoon op dat vlak zijn. Maar ja, dat wringt soms een beetje bij mij." (respondent 4)

AFDELING VI Terugkoppeling aan de ouders

143. Het kindgesprek vindt steeds plaats zonder dat de ouders daarbij aanwezig zijn. Om na te gaan hoe de terugkoppeling over dit gesprek aan de ouders verloopt, wordt een onderscheid gemaakt tussen de bemiddelingen waar het kind spreekt met een derde-deskundige en deze waar het kind spreekt met de bemiddelaar zelf.

§1 Kindgesprek door derde-deskundige

144. Alle vijf de bemiddelaars die samenwerken met een derde-deskundige vermelden dat deze persoon na het kindgesprek aan de bemiddelingstafel plaatsneemt om mondeling toelichting te geven aan de ouders (respondenten 2, 6, 7, 8 en 10).

Respondent 1, die als derde-deskundige wordt ingeschakeld door collega-bemiddelaars, werkt op een andere manier. Ze maakt een schriftelijk verslag op dat ze vervolgens toestuurde naar de bemiddelaar. Ze verkiest deze werkwijze om de kosten voor de partijen te beperken.

145. Vier van de vijf bemiddelaars geven verder aan dat het gaat om een eenmalige tussenkomst van de derde-deskundige (respondenten 6, 7, 8 en 10). Hij of zij geeft de terugkoppeling, beantwoordt eventuele vragen van de ouders en vertrekt daarna. De input van het kind wordt in het verdere verloop van het bemiddelingsproces meegenomen. Wanneer de mening van het kind in latere sessies naar de achtergrond dreigt te verdwijnen, herinneren de bemiddelaars de ouders hier opnieuw aan.

Respondent 2 hanteert een andere aanpak. Zij geeft aan dat de psychotherapeut aanwezig blijft bij de bemiddelingsgesprekken die het kind betreffen, om zo de stem van het kind daarin te vertegenwoordigen.

§2 Kindgesprek door bemiddelaar

146. De bemiddelaars die zelf met het kind in gesprek gaan, koppelen hierover mondeling terug in een volgende bemiddelingssessie (respondenten 4, 8, 9, 11 en 13).

Respondent 8 stuurt voorafgaand aan die bemiddelingssessie ook al een schriftelijke samenvatting naar de ouders of hun advocaten. Hij kiest bewust voor deze aanpak om ervoor te zorgen dat ouders gevoelige, minder leuke of onverwachte boodschappen al kunnen laten bezinken, vooraleer ze hierover in dialoog moeten gaan met hun ex-partner:

"Na het gesprek probeer ik altijd binnen een paar dagen een samenvatting te geven van wat het kind gezegd heeft, standpunten van het kind, hoe het kind alles ziet. Dat probeer ik dan op voorhand al mee te geven aan de partijen of aan de advocaten, zodat zij dat kunnen terugkoppelen met hun cliënten. En die cliënten zijn dan, als ze de volgende keer bij mij aan de tafel komen, geïnformeerd. Dus de eerste shock, om het zo te zeggen, is al weg. Mensen moeten altijd kunnen nadenken op voorhand, vind ik. Het is niet leuk om hier rond de tafel voor de ene of de andere een negatieve boodschap te brengen." (respondent 8)

Respondent 9 kiest er bewust voor om niet schriftelijk terug te koppelen, om te vermijden dat ouders dit document kunnen gebruiken voor andere doeleinden, bijvoorbeeld wanneer ze later toch beslissen om uit de bemiddeling te stappen.

147. Ook de bemiddelaars die het kindgesprek zelf voeren, blijven de ouders in het verdere verloop van de bemiddeling herinneren aan wat het kind heeft gezegd wanneer ze de mening van het kind dreigen te vergeten.

148. Respondent 13 vermeldt ten slotte dat het kind soms zelf aanwezig is bij de terugkoppeling aan de ouders. Ze laat de keuze aan het kind of het daar graag bij aanwezig is, of dit liever volledig aan haar overlaat.

AFDELING VII Feedback aan het kind

149. Geen enkele respondent geeft aan dat het kind na afloop van de bemiddeling rechtstreeks door de bemiddelaar of, indien van toepassing, door de derde-deskundige geïnformeerd wordt over het akkoord dat de ouders hebben bereikt. Ook respondent 1, die als derde-deskundige wordt ingeschakeld, neemt deze taak niet op zich.

150. Vier van de negen bemiddelaars vermelden bovendien dat dit aspect niet expliciet aan bod komt tijdens de bemiddeling (respondenten 7, 8, 9 en 11). Zij gaan ervan uit dat de ouders de taak op zich nemen om hun kind hierover op de hoogte te stellen.

De vijf overige bemiddelaars geven aan dat ze wél samen met de ouders bespreken hoe zij hun kind kunnen informeren over het akkoord (respondenten 2, 4, 6, 10 en 13). Drie van hen benadrukken hierbij onder meer het belang om vanuit de wij-vorm te communiceren, zodat het kind voelt dat de regeling gedragen wordt door beide ouders (respondenten 2, 10 en 13). Respondenten 4, 10 en 13 wijzen de ouders er ook op dat zij bij voorkeur hun kind samen informeren:

"De boodschap die ik aan iedere ouder meegeef als ze een akkoord bereikt hebben, is hoe belangrijk dat het is om goed te bespreken hoe dat het gecommuniceerd gaat worden naar hun kinderen: 'Jullie gaan dat samen doen. Jullie gaan dat op die manier vertellen: mama en papa hebben dat samen beslist, wij zijn ...' Het wij-verhaal is daar een heel belangrijk gegeven in.

Dat kind moet voelen dat dat gedragen wordt langs twee kanten. Langs de kant van mama en langs de kant van papa. Dus daar wordt tijdens de bemiddeling zeker wel tijd voor vrij gemaakt: 'Nu hebben wij een akkoord bereikt. Hoe gaan we dat nu communiceren? Hoe zien jullie dat? Hoe verwachten jullie dat? Wat verwachten jullie van de ander?' Dat is een absoluut aandachtspunt." (respondent 10)

151. Respondent 4 haalt verder ook aan dat het belangrijk is dat ouders ook uitleggen waarom ze voor een bepaalde regeling hebben gekozen, hoe en in welke mate ze rekening hebben kunnen houden met de wensen van het kind, en waarom dit eventueel niet (volledig) is gelukt.

AFDELING VIII Toetsing bemiddelingspraktijk aan regelgeving gerechtelijke procedures

152. In wat volgt wordt de betrokkenheid van het kind in de huidige bemiddelingspraktijk (supra DEEL II) vergeleken met de wettelijke regelgeving omtrent het hoorrecht van minderjarigen in gerechtelijke procedures (supra nr. 50-61). Deze vergelijking biedt een samenvattend overzicht van de gelijkenissen en verschillen tussen beide trajecten, en vormt zo het startpunt voor de ontwikkeling van een mogelijk wettelijk kader voor het betrekken van kinderen in bemiddeling (infra 0). Ter afsluiting wordt er een vergelijkend overzicht in tabelvorm toegevoegd.

153. Een eerste verschil betreft de persoon die met het kind in gesprek gaat. In een gerechtelijke procedure komt deze taak toe aan de rechter, die ook de uiteindelijke beslissing neemt. In bemiddeling spreekt het kind met de bemiddelaar zelf of met een derde-deskundige, terwijl de uiteindelijke beslissingen worden genomen door de ouders. Hier spreekt het kind dus niet rechtstreeks met de beslissingnemers. Dit onderscheid vloeit voort uit het fundamenteel verschillende karakter van beide processen.

154. Ook de gehanteerde leeftijdsgrens verschilt bij beide afhandelingswijzen. In de gerechtelijke procedure geldt er geen absolute leeftijdsgrens voor de uitoefening van het hoorrecht. Er is echter wel sprake van een flexibele leeftijdsgrens: kinderen ontvangen pas vanaf twaalf jaar een systematische en rechtstreekse uitnodiging voor een gesprek met de rechter. Jongere kinderen kunnen op eigen initiatief om een gesprek verzoeken. Hierover worden hun wettelijke vertegenwoordigers geïnformeerd. In de bemiddelingspraktijk blijkt er daarentegen een grote diversiteit te bestaan in de leeftijdsgrens die wordt gehanteerd. Ze varieert tussen drie en twaalf jaar.

Opvallend is dat de maturiteit van het kind in geen van beide trajecten een doorslaggevend criterium vormt, ondanks de oproep van het VN-Kinderrechtencomité om net dit element centraal te stellen en een leeftijdsgrens achterwege te laten (supra nr. 36).

155. Zowel in de gerechtelijke procedure als in de bemiddelingspraktijk wordt er niet over de financiële aspecten van de (echt)scheiding gesproken met het kind. Het gesprek richt zich voornamelijk op onderwerpen die de leefwereld van het kind rechtstreeks raken, zoals de relatie met beide ouders en met (half-)broers en (half-)zussen, de wensen en bezorgdheden met betrekking tot de verblijfsregeling en de beleving van de (echt)scheiding. Hoewel artikel 1004/1 van het Gerechtelijk Wetboek de aangelegenheden die in het kindgesprek aan bod komen, ruimer omschrijft als de 'aangelegenheden die het kind aanbelangen', komt dit bij een (echt)scheiding in de praktijk vaak grotendeels op hetzelfde neer, aangezien voornamelijk deze elementen het kind rechtstreeks aanbelangen.

156. In beide trajecten wordt het kind bij aanvang van het gesprek geïnformeerd over het doel en de inhoud van het gesprek, alsook over zijn of haar rechten. Voor gerechtelijke procedures bepaalt de wet welke informatie de rechter moet meedelen. Hoewel bemiddelaars aangeven dat zij

gelijkaardige boodschappen overbrengen, blijkt dat niet steeds elk van deze elementen systematisch in elk kindgesprek wordt meegedeeld.

157. Net als in de gerechtelijke procedure, geven alle bemiddelaars aan dat een kind een vertrouwenspersoon mag meenemen naar het kindgesprek, wanneer het dit wenst. Sommige bemiddelaars stellen zich hierbij echter wel eerder terughoudend op. Uit de interviews blijkt bovendien dat deze vraag in de bemiddelingspraktijk slechts zelden voorkomt. Ook binnen de gerechtelijke context is de precieze rol van een vertrouwenspersoon nog niet volledig helder.¹⁸⁰

158. In beide trajecten beslist het kind zelf welke informatie mag worden teruggekoppeld aan de ouders. Zowel rechters¹⁸¹ als bemiddelaars hechten veel belang aan deze vertrouwelijkheid.

159. De wijze waarop de informatie uit het kindgesprek aan de ouders wordt teruggekoppeld verschilt in beide trajecten. In gerechtelijke procedures wordt de inhoud van het gesprek opgenomen in een schriftelijk verslag dat aan het dossier van de rechtspleging wordt toegevoegd. Ouders kunnen hiervan kennisnemen en er een afschrift van vragen.¹⁸² In de bemiddelingspraktijk verloopt de terugkoppeling meestal mondeling.

160. Tot slot blijkt dat het kind in geen van beide trajecten feedback ontvangt van een professional over de uitkomst van de procedure of het akkoord. In de bemiddelingspraktijk wordt deze taak overgelaten aan de ouders. In gerechtelijke procedures komt dit toe aan 'de omgeving'.¹⁸³ Hoewel dit begrip niet nader is gedefinieerd in de wet, wordt aangenomen dat ook hiermee (onder meer) de ouders worden bedoeld (supra nr. 61).

Concluderend kan worden gesteld dat er, naast de onderlinge verschillen binnen de bemiddelingspraktijk, zowel gelijkenissen als verschillen bestaan tussen de manier waarop kinderen een stem krijgen in de bemiddelingspraktijk en in gerechtelijke procedures.

161. Tabel 1 geeft een schematisch overzicht van deze vergelijking.

¹⁸⁰ DECLERCK C., 'Naar een meer kindvriendelijke justitie in België', 363.

¹⁸¹ DECLERCK C. en CERULUS U., 'Resultaten van een praktijkbevraging', 181.

¹⁸² Art. 725 en art. 1004/1, § 5/3 Ger.W.

¹⁸³ Art. 1004/1, §7 Ger.W.

Tabel 1: Vergelijking regelgeving in gerechtelijke procedures versus bemiddelingspraktijk

Aspect	Gerechtelijke procedure	Bemiddelingspraktijk
Persoon die met het kind spreekt	De rechter	De bemiddelaar zelf of een derde-deskundige
Gehanteerde leeftijdsgrens	Flexibele leeftijdsgrens van 12 jaar: automatische uitnodiging vanaf 12 jaar, informatie aan de wettelijke vertegenwoordigers bij jongere kinderen	Grote diversiteit: de gehanteerde leeftijdsgrens varieert tussen 3 en 12 jaar
Aangelegenheden die kunnen worden besproken	Onderwerpen die de leefwereld van het kind rechtstreeks raken. Financiële aspecten worden niet besproken	Onderwerpen die de leefwereld van het kind rechtstreeks raken. Financiële aspecten worden niet besproken
Informatie bij aanvang van het gesprek	De voorafgaande mededelingen zijn wettelijk vastgelegd	Gelijkaardige boodschappen als in de gerechtelijke procedure
Aanwezigheid van een vertrouwenspersoon	Mogelijk	Mogelijk
Vertrouwelijkheid van informatie	Mogelijk	Mogelijk
Terugkoppeling aan de ouders	De inhoud van het kindgesprek wordt opgenomen in een verslag dat aan het dossier van de rechtspleging wordt toegevoegd	Doorgaans is er een mondelinge terugkoppeling
Feedback aan het kind	Komt toe aan de omgeving van het kind, zijnde (onder meer) de ouders	Komt toe aan de ouders van het kind

DEEL III AANBEVELINGEN EN TOEKOMSTPERSPECTIEVEN – DE LEGE FERENDA

162. In dit deel wordt onderzocht of een wettelijk kader voor de betrokkenheid van kinderen in (echt)scheidingsbemiddeling wenselijk is, en hoe dit kader vorm zou kunnen krijgen. Er worden enkele concrete aanbevelingen geformuleerd.

163. Tijdens de interviews werd expliciet gevraagd naar de visie van de bemiddelaars omtrent de wenselijkheid en vormgeving van een mogelijk wettelijk kader (infra Bijlage 1: Diepte-interviews bemiddelaars: topiclijst met richtvragen. Hun opmerkingen en bedenkingen zijn meegenomen bij het uitwerken van de aanbevelingen. Dit zorgt ervoor dat de voorstellen niet alleen theoretisch onderbouwd zijn, maar ook praktisch haalbaar. Waar relevant, wordt er verwezen naar inzichten, meningen of opmerkingen uit de interviews.

HOOFDSTUK I NOOD AAN EEN WETTELIJK KADER?

164. De vraag of er nood is aan een wettelijk kader kan vanuit verschillende perspectieven worden benaderd.

AFDELING I Vanuit het perspectief van de nationale en internationale regelgeving

165. Kinderen hebben op basis van artikel 12 van het IVRK en artikel 22*bis*, lid 2 van de Belgische Grondwet het recht om gehoord te worden over de aangelegenheden die hen aanbelangen. Zoals eerder vermeld (supra nr. 62), heeft het VN-Kinderrechtencomité expliciet gesteld dat dit recht ook binnen bemiddelingstrajecten gewaarborgd moet worden.¹⁸⁴

Aangezien het IVRK enkel staten bindt en geen rechtstreekse verplichtingen oplegt aan individuele bemiddelaars¹⁸⁵ is een uniforme, wettelijke regeling noodzakelijk om te waarborgen dat kinderen dit recht ook effectief kunnen uitoefenen binnen (echt)scheidingsbemiddeling. Het genot van dit recht mag immers niet afhangen van de specifieke bemiddelaar waar ouders een beroep op doen om hun (echt)scheiding te regelen.

166. Daarnaast worden kinderen tegenwoordig steeds meer beschouwd als zelfstandige en actieve rechtssubjecten, met eigen rechten en visies (supra nr. 33).¹⁸⁶ Dit gewijzigd kindbeeld sluit aan bij de actuele interpretatie van artikel 3 van het IVRK, waarin het belang van het kind centraal staat (supra nr. 40-41). Beslissingen die een kind aanbelangen, moeten in zijn of haar belang worden

¹⁸⁴ COMITÉ VOOR DE RECHTEN VAN HET KIND, General Comment No. 12 (2009), 19.

¹⁸⁵ Art. 46 IVRK.

¹⁸⁶ HERBOTS K., ROEVENES E. en PUT J., 'Participatie van het kind in het gerechtelijk scheidingsproces: droombeeld of realiteit?', *TJK* 2012/1, (23) 24-25.

genomen. Wat dat belang precies inhoudt, kan echter enkel worden vastgesteld in samenspraak met het kind zelf.¹⁸⁷ Ook dit onderstreept het belang van een systematische en actieve betrokkenheid van kinderen binnen (echt)scheidingsbemiddeling.

AFDELING II Vanuit kindperspectief

167. Ook vanuit het perspectief van het kind zijn er sterke argumenten die voor de invoering van een wettelijk kader pleiten.

168. In de eerste plaats zou een wettelijke verankering van dit recht in bemiddelingsprocessen zorgen voor een gelijke behandeling van kinderen, ongeacht of hun ouders scheiden via een gerechtelijke procedure dan wel via bemiddeling.¹⁸⁸

Er wordt steeds vaker een beroep gedaan op bemiddeling in familiale zaken, waardoor een gelijke behandeling van kinderen op dit vlak onontbeerlijk is.¹⁸⁹ Deze ontwikkeling is positief: bij bemiddeling ligt de focus immers op (het herstellen van) de communicatie tussen de partijen en op het bereiken van duurzame afspraken. Bemiddeling helpt ouders om een einde te maken aan een negatieve sfeer van strijd en conflict, en terug te focussen op hun relatie als ouders.¹⁹⁰ Door deze principes wordt bemiddeling vaak beschouwd als een alternatief dat gunstiger is voor het welzijn van het kind dan een gerechtelijke procedure.¹⁹¹ Het is evenwel paradoxaal om bemiddeling enerzijds te promoten als een kindvriendelijke aanpak, maar het kind hier anderzijds minder rechten toe te kennen dan in een gerechtelijke procedure.¹⁹²

169. Daarnaast tonen verschillende nationale en internationale onderzoeken aan dat kinderen zelf aangeven dat zij betrokken willen worden in het (echt)scheidingsproces van hun ouders.¹⁹³ Deze

¹⁸⁷ KINDERRECHTENCOMMISSARIAAT, Advies voorstel van decreet van de heer Guy Swennen houdende organisatie van scheidingsbemiddeling, 25 september 2000, nr. 340/2, 16 <https://www.vlaamsparlement.be/nl/parlementaire-documenten/parlementaire-initiatieven/287585>.

¹⁸⁸ RADANOVA Y., 'Are We Losing the Voice of the Child in Mandatory Family Mediation Schemes in Europe?', *Kluwer Mediation Blog* 19 juni 2024, mediationblog.kluwerarbitration.com/2024/06/19/are-we-losing-the-voice-of-the-child-in-mandatory-family-mediation-schemes-in-europe/ (geraadpleegd op 18 februari 2025).

¹⁸⁹ BELGA, "Snel, efficiënt en goedkoper": Belgen kiezen steeds vaker voor bemiddeling als alternatief voor rechtszaak, *VRT* 30 september 2024, <https://www.vrt.be/vrtnws/nl/2024/09/30/belgen-kiezen-steeds-vaker-voor-bemiddeling-als-alternatief-voor/> (geraadpleegd op 15 februari 2025).

¹⁹⁰ LAUREYSSENS A. en WYNANTS A., 'Hoe kunnen familierechters scheidende ouders helpen om de strijdbijl te begraven?', *T.Fam.* 2022/7, (170) 173.

¹⁹¹ KINDERRECHTENCOMMISSARIAAT, Advies voorstel van decreet van de heer Guy Swennen houdende organisatie van scheidingsbemiddeling, 25 september 2000, nr. 340/2, 16 <https://www.vlaamsparlement.be/nl/parlementaire-documenten/parlementaire-initiatieven/287585>.

¹⁹² Verslag van het wetsontwerp tot wijziging van het Gerechtelijk Wetboek in verband met de bemiddeling, SENAAT, 2004-2005, 17 december 2004, nr. 3-781/7, 48-49; CERULUS U. en DECLERCK C., 'Actuele ontwikkelingen in de familierechtbank', 105-106.

¹⁹³ BARLOW A. en EWING J., *Children's voices, family disputes and child-inclusive mediation: The Right to Be Heard*, Bristol University Press, 2024, 27-28; BUYSE A. en ACKAERT L., 'Kinderen en Scheiding. Een focusgroepen onderzoek', *TJK* 2006/1, (32) 33; CARSON R., DUNSTAN E., DUNSTAN J. en ROOPANI D., *Children and young people in separated families: Family law system experiences and needs*, Australian Institute of Family Studies, 2018, 29-30; CASHMORE J., 'Children's participation in family law decision-making: Theoretical approaches to understanding children's views', *Children and Youth Services Review* 2011/4, (515) 517 ('hierna': CASHMORE J., 'Theoretical approaches to understanding children's views'); GRAHAM A. en

behoefte wordt eveneens weerspiegeld in het aantal vragen en klachten van kinderen dat jaarlijks binnenkomt bij het Kinderrechtencommissariaat en Awel¹⁹⁴ over de relatie tussen kind en ouder, scheidingen en (het gebrek aan) het perspectief van het kind hierin.¹⁹⁵

Een (echt)scheiding heeft een grote impact op hun leven, waardoor zij graag actief deel willen uitmaken van dit proces.¹⁹⁶ Wat zij voelen, denken en willen, kunnen zij zelf beter verwoorden dan wie ook.¹⁹⁷ Verschillende studies bevestigen bovendien dat kinderen gevoelens van eenzaamheid, isolatie, frustratie en boosheid ervaren wanneer zij niet betrokken worden in het scheidingsproces.¹⁹⁸ Kinderen willen met andere woorden gehoord worden en verwachten dat er rekening wordt gehouden met hun mening.

Dat kinderen betrokken willen worden impliceert echter niet dat zij zelf ook beslissingen willen nemen. Het onderscheid tussen betrokkenheid en verantwoordelijkheid is fundamenteel: een stem krijgen in hoe hun leven er na de (echt)scheiding zal uitzien betekent niet dat zij de (echt)scheiding zelf moeten regelen of hierover zelf keuzes moeten maken.¹⁹⁹

170. Verder blijkt uit verschillende onderzoeken dat het betrekken van kinderen in (echt)scheidingsbemiddelingsprocessen talrijke voordelen met zich meebrengt.²⁰⁰ Zo kunnen kinderen de (echt)scheiding beter verwerken wanneer zij actief in het proces worden betrokken.²⁰¹ Ze voelen zich erkend in hun gevoelens, hun waarde en hun plaats binnen het gezin. Het bevestigt dat zij als persoon, met hun wensen, inzichten en bezorgdheden, serieus worden genomen.²⁰²

FITZGERALD R., 'Exploring the promises and possibilities for children's participation in Family Relationship Centres', *Family Matters* 2010, (53) 54-55; THØRNBLAD R. en STRANDBU A., 'The Involvement of Children in the Process of Mandatory Family Mediation' in NYLUND A., ERVASTI K. en ADRIAN L. (eds.), *Nordic Mediation Research*, Springer Open, 2018, (183) 195; VANDEKERCKHOVE A., 'Oog hebben voor kinderen bij scheiding? Nog niet voor vandaag?', *TJK* 2007/3, (142) 144.

¹⁹⁴ Awel is een telefonische en online hulplijn waar kinderen en jongeren gratis, vertrouwelijk en anoniem terecht kunnen met vragen of problemen (zie: <https://awel.be/fag>).

¹⁹⁵ Jaarverslag 2023-2024: Kinderen tussen wet en werkelijkheid, KINDERRECHTENCOMMISSARIAAT, 2024-2025, 14 november 2024, nr. 42/1, 15; ROELS Y., VAN HEMELRIJCK E., VAN RUMST S., VRIJENS C., COENE E. en VAN BOGAERT M., *Het kind weegt te licht: Kinderen hebben spreekrecht in de familierechtbank: Dossier spreekrecht*, Kinderrechtencommissariaat, 2022, 5; AWEL, 'Van 'ouders' tot 'geschenkjes': waarover praten jongeren met een anonieme luisterlijn?', *Awel* 27 februari 2024, https://cdn.nimbu.io/s/wiwlkx/assets/1708979026806/persbericht_270224-awelbe.pdf (geraadpleegd op 2 mei 2025).

¹⁹⁶ CASHMORE J., 'Theoretical approaches to understanding children's views', 517.

¹⁹⁷ SMITS V., *Participatie van het kind bij het ouderschapsplan*, Maklu Uitgevers, 2015, 26.

¹⁹⁸ SCHOFFER M., 'Bringing Children to the Mediation Table: Defining a Child's Best Interest in Divorce Mediation', *Family Court Review* 2005/2, (323) 327-328.

¹⁹⁹ GRAHAM A. en FITZGERALD R., 'Exploring the promises and possibilities for children's participation in Family Relationship Centres', *Family Matters* 2010, (53) 55; VANDEKERCKHOVE A., 'Oog hebben voor kinderen bij scheiding? Nog niet voor vandaag?', *TJK* 2007/3, (142) 144.

²⁰⁰ Zie eveneens supra nr. 90-101 voor de voordelen die door de bemiddelaars tijdens de interviews werden genoemd.

²⁰¹ LANCKSWEERDT E., 'Bemiddeling en op bemiddeling gebaseerde aanpak van conflicten bij scheiding: het belang van het kind voorop', *T.Not.* 2015/7-8, 470 (471).

²⁰² KINDERRECHTENCOMMISSARIAAT, Advies kinderen en scheiding: een echtscheidingswetgeving met oog voor de rechten van minderjarigen, 8 februari 2006, nr. 2005-2006/07, 4, https://www.kinderrechten.be/sites/default/files/2005_2006_7_advies_kinderen_en_scheiding.pdf; CASHMORE J., 'Theoretical approaches to understanding children's views', 515.

Betrokkenheid versterkt bovendien hun emotionele welzijn en hun zelfwaarde²⁰³ en zorgt ervoor dat ze zich beter kunnen neerleggen bij de uiteindelijke beslissing, zelfs wanneer deze niet volledig overeenstemt met hun eigen voorkeuren.²⁰⁴

171. De betrokkenheid van het kind is daarenboven een noodzakelijke waarborg om zijn of haar belangen daadwerkelijk aan bod te laten komen. In (echt)scheidingssituaties kunnen de belangen van ouders immers op inherente wijze conflicteren met die van hun kind.²⁰⁵ Door de emoties, stress en conflicten die een (echt)scheiding met zich meebrengt, slagen ouders er niet altijd in om hun eigen belang te onderscheiden van dat van hun kind. Zonder betrokkenheid van het kind bestaat dan ook het risico dat zijn of haar werkelijke belangen over het hoofd gezien worden.²⁰⁶

172. Tot slot benadrukt ook een systemische benadering van het gezin de noodzaak om een spreekrecht voor het kind in (echt)scheidingsbemiddeling wettelijk te verankeren. Vanuit de systemische visie wordt het gezin beschouwd als één geheel. Op basis daarvan moeten alle gezinsleden, inclusief de kinderen, betrokken worden bij het maken van beslissingen die ieder lid van het gezin aanbelangen.²⁰⁷ Op basis van morele overwegingen is het dan ook onaanvaardbaar om het kind buiten beschouwing te laten bij het nemen van beslissingen die zo ingrijpend zijn voor zijn of haar leven.²⁰⁸

Aansluitend bij deze systemische visie, pleiten BARLOW en EWING voor een verschuiving van 'ouderlijke autonomie' naar 'relationele autonomie van het gezin'. Momenteel staat de individuele (ouderlijke) autonomie van partijen in bemiddelingstrajecten centraal: partijen voeren de regie over het bemiddelingsproces en komen gezamenlijk tot een overeenkomst waar ze zich beiden in kunnen vinden. Deze individuele autonomie zou in het kader van familiale (scheidings)bemiddeling moeten worden omgebogen naar een benadering waarin ook de wensen en gevoelens van het kind systematisch en volwaardig een plek krijgen. Zo kan het principe van de relationele autonomie van

²⁰³ CASHMORE J., 'Theoretical approaches to understanding children's views', 515; SMITS V., 'Multidisciplinaire verbinding: een noodzaak bij complexe scheidingen!', *TJK* 2016/4, (290) 300.

²⁰⁴ RAITT F., 'Hearing children in family law proceedings: can judges make a difference?', *Child and Family Law Quarterly* 2007/2, (204) 214; SCHUZ R., *The Hague Child Abduction Convention: A Critical Analysis*, Hart Publishing, 2013, 383.

²⁰⁵ MERCKX E., 'Sociaalwetenschappelijk onderzoek als leidraad bij het vormgeven van kinderrechten in de wet: de voorkeursregel voor het gelijkmatig verdeeld verblijf: een gemiste kans?', *TJK* 2019/1, (10) 13; SCHRAMA W. en MOL C., 'Een rechtsvergelijkende blik op kinderopparticipatie en enkele reflecties', *T.Fam.* 2022/5-6, (132) 133.

²⁰⁶ KINDERRECHTENCOMMISSARIAAT, Advies kinderen en scheiding: een echtscheidingswetgeving met oog voor de rechten van minderjarigen, 8 februari 2006, nr. 2005-2006/07, 4, https://www.kinderrechten.be/sites/default/files/2005_2006_7_advies_kinderen_en_scheiding.pdf; BÜSSING A., WOLIŃSKA M. en MICHALSKI J., 'The welfare of the child in the mediation process', *Consilium Iuridicum* 2023/8, (75) 81 en 85-86.

²⁰⁷ BARLOW A. en EWING J., *Children's voices, family disputes and child-inclusive mediation: The Right to Be Heard*, Bristol University Press, 2024, 8-9; SHEEHAN J., 'Systemic Approaches to Safeguarding Children's Rights Through Parental Separation and Divorce: Opening Spaces for Childhood to Continue' in MYRA S., GRØVER T. en AXBERG U. (eds.), *New Horizons in Systemic Practice with Children and Families*, Palgrave Macmillan, 2024, (7) 9-10.

²⁰⁸ AL-ALOSI H., 'Will Somebody Please Think of the Children?! Child Focused and Child Inclusive Models in Family Dispute Resolution', *Australasian Dispute Resolution Journal* 2018/1, (8) 18.

het gezin het uitgangspunt van (echt)scheidingsbemiddeling worden.²⁰⁹ Een wettelijke verankering van het spreekrecht in (echt)scheidingsbemiddeling kan deze verschuiving bevorderen.

AFDELING III Vanuit bemiddelaarsperspectief

173. Ook voor bemiddelaars kan een wettelijke verankering een meerwaarde vormen. Dit kan hen namelijk de nodige houvast en duidelijkheid bieden om kinderen structureel een plaats te geven in (echt)scheidingsbemiddelingstrajecten. Daardoor zouden zij niet langer zelf de afweging moeten maken of, wanneer en op welke manier ze kinderen in het proces betrekken. Zo zorgt een juridisch kader niet alleen voor meer duidelijkheid, maar bevordert het ook de uniformiteit en consistentie in de praktijk.

AFDELING IV Vanuit ouderlijk perspectief

174. Een wettelijke regeling over de betrokkenheid van kinderen in bemiddelingsprocessen biedt ook meer rechtszekerheid aan ouders. Het zorgt ervoor dat zij op voorhand weten of, wanneer en op welke wijze hun kind een stem krijgt in het bemiddelingstraject.

Een juridische verankering kan bovendien meningsverschillen tussen ouders over de vraag of het kind moet worden betrokken, voorkomen.

175. Daarnaast zou een wettelijk kader dat voorziet in een systematische betrokkenheid van kinderen in het bemiddelingsproces, ook voordelen op inhoudelijk vlak opleveren voor ouders. De inbreng van het kind zorgt ervoor dat ouders beter geïnformeerde beslissingen kunnen nemen. Vaak komen er heel wat waardevolle, en voor ouders ongekennde, inzichten naar voor uit het kindgesprek. Door deze informatie mee te nemen bij het opstellen van een overeenkomst, is de kans groter dat de gemaakte afspraken effectief werkbaar zijn.²¹⁰ Bovendien kan het perspectief van het kind een uitweg bieden wanneer ouders in een eindeloze discussie verzeild dreigen te geraken.²¹¹

AFDELING V Vanuit maatschappelijk perspectief

176. Tot slot zijn er ook enkele argumenten vanuit maatschappelijk perspectief die pleiten voor een juridische verankering van het spreekrecht in (echt)scheidingsbemiddeling.

²⁰⁹ BARLOW A. en EWING J., *Children's voices, family disputes and child-inclusive mediation: The Right to Be Heard*, Bristol University Press, 2024, 6-10.

²¹⁰ WARSHAK R., 'Payoffs and Pitfalls of Listening to Children', *Family Relations* 2003/4, (373) 373-374.

²¹¹ HENRY P. en HAMILTON K., 'The Inclusion of Children in Family Dispute Resolution in Australia: Balancing Welfare versus Rights Principles', *The International Journal of Children's Rights* 2012/4, (584) 585; MCINTOSH J., *Child inclusion as a principle and as evidence-based practice*, 13.

177. Het is de verantwoordelijkheid van de staat en de samenleving om kinderrechten te beschermen en te versterken.

Tijdens de interviews gaven twee bemiddelaars (respondenten 1 en 5) aan dat zij ervoor opteren de bemiddelingspraktijk vrij te laten wat betreft de mate waarin en de manier waarop kinderen worden betrokken, en dit dus niet wettelijk te reguleren. Zij vrezen dat een (te) strak juridisch kader afbreuk zou kunnen doen aan de vrijheid en flexibiliteit die kenmerkend zijn voor bemiddeling. Hoewel dit een terechte bezorgdheid is en het bewaken van deze kernwaarden van bemiddeling hoogst relevant is, moet tegelijkertijd worden erkend dat kinderen een zeer kwetsbare groep vormen. Zij zijn in principe niet zelf in staat om voor hun rechten op te komen.²¹²

Net om die reden is het van essentieel belang om hun rechten wettelijk te verankeren. De mate van betrokkenheid mag niet afhangen van de keuzes van hun ouders, zeker niet in een periode waarin ouders vaak zelf emotioneel gekwetst zijn. In dergelijke situaties kunnen ouders, vanuit hun eigen pijn en emoties, niet altijd hun eigen belangen onderscheiden van die van hun kind, noch correct inschatten wat hun kind nodig heeft.²¹³

In die context komt het toe aan de maatschappij, als overkoepelende actor, om het welzijn van het kind te beschermen. Daarom ben ik van mening dat de samenleving de morele plicht heeft om hierin tussen te komen door het spreekrecht structureel te beschermen en zo het belang van het kind voorop te stellen. Hieraan voorbijgaan maakt het kind volledig afhankelijk en, in veel gevallen, monddood.

AFDELING VI Samenvattende beschouwing

178. Het opstellen van een wettelijk kader voor de betrokkenheid van kinderen in (echt)scheidingsbemiddeling kan vanuit verschillende perspectieven worden verantwoord.

Het komt niet alleen het kind zelf ten goede, maar biedt ook verschillende voordelen voor de ouders en de bemiddelaar. Verder beantwoordt het aan de vereisten die voortvloeien uit de nationale en internationale regelgeving, en zorgt het ervoor dat de maatschappij haar morele verantwoordelijkheid ten aanzien kinderen opneemt.

179. Vanuit deze vastgestelde wenselijkheid – of zelfs noodzaak – wordt in het volgende hoofdstuk onderzocht hoe een wettelijk kader hiervoor concreet vorm kan krijgen.

²¹² KINDERRECHTENCOMMISSARIAAT, Advies kinderen en scheiding: een echtscheidingswetgeving met oog voor de rechten van minderjarigen, 8 februari 2006, nr. 2005-2006/07, 4, https://www.kinderrechten.be/sites/default/files/2005_2006_7_advies_kinderen_en_scheiding.pdf; MERCKX E., 'Sociaalwetenschappelijk onderzoek als leidraad bij het vormgeven van kinderrechten in de wet: de voorkeursregel voor het gelijkmatig verdeeld verblijf: een gemiste kans?', *TJK* 2019/1, (10) 12.

²¹³ PLATFORM KINDERMISHANDELING, Beleidsadvies, 11; CERULUS U. en DECLERCK C., 'Actuele ontwikkelingen in de familierechtbank', 105.

HOOFDSTUK II VOORSTEL TOT EEN EVENWICHTIG WETTELIJK KADER

180. Het doel is om een evenwichtig wettelijk kader uit te werken dat zorgt voor een juiste balans tussen bescherming en betrokkenheid van het kind (supra nr. 42). Daarbij moet niet alleen het spreekrecht van het kind gewaarborgd worden; het moet ook gaan om praktisch haalbare en werkbare regels.

181. Bij de inhoudelijke uitwerking van dit kader kan inspiratie worden gehaald uit de bestaande regelgeving inzake het spreekrecht van minderjarigen in gerechtelijke procedures, zoals vastgelegd in artikel 1004/1 en volgende van het Gerechtelijk Wetboek.

Meer concreet vormt de hierboven uitgevoerde toetsing van de huidige bemiddelingspraktijk aan deze regelgeving (supra nr. 152-161) het vertrekpunt bij het formuleren van de aanbevelingen. Dit bevordert niet alleen de gelijke behandeling van kinderen in de verschillende trajecten, maar zorgt ook voor duidelijkheid en consistentie.

Tegelijkertijd is het onvermijdelijk dat bepaalde aspecten anders geregeld moeten worden. Een identieke regelgeving zou niet passend zijn, gelet op de fundamentele verschillende kenmerken van beide trajecten.

182. Na de uitwerking van de voorstellen voor een wettelijk kader in bemiddeling, wordt kort nagegaan in hoeverre het wenselijk is om bepaalde aanbevelingen eveneens in de regelgeving voor gerechtelijke procedures te implementeren.

AFDELING I Uitgangspunt

183. Een wettelijk kader voor (echt)scheidingsbemiddeling kan van hetzelfde uitgangspunt vertrekken als de regeling voor gerechtelijke procedures: elke minderjarige heeft het recht om in (echt)scheidingsbemiddelingsprocessen gehoord te worden over de aangelegenheden die hem of haar aanbelangen.

Dit impliceert dat de keuze om al dan niet betrokken te worden rechtstreeks bij het kind komt te liggen. Een kind moet zelf kunnen beslissen of het zijn of haar mening wenst te uiten, zonder dat daarvoor de toestemming van de ouders vereist is. Door dit principe als uitgangspunt te hanteren, wordt het spreekrecht van kinderen wezenlijk benaderd vanuit een kinderrechtenperspectief.

Een effectieve bescherming van dit recht vereist dat ouderlijke toestemming niet langer een drempel vormt. LEE stelt terecht dat *"the more one is in a position to make decisions for children, to speak on their behalf, the more one is able to silence their voices"*.²¹⁴

184. Daarnaast is het idee dat ouders bepalen of hun kind wordt betrokken in het bemiddelingsproces gebaseerd op een paternalistische visie, waarin de stem van het kind ondergeschikt blijft aan die van de ouders. Een dergelijke benadering strookt niet met het hedendaagse kindbeeld dat ten grondslag ligt aan artikel 12 van het IVRK.²¹⁵ Het is dus van belang dat de keuze om dit recht uit te oefenen exclusief toekomt aan het kind zelf, zonder tussenkomst van de ouders.²¹⁶

AFDELING II Materieel toepassingsgebied

185. Het materieel toepassingsgebied van het hoorrecht uit artikel 1004/1 van het Gerechtelijk Wetboek is ruim. Het geeft het kind het recht om gehoord te worden in alle aangelegenheden die hem of haar aanbelangen, met uitzondering van vorderingen die betrekking hebben op de onderhoudsverplichtingen en louter financiële of vermogensrechtelijke vorderingen die het vermogen van het kind niet op rechtstreekse wijze raken.²¹⁷ Dit hoorrecht is dus niet alleen van toepassing in (echt)scheidingsprocedures, maar ook in andere procedures die het kind aanbelangen.

Aangezien deze masterthesis zich specifiek richt op de betrokkenheid van kinderen in (echt)scheidingsbemiddeling, wordt er geen oordeel gevormd over de wenselijkheid van een gelijkaardige regeling in andere bemiddelingstrajecten. Daarom wordt voorgesteld om het materieel toepassingsgebied van de voorgestelde regeling voorlopig te beperken tot (echt)scheidingsbemiddeling. De omschrijving van artikel 1004/1 van het Gerechtelijk Wetboek kan daarbij worden overgenomen voor (echt)scheidingsbemiddelingstrajecten, zodat in het kindgesprek alle aangelegenheden met betrekking tot de (echt)scheiding die het kind aanbelangen, kunnen worden besproken, met uitzondering van de onderhoudsverplichtingen en de louter financiële of vermogensrechtelijke kwesties die het vermogen van het kind niet rechtstreeks raken.

Het is niettemin aangewezen om in de toekomst verder onderzoek te voeren om na te gaan of een uitbreiding van deze regeling tot andere bemiddelingstrajecten wenselijk is.

²¹⁴ *"Hoe meer iemand in de positie is om beslissingen te nemen voor kinderen en namens hen te spreken, hoe meer diegene in staat is om hun stemmen het zwijgen op te leggen."* (eigen vertaling) (LEE N., *Childhood And Society: Growing up in an age of uncertainty*, Open University Press, 2001, 10).

²¹⁵ JAMES A., HAUGEN G., RANTALAIHO M. en MARPLES R., 'The Voice of the Child in Family Mediation: Norway and England', *The International Journal of Children's Rights* 2010/3, (313) 328-329.

²¹⁶ HENRY P. en HAMILTON K., 'The Inclusion of Children in Family Dispute Resolution in Australia: Balancing Welfare versus Rights Principles', *The International Journal of Children's Rights* 2012/20, (584) 596.

²¹⁷ Art. 1004/1, §1 Ger.W.

186. Een bijkomende vraag is of het spreekrecht ook moet gelden wanneer ouders bij aanvang van de bemiddeling reeds overeenstemming hebben bereikt over de verblijfsregeling, en het geschil zich dus beperkt tot andere kwesties, zoals de vereffening en verdeling van het gezinsvermogen.

Uit de interviews blijkt (supra nr. 72) dat verschillende bemiddelaars het kind in dergelijke gevallen niet betrekken. De belangrijkste redenen die zij hiervoor aangeven zijn dat het betrekken van het kind extra kosten met zich meebrengt en dat de ouders steeds de beslissingnemers blijven, waardoor het niet meer opportuun wordt geacht om het kind te betrekken wanneer ouders al een overeenkomst hebben bereikt.²¹⁸

Ik ben daarentegen van oordeel dat het spreekrecht van het kind moet worden losgekoppeld van het conflict tussen de ouders, en steeds moet worden benaderd vanuit het perspectief van het kind (supra nr. 73). Vanuit een systemische visie (supra nr. 172) is het niet mogelijk om tijdens of na een (echt)scheiding regelingen te treffen zonder ook het kind daarin een stem te geven.

Daarnaast kan vanuit een therapeutische invalshoek worden gesteld dat kinderen steeds de kans moeten krijgen om hun ervaringen, wensen en bezorgdheden te uiten, ongeacht of ouders al overeenstemming hebben bereikt.²¹⁹

Bovendien blijven de eerder besproken voordelen van betrokkenheid voor het welzijn van kinderen (supra nr. 170) ook in deze context relevant, zelfs wanneer de uiteindelijke afspraken niet volledig overeenstemmen met hun voorkeuren.

Tot slot sluit deze benadering aan bij de hedendaagse opvatting dat volwassenen niet autonoom kunnen bepalen wat in het belang van het kind is, zonder het kind hier zelf in te horen (supra nr. 166).²²⁰

AFDELING III Leeftijdsgrens

187. Een ander belangrijk aspect is het al dan niet hanteren van een leeftijdsgrens voor het spreekrecht van kinderen in (echt)scheidingsbemiddeling.

Ook hier kan worden aangesloten bij de regeling van artikel 1004/1 van het Gerechtelijk Wetboek, dat een 'flexibele leeftijdsgrens' hanteert: kinderen vanaf een bepaalde leeftijd worden systematisch uitgenodigd voor een gesprek, terwijl kinderen onder die leeftijd een facultatieve mogelijkheid krijgen om betrokken te worden.

²¹⁸ Respondenten 4, 7, 8, 9 en 11.

²¹⁹ GRAHAM A. en FITZGERALD R., 'Exploring the promises and possibilities for children's participation in Family Relationship Centres', *Family Matters* 2010, (53) 59.

²²⁰ JAMES A., HAUGEN G., RANTALAIHO M. en MARPLES R., 'The Voice of the Child in Family Mediation: Norway and England', *The International Journal of Children's Rights* 2010/3, (313) 328-329.

188. Zoals eerder uiteengezet (supra nr. 36), hanteert het VN-Kinderrechtencomité een idealistische benadering bij de interpretatie van artikel 12 van het IVRK.²²¹ Volgens het Comité moet er telkens een *in concreto* beoordeling plaatsvinden om te bepalen of een kind in staat is om zijn of haar mening te uiten. Het gebruik van vaste leeftijdsgrenzen wordt afgewezen, omdat de ontwikkeling en maturiteit per kind verschilt en dus niet aan een bepaalde leeftijd kan worden gekoppeld.²²²

Hoewel deze benadering *prima facie* de grootste bescherming lijkt te bieden aan het spreekrecht van het kind, brengt ze toch ook enkele nadelen en risico's met zich mee. Zo maakt het gebruik van open criteria de beslissing om een kind al dan niet te horen afhankelijk van de inschatting van volwassenen.²²³ Dit kan leiden tot ongelijkheid tussen kinderen, omdat verschillende beoordelaars deze criteria anders invullen.²²⁴ Bovendien zijn de criteria die het Comité aanreikt om de maturiteit van een kind te beoordelen vaag en onbepaald, en daarom moeilijk toepasbaar (supra nr. 36).²²⁵ Een individuele beoordeling per kind is daarenboven erg tijdrovend en duur.²²⁶

Gelet op deze nadelen, lijkt een pragmatische benadering meer aangewezen.²²⁷ Het gebruik van een flexibele leeftijdsgrens biedt immers een objectieve maatstaf en zorgt voor meer duidelijkheid en voorspelbaarheid. Het garandeert een gelijke behandeling van kinderen en voorkomt willekeur.²²⁸

189. Hoewel een aansluiting bij de gerechtelijke regeling wenselijk is, verdient de momenteel gehanteerde leeftijdsgrens van twaalf jaar heroverweging. Verschillende onderzoeken tonen immers aan dat kinderen vaak reeds op jongere leeftijd voldoende rijp zijn om betrokken te worden. Zo wijzen studies en pilootprojecten erop dat een leeftijdsgrens van acht jaar meer passend zou zijn (supra nr. 55).²²⁹ Bovendien toont een rechtsvergelijkend onderzoek van SCHRAMA en MOL aan dat jongere kinderen in steeds meer landen als voldoende rijp worden beschouwd om deel te nemen aan processen die hen aanbelangen.²³⁰

²²¹ MOL C., 'Het mensenrechtelijke kader inzake de procespositie van de minderjarige: normen voortvloeiend uit het IVRK, het EVRM en andere Europese bronnen', *T.Fam.* 2022/5-6, (124) 127.

²²² COMITÉ VOOR DE RECHTEN VAN HET KIND, General Comment No. 12 (2009), 12-14, 17 en 19; COMITÉ VOOR DE RECHTEN VAN HET KIND, Algemeen commentaar no. 14 (2013), 15.

²²³ UNICEF, *Implementation Handbook for the Convention on the Rights of the Child*, United Nations Publications, 2007, 5.

²²⁴ MOL C., *The Child's Right to Participate in Family Law Proceedings*, 402.

²²⁵ *Ibid.*, 29-30.

²²⁶ BRUNING M. en PEPER J., 'Giving Children a Voice in Court? Age Boundaries for Involvement of Children in Civil Proceedings and the Relevance of Neuropsychological Insights', *Erasmus Law Review* 2020/13, (31) 44; MOL C., *The Child's Right to Participate in Family Law Proceedings*, 376-377 en 402.

²²⁷ MOL C., *The Child's Right to Participate in Family Law Proceedings*, 377-378.

²²⁸ *Ibid.*, 402.

²²⁹ BRUNING M. en PEPER J., 'Giving Children a Voice in Court? Age Boundaries for Involvement of Children in Civil Proceedings and the Relevance of Neuropsychological Insights', *Erasmus Law Review* 2020/13, (31) 44; BRUNING M., SMEETS D., BOLSCHEER K., PEPER J. en DE BOER R., *Kind in proces: van communicatie naar effectieve participatie*, Wolf Legal Publishers, 2020, 162-163; SMEETS D. en RAP S., 'Child Participation in Family Law Proceedings: Pedagogical Insights on Why and How to Involve Children' in SCHRAMA W., FREEMAN M., TAYLOR N. en BRUNING M. (eds.), *International Handbook on Child Participation in Family Law*, Intersentia, 2021, (13) 15.

²³⁰ SCHRAMA W. en MOL C., 'Een rechtsvergelijkende blik op kinderp participatie en enkele reflecties', *T.Fam.* 2022/5-6, (132) 133.

190. De uitnodiging van kinderen die de flexibele leeftijdsgrens hebben bereikt, kan gebeuren aan de hand van een kindvriendelijke brief, vergelijkbaar met de modelbrief die wordt gebruikt in gerechtelijke procedures.²³¹ Deze brief informeert het kind over zijn of haar recht om betrokken te worden in het bemiddelingsproces en bevat een antwoordpagina waarop het kind kan aangeven of het op dit verzoek wenst in te gaan.

Voor kinderen onder de flexibele leeftijdsgrens zouden, net als in de gerechtelijke procedure, de wettelijke vertegenwoordigers ingelicht worden over de mogelijkheid voor het kind om zelf een gesprek te vragen. De bedoeling is dat zij deze informatie doorgeven aan het kind.

191. Deze werkwijze is niet onfeilbaar. Zowel bij jongere kinderen – die doorgaans via hun ouders geïnformeerd moeten worden over hun rechten – als bij oudere kinderen – die geïnformeerd worden via een brief – bestaat het risico dat ouders de informatie of de brief achterhouden, waardoor het kind niet op de hoogte geraakt van zijn of haar rechten. Vergelijkbare risico's doen zich vandaag eveneens voor in gerechtelijke procedures (supra nr. 55).²³²

Een effectieve implementatie van het spreekrecht vereist dan ook dat kinderen via meerdere kanalen worden geïnformeerd over hun rechten.²³³ Dit informeren van het kind kan rechtstreeks in verband worden gebracht met het IVRK. Meer bepaald legt artikel 42 van het IVRK aan de staten de verplichting op om kinderen bekend te maken met de rechten die uit het Verdrag voortvloeien.²³⁴

Scholen kunnen hierin een belangrijke rol vervullen, door bijvoorbeeld de positie van het kind en zijn of haar rechten tijdens een (echt)scheiding te integreren in het lessenpakket.²³⁵ Daarnaast kunnen centra voor leerlingenbegeleiding (CLB's) kinderen in individuele specifieke situaties informeren over hun rechten en mogelijkheden.²³⁶

Ook instanties zoals het Kinderrechtencommissariaat, Awel en informatie- en adviesplatforms zoals 'WAT WAT' zijn hierbij van belang. Deze organisaties kunnen kinderen de nodige informatie en ondersteuning bieden wanneer kinderen hen benaderen met vragen over hun rechten.²³⁷ Het is dan

²³¹ Art. 1004/2 Ger.W.; KB 17 juli 2024 tot wijziging van de bijlagen bij het koninklijk besluit van 28 april 2017 tot vaststelling van het model van informatieformulier bedoeld in artikel 1004/2 van het Gerechtelijk Wetboek, BS 28 augustus 2024, 99561.

²³² DECLERCK C., 'Naar een meer kindvriendelijke justitie in België', 361.

²³³ Deze informatie moet begrijpbaar, betrouwbaar, bereikbaar, bruikbaar en bekend zijn (HERBOTS K., ROEVENS E. en PUT J., 'Ik kan zelf beslissen bij wie van mijn ouders ik wil wonen', *IPOS* januari 2011, 6 <https://www.law.kuleuven.be/isr/ik-kan-zelf-beslissen> (geraadpleegd op 6 april 2025)).

²³⁴ Art. 42 IVRK.

²³⁵ COMITÉ VOOR DE RECHTEN VAN HET KIND, Overweging van de rapporten die werden ingediend door de Lidstaten overeenkomstig artikel 44 van het Verdrag, 11 juni 2010, nr. CRC/C/BEL/CO/3-4, 6-7, https://www.unicef.be/sites/default/files/2020-09/09/09onuitgegeven_versie_slotbemerkingen_vn_comite_belgie.pdf; CRIVIT R., LAPORTE F., GEBOERS J., DEMEY E. en CHARKAOUI N., *Kinderrechteneducatie in het onderwijs*, Kinderrechtencoalitie Vlaanderen, 2014, 8-9.

²³⁶ X, 'Centrum voor leerlingenbegeleiding', *Vlaanderen* s.d., <https://www.vlaanderen.be/onderwijs-en-vorming/ondersteuning-en-begeleiding-voor-leerlingen-cursisten-en-studenten/basis-en-secundair-onderwijs/centrum-voor-leerlingenbegeleiding> (geraadpleegd op 3 mei 2025).

²³⁷ Jaarverslag 2023-2024: Kinderen tussen wet en werkelijkheid, KINDERRECHTENCOMMISSARIAAT, 2024-2025, 14 november 2024, nr. 42/1, 19-20; Zie bijvoorbeeld: Kinderrechtencommissariaat, 'Word jij niet correct behandeld? Folder voor jongeren', *Kinderrechtencommissariaat* 4 mei 2022, <https://www.kinderrechten.be/publicatie/word-jij-niet-correct-behandeld> (geraadpleegd op 3 mei 2025); Kinderrechtencommissariaat, 'Ik zoek hulp als Jongere', *Kinderrechtencommissariaat* s.d.,

ook van essentieel belang dat kinderen vertrouwd geraken met dergelijke instanties en platforms, zodat ze weten waar ze terecht kunnen met vragen of problemen.²³⁸

AFDELING IV Persoon die het kindgesprek voert

§1 Keuze voor een derde deskundige

192. Verder is ook de vraag wie met het kind in gesprek zal gaan van belang bij het opstellen van een wettelijk kader voor (echt)scheidingsbemiddeling.

193. Gezien de fundamentele verschillen tussen een gerechtelijke procedure en een bemiddelingsproces, is het niet mogelijk om op dit punt de regeling van het Gerechtelijk Wetboek over te nemen.

In een gerechtelijke procedure hoort de rechter het kind en neemt hij ook zelf de beslissing. In bemiddeling komt het daarentegen toe aan de ouders om gezamenlijk een akkoord te bereiken.

Om de redenen die eerder werden toegelicht (supra nr. 49), lijkt het niet aangewezen om in het kader van een (echt)scheidingsbemiddeling de taak om met het kind te spreken aan de ouders zelf over te laten.

194. Daarnaast blijkt ook de bemiddelaar niet de geschikte persoon om deze taak op zich te nemen.

De bemiddelaar moet immers een neutrale en onpartijdige rol innemen in het bemiddelingsproces. Het spreken met kinderen en de daaropvolgende terugkoppeling aan de ouders kunnen deze neutraliteit in het gedrang brengen.²³⁹ Het risico bestaat dat de bemiddelaar, mogelijks onbewust, een gekleurde perceptie of een bepaald oordeel over (een van) de ouders ontwikkelt. Daarnaast kunnen de ouders, ongeacht de werkelijke situatie, het gevoel krijgen dat de bemiddelaar niet langer neutraal en onpartijdig is.²⁴⁰ Het is niet ondenkbaar dat ouders hieraan gaan twijfelen, zeker wanneer de bemiddelaar bepaalde boodschappen uit het kindgesprek terugkoppelt die voor (een van) de ouders als negatief of kwetsend wordt ervaren. Dit kan het vertrouwen in de bemiddelaar aantasten en op die manier het bemiddelingsproces belemmeren. Bovendien kan de bemiddelaar in een moeilijke positie terechtkomen wanneer hij belangrijke vertrouwelijke informatie van het kind ontvangt, die hij niet mag delen met de ouders. Deze bekommernissen kwamen eveneens tot uiting in het empirisch onderzoek (supra nr. 142).

<https://www.kinderrechten.be/ik-zoek-hulp/jongere> (geraadpleegd op 3 mei 2025); WAT WAT, 'Over WAT WAT', WAT WAT s.d., <https://www.watwat.be/over-wat-wat> (geraadpleegd op 3 mei 2025).

²³⁸ Zie bijvoorbeeld de verschillende initiatieven die Awel onderneemt om kinderen bekend te maken met hun werking: AWEL, 'Awel Theaterstuk', Awel s.d., <https://awel.be/theater> (geraadpleegd op 3 mei 2025); AWEL, 'Awel Spel', Awel s.d., <https://awel.be/over-awel/spel> (geraadpleegd op 3 mei 2025).

²³⁹ RICHARDS M., 'But what about the children? Some reflections on the divorce White paper', *Child and Family Quarterly* 1995/4, (223) 224-225; SCHOFFER M., 'Bringing Children to the Mediation Table: Defining a Child's Best Interest in Divorce Mediation', *Family Court Review* 2005/2, (323) 328.

²⁴⁰ LANCKSWEERDT E., *Onderhandelen en bemiddelen: syllabus*, Universiteit Hasselt, 2022, 103-104.

Een tweede element dat aantoont dat de bemiddelaar niet de meest geschikte persoon is om met het kind in gesprek te gaan, is dat uit de interviews blijkt dat de meeste bemiddelaars zichzelf, zonder bijkomende opleiding of bijscholing, niet voldoende bekwaam achten om met kinderen te spreken. De opleiding tot familiaal bemiddelaar besteedt onvoldoende aandacht aan het betrekken van kinderen in het bemiddelingsproces (supra nr. 118).

Bovendien zullen bepaalde bemiddelaars (bijvoorbeeld bemiddelaars met een juridische achtergrond) zich, zelfs na extra vorming, niet comfortabel voelen om deze rol op te nemen. Het spreken met kinderen vereist specifieke vaardigheden en een bijzondere gevoeligheid voor hun kwetsbaarheid.

195. Om al deze redenen lijkt het aangewezen om te werken met een derde-deskundige. Deze persoon zou in het bemiddelingsproces tussenkomen om het kindgesprek te voeren en hierover vervolgens aan de ouders terug te koppelen.

Het inschakelen van een derde-deskundige biedt mijns inziens de beste waarborg voor het welzijn van het kind. Op die manier kan worden gegarandeerd dat het gesprek op een kindvriendelijke, kind-gevoelige en niet-intimiderende wijze verloopt.²⁴¹

Bovendien biedt deze werkwijze een antwoord op enkele veel voorkomende bezorgdheden rond kindbetrokkenheid, zoals de emotionele belasting van het kind, het gevaar dat ouders hun kind onder druk zetten²⁴², of het risico dat ouders hun kind zullen verwijten dat het bepaalde dingen heeft verteld.²⁴³ Door derde-deskundigen in hun opleiding (infra nr. 196) voldoende alert te maken op deze risico's, kunnen zij hier op een gepaste manier mee omgaan. Zo kan de derde-deskundige bij de terugkoppeling aan de ouders bijvoorbeeld expliciet aandacht besteden aan de manier waarop ouders met deze boodschappen omgaan en hoe ze zich tegenover hun kind opstellen. Daarnaast kan hij rekening houden met de manier waarop hij bepaalde boodschappen overbrengt, zodat het risico op negatieve reacties van de ouders zoveel mogelijk wordt beperkt.

§2 Opleiding tot derde-deskundige

196. Aangezien het spreken met kinderen specifieke kennis en vaardigheden vereist, is een verplichte opleiding tot derde-deskundige essentieel.

Naast communicatieve vaardigheden om met kinderen te spreken op een manier die aansluit bij hun leeftijd en maturiteit, zijn ook psychologische inzichten essentieel.²⁴⁴ Het is onder meer belangrijk

²⁴¹ COMMITTEE OF MINISTERS OF THE COUNCIL OF EUROPE, Guidelines on child-friendly justice, 17 november 2010, nr. CM/Del/Dec, 17, <https://rm.coe.int/16804b2cf3>.

²⁴² WARSHAK R., 'Payoffs and Pitfalls of Listening to Children', *Family Relations* 2003/4, (373) 375.

²⁴³ GENTRY D., 'Including Children in Divorce Mediation and Education: Potential Benefits and Cautions', *Families in Society* 1997/3, (307) 311.

²⁴⁴ COMMITTEE OF MINISTERS OF THE COUNCIL OF EUROPE, Guidelines on child-friendly justice, 17 november 2010, nr. CM/Del/Dec, 13, <https://rm.coe.int/16804b2cf3>.

dat derde-deskundigen beschikken over kennis van kinderontwikkeling, leeftijdsspecifieke behoeften voor het welzijn van het kind, loyaliteitsconflicten en gezinsdynamieken. Dergelijke kennis stelt hen in staat om risico's hieromtrent tijdig te herkennen en hier adequaat op te reageren. Daarnaast is ook de vaardigheid om informatie op zorgvuldige wijze terug te koppelen aan de ouders, zonder daarbij het kind of de ouders te schaden, van cruciaal belang.

Om de kwaliteit en uniformiteit van deze functie te garanderen, is het wenselijk om een centrale, erkende basisopleiding te organiseren, vergelijkbaar met de opleiding tot bemiddelaar. Bovendien lijkt het aangewezen om ook voor derde-deskundigen, net zoals voor bemiddelaars, te voorzien in een systeem van permanente vorming om zo hun kennis en vaardigheden te onderhouden en te actualiseren.

Voor de concrete invulling van deze basisopleiding en de permanente vorming kan inspiratie worden gehaald uit vergelijkbare initiatieven in binnen- en buitenland. Zo bestaat in Australië de opleiding tot 'Child Consultant', die professionals opleidt om in het kader van een (echt)scheidingsbemiddeling te spreken met kinderen.²⁴⁵ In Nederland biedt de zogenaamde 'Kindbehartiger' ondersteuning aan kinderen van gescheiden ouders.²⁴⁶ Ook de opleiding tot 'Vertrouwenspersoon van het kind' in het kader van het (tijdelijk stopgezette) pilootproject in Gent²⁴⁷ (supra nr. 59) is een interessante inspiratiebron.

Het is aangewezen om een multidisciplinaire werkgroep samen te stellen die de inhoud en organisatie van deze opleiding en de permanente vorming verder kan uitwerken.

197. Het is mijns inziens niet noodzakelijk om deze functie exclusief voor te behouden voor psychologen of gedragsdeskundigen met een specifiek diploma. Dit zou de, nu al aanzienlijke, wachttijden om een beroep te doen op gespecialiseerde professionals verder doen toenemen, wat de toegankelijkheid van bemiddeling sterk kan beperken. Bovendien is dergelijke specifieke expertise niet altijd noodzakelijk. Sommige kinderen zullen psychologische ondersteuning nodig hebben om de (echt)scheiding van hun ouders te kunnen verwerken, maar dit staat los van hun deelname aan het bemiddelingsproces.

Daarom lijkt het aangewezen om deze functie open te stellen voor iedereen die de verplichte opleiding heeft gevolgd. Zo kunnen ook bemiddelaars als derde-deskundige optreden als zij dit wensen. Gelet op de vereiste neutraliteit, zouden zij deze functie evenwel alleen kunnen vervullen in

²⁴⁵ Zie: MCINTOSH J., *Child inclusion as a principle and as evidence-based practice*, 16-18.

²⁴⁶ Zie: X, 'Opleiding tot kindbehartiger', *Kindbehartiger* s.d., <https://kindbehartiger.nl/voor-professionals/opleiding-tot-kindbehartiger/> (geraadpleegd op 15 april 2025); X, 'Hoe kan ik kindbehartiger worden?', *Kindbehartiger* s.d., <https://kindbehartiger.nl/voor-professionals/hoe-kan-ik-kindbehartiger-worden/> (geraadpleegd op 15 april 2025).

²⁴⁷ Zie: X, '2-daagse Masterclass Vertrouwenspersoon van de stem van het kind XII', *Pro Mediation* s.d., <https://www.promediation.eu/permanente-vormingen/vertrouwenspersoon-van-de-stem-van-het-kind-x-18-19-september-2025-antwerpen-dag-3-4#Inhoud> (geraadpleegd op 15 april 2025); X, '2-daagse Masterclass Stem van het kind en mattenspel XII', *Pro Mediation* s.d., <https://www.promediation.eu/permanente-vormingen/stem-van-het-kind-en-mattenspel-x-11-12-september-2025-antwerpen-dag-1-2> (geraadpleegd op 15 april 2025).

bemiddelingsprocessen waarin zij niet zelf optreden als bemiddelaar. Dit is vergelijkbaar met de regeling voor advocaat-bemiddelaars, die de functie van advocaat en bemiddelaar ook niet kunnen combineren binnen eenzelfde traject.²⁴⁸

198. Het is evenwel zinvol om bij de concrete uitwerking van deze opleiding na te gaan in welke mate personen, bijvoorbeeld met een gedragswetenschappelijke achtergrond, op basis van aantoonbare kennis en vaardigheden, in aanmerking kunnen komen voor vrijstellingen, zodat zij eventueel een verkort opleidingstraject kunnen volgen.

§3 Kostprijs van een derde-deskundige

199. Een bijkomend aandachtspunt bij het inschakelen van een derde-deskundige betreft de kostprijs. De extra kosten die deze werkwijze meebrengt, zijn mijns inziens te verantwoorden, gelet op de financiële en emotionele besparingen die een succesvolle bemiddeling kan opleveren.²⁴⁹

In principe zouden ouders deze kost zelf moeten dragen. Ouders die hier financieel niet toe in staat zijn, zouden beroep moeten kunnen doen op het systeem van rechtsbijstand, zoals dat voor bemiddeling al het geval is.²⁵⁰

Een belangrijke kanttekening dringt zich hierbij op. Uit de interviews met de bemiddelaars blijkt dat het huidige rechtsbijstandssysteem niet langer houdbaar is. Bemiddelaars geven aan dat zij onderbetaald zijn en vaak lang moeten wachten op de betaling van hun geleverde diensten.²⁵¹ Hierdoor zijn steeds minder bemiddelaars bereid om onder het systeem van rechtsbijstand te werken.²⁵² Zonder hervorming van het huidige systeem zal hetzelfde probleem zich ook voordoen bij derde-deskundigen. Het is een minimumvereiste dat professionals die onder het systeem van rechtsbijstand werken tijdig worden vergoed op basis van correcte tarieven.

Een herziening van het huidige rechtsbijstandssysteem valt buiten de reikwijdte van deze masterthesis. Met het oog op een succesvolle implementatie van het voorgestelde juridisch kader, is het evenwel aangewezen om hier in de toekomst verder onderzoek naar te verrichten.

²⁴⁸ Art. 4, §2 Deontologische code 16 december 2020 van de erkende bemiddelaars, BS 29 april 2021, 41007.

²⁴⁹ MCINTOSH J., *Child inclusion as a principle and as evidence-based practice*, 21; PLATT S., 'Set another place at the table: child participation in family separation cases', *Cardozo Journal of Conflict Resolution* 2016/3, (749) 761.

²⁵⁰ Art. 664, art. 665, 5° en art. 671, lid 1 Ger.W.

²⁵¹ Respondenten 2, 3 en 11.

²⁵² Ditzelfde probleem doet zich voor bij advocaten, zie: REKENHOF, Verslag aan de Kamer van Volksvertegenwoordigers over betaalbare toegang tot justitie: tweedelijnsbijstand en rechtsbijstandsverzekering, 24 januari 2024, 30-51, https://www.ccrek.be/sites/default/files/Docs/2024_06_BetaalbareJustitie.pdf; DE LIEN J., 'Tweedelijnsbijstand onder druk', *Jubel* 20 oktober 2024, <https://www.jubel.be/tweedelijnsbijstand-onder-druk/> (geraadpleegd op 14 februari 2025).

AFDELING V Terugkoppeling aan de ouders

200. Ook de terugkoppeling van het kindgesprek aan de ouders vereist een andere aanpak in de bemiddelingscontext dan in de gerechtelijke procedure, waar de rechter een schriftelijk verslag van het gesprek opstelt dat bij het dossier van rechtspleging wordt gevoegd.²⁵³

Een mondelinge terugkoppeling door de derde-deskundige lijkt beter aan te sluiten bij de eigenheid van het bemiddelingsproces. Zo kan de derde-deskundige beter inspelen op de gezinsdynamieken en inschatten hoe ouders zich tegenover hun kind zullen opstellen.

Bovendien laat een mondelinge toelichting toe om dieper in te gaan om de signalen, wensen en bezorgdheden die het kind heeft geuit en kunnen nuances duidelijker worden overgebracht dan in een schriftelijk verslag. Bij een schriftelijk verslag bestaat het risico dat ouders bepaalde zaken anders interpreteren dan bedoeld, wat kan leiden tot misverstanden of nieuwe conflicten.

Daarnaast biedt een mondelinge terugkoppeling ouders de mogelijkheid om onmiddellijk vragen te stellen over zaken of boodschappen die voor hen niet volledig duidelijk zijn.

201. Een eenmalige tussenkomst van de derde-deskundige voor het voeren van het kindgesprek en de daaropvolgende terugkoppeling aan de ouders lijkt daarbij voldoende. Op die manier wordt er een evenwicht gevonden tussen de kostprijs van deze tussenkomst en de meerwaarde ervan voor het kind en voor het bemiddelingsproces. Na deze terugkoppeling kan de bemiddelaar de taak op zich nemen om ouders, indien nodig, opnieuw te herinneren aan de wensen en bezorgdheden van het kind, zonder dat dit zijn onpartijdigheid of neutraliteit in het gedrang brengt. De bemiddelaar verwijst in dat geval immers slechts naar hetgeen de derde-deskundige heeft meegedeeld.

Hoewel een herhaalde tussenkomst van de derde-deskundige in sommige gevallen wenselijk kan zijn, moet er ook rekening worden gehouden met de financiële haalbaarheid ervan. Daarom lijkt het meer aangewezen om in de wet slechts een eenmalige tussenkomst op te leggen, met de mogelijkheid voor ouders om de derde-deskundige langer te betrekken in het bemiddelingsproces indien zij dit wensen.

202. Tot slot is het aangewezen om de derde-deskundige het bemiddelingsprotocol mee te laten ondertekenen. Op die manier wordt expliciet vastgelegd dat ook deze persoon gebonden is tot vertrouwelijkheid en geheimhouding, zowel met betrekking tot het kindgesprek als de terugkoppeling aan de ouders.

²⁵³ Art. 1004/1, §5/3 Ger.W.

AFDELING VI Ouderlijk engagement

203. Een belangrijk aandachtspunt dat naar voren kwam tijdens de interviews betreft het risico dat ouders, eens de stem van het kind is gehoord, deze alsnog naast zich neerleggen (supra nr. 106).

Het recht van kinderen om betrokken te worden bij beslissingen die hen aanbelangen, omvat niet alleen de mogelijkheid om hun mening te uiten. Het houdt ook de plicht in voor de beslissingnemer(s) om die mening daadwerkelijk mee in overweging te nemen, in overeenstemming met hun leeftijd en maturiteit (supra nr. 37).²⁵⁴ Bij gebrek hieraan dreigt het spreekrecht een louter formele symboolmaatregel te worden, zonder reële impact.²⁵⁵

204. Ook dit aspect vereist een andere regeling dan in gerechtelijke procedures, waar de rechter uiteindelijk de beslissing neemt. In bemiddeling ligt die verantwoordelijkheid immers bij de ouders.

Om ervoor te zorgen dat de mening van het kind effectief meeweegt in het besluitvormingsproces, kan in het bemiddelingsprotocol een inspanningsverbintenis voor de ouders worden opgenomen. Hiermee verbinden de ouders zich ertoe om, in de mate van het mogelijke, rekening te houden met de wensen van het kind bij het zoeken naar oplossingen en, wanneer het niet mogelijk is om aan deze wensen tegemoet te komen, dit uit te leggen aan het kind.²⁵⁶ Dit helpt het kind om de gemaakte afspraken beter te begrijpen en te aanvaarden.²⁵⁷

205. De bemiddelaar en de derde-deskundige kunnen ouders hierin ondersteunen. Zo kan de derde-deskundige de ouders helpen om de bezorgdheden, wensen en gevoelens van hun kind beter te begrijpen.²⁵⁸ De bemiddelaar kan erop toezien dat de stem van het kind een plaats blijft krijgen in de zoektocht naar oplossingen, zonder daarbij de rol van advocaat of belangenbehartiger van het kind op zich te nemen.²⁵⁹ Door ouders hierin te ondersteunen, worden zij versterkt in de uitoefening van hun ouderlijke verantwoordelijkheden.²⁶⁰

²⁵⁴ LÜCKER-BABEL M., 'The right of the child to express views and to be heard', 391.

²⁵⁵ COMITÉ VOOR DE RECHTEN VAN HET KIND, General Comment No. 12 (2009), 18 en 37; BARLOW A. en EWING J., *Children's voices, family disputes and child-inclusive mediation: The Right to Be Heard*, Bristol University Press, 2024, 106.

²⁵⁶ LANCKSWEERDT E., 'Bemiddeling en op bemiddeling gebaseerde aanpak van conflicten bij scheiding: het belang van het kind voorop', *T.Not.* 2015/7-8, 470 (475).

²⁵⁷ CASHMORE J., 'Theoretical approaches to understanding children's views', 515; PALI B. en VOET S., *Family Mediation in International Family Conflicts: the European context*, Leuven Instituut voor Criminologie, 2012, 37; RAITT F., 'Hearing children in family law proceedings: can judges make a difference?', *Child and Family Law Quarterly* 2007/2, (204) 214; SCHUZ R., *The Hague Child Abduction Convention: A Critical Analysis*, Hart Publishing, 2013, 383.

²⁵⁸ Conceptnota voor nieuwe regelgeving over de bescherming van kinderen die betrokken zijn in een hoogconflictueuze scheiding van de ouders, VL.PARL., 2022-2023, 15 november 2022, nr. 1482/1, 4; HERBOTS K., ROEVEN E. en PUT J., 'Ik kan zelf beslissen bij wie van mijn ouders ik wil wonen', *IPOS* januari 2011, 6 <https://www.law.kuleuven.be/isr/ik-kan-zelf-beslissen> (geraadpleegd op 6 april 2025).

²⁵⁹ BÜSSING A., WOLINSKA M. en MICHALSKI J., 'The welfare of the child in the mediation process', *Consilium Iuridicum* 2023/8, (75) 81 en 85-86.

²⁶⁰ LANCKSWEERDT E., 'Bemiddeling en op bemiddeling gebaseerde aanpak van conflicten bij scheiding: het belang van het kind voorop', *T.Not.* 2015/7-8, (470) 472.

206. Het is aangewezen om in de opleiding tot bemiddelaar en tot derde-deskundige (supra nr. 196) specifieke aandacht te besteden aan hoe zij ouders hierin kunnen begeleiden.

AFDELING VII Aanbevelingen gebaseerd op bestaande rechtswaarborgen

207. Verschillende waarborgen die van toepassing zijn in de gerechtelijke procedure kunnen op vergelijkbare wijze worden geïntegreerd in het voorgestelde wettelijk kader voor de bemiddelingspraktijk.

208. Een eerste waarborg betreft het geven van feedback aan het kind over de gemaakte afspraken.²⁶¹ In lijn met de regelgeving voor gerechtelijke procedures, waarin deze taak toekomt aan 'de omgeving' van het kind, in de eerste plaats (onder meer) de ouders, lijkt het ook binnen bemiddeling het meest passend om deze verantwoordelijkheid bij de ouders te leggen. Zij hebben immers samen het akkoord opgesteld en staan bovendien het dichtst bij het kind. Door het kind correct te informeren, wordt het kind op de hoogte gesteld van de uiteindelijke regeling, en krijgt het inzicht in de mate waarin en de manier waarop rekening werd gehouden met zijn of haar mening, en de redenen waarom dit eventueel niet (volledig) is gelukt (supra nr. 38).²⁶²

209. Daarnaast is het eveneens in bemiddeling van essentieel belang dat kinderen zelf kunnen beslissen welke boodschappen aan de ouders mogen worden teruggekoppeld en welke informatie vertrouwelijk moet blijven.²⁶³ Ook hier kan de regeling voor gerechtelijke procedures worden overgenomen.

210. Verder is het wenselijk dat kinderen voorafgaand aan het kindgesprek informatie krijgen over het doel en het verloop van het gesprek, zodat ze weten wat ze hiervan kunnen verwachten.²⁶⁴ Ook voor dit aspect kan een regeling worden uitgewerkt die aansluit bij de regeling in artikel 1004/1, §5/2 van het Gerechtelijk Wetboek.

211. Ook het recht op bijstand van een vertrouwenspersoon tijdens het gesprek verdient een plaats binnen het wettelijk kader voor bemiddeling, in lijn met de bestaande regeling.²⁶⁵

212. Bovendien kan eveneens worden vastgelegd dat het kindgesprek moet plaatsvinden op een plaats die hierop is afgestemd.²⁶⁶ Hoewel derde-deskundigen vaker dan rechters over dergelijke ruimtes zullen beschikken, is dit niet gegarandeerd, zodat het wenselijk blijft om dit wettelijk te verankeren.

²⁶¹ Art. 1004/1, §7 Ger.W.

²⁶² COMITÉ VOOR DE RECHTEN VAN HET KIND, General Comment No. 12 (2009), 18.

²⁶³ Art. 1004/1, §5/2, 4° en §5/3 Ger.W.

²⁶⁴ Art. 1004/1, §5/2 Ger.W.

²⁶⁵ Art. 1004/1, §5 Ger.W.

²⁶⁶ Art. 1004/1, §5 Ger.W.

213. Tot slot zou het aangewezen zijn om ook in bemiddeling het recht te erkennen van (half-)broers en (half-)zussen om hun mening te uiten over de verblijfsregeling van één van hen.²⁶⁷

AFDELING VIII Doeltreffendheid van het wettelijk kader

214. Als het spreekrecht wordt verankerd als een daadwerkelijk recht waarover kinderen zelf mogen beslissen of ze het al dan niet willen uitoefenen, rijst vanzelfsprekend de vraag in hoeverre de naleving van dit recht afdwingbaar is.

215. Een effectieve uitoefening van het spreekrecht vereist in de eerste plaats dat alle betrokken partijen, zowel kinderen (supra nr. 191) als ouders, correct geïnformeerd worden over het bestaan, het belang en de inhoud van dit recht.²⁶⁸ Wanneer ouders op de hoogte zijn van dit recht, kunnen zij tijdens een bemiddeling ook zelf informeren naar de mogelijkheid om hun kind te betrekken. Om die reden is het van belang om duidelijke en toegankelijke informatie omtrent het spreekrecht op te nemen in informatiebrochures en websites over bemiddeling. Daarnaast kan hierop worden gewezen tijdens de trajectbemiddeling op de inleidingszitting van de rechtbank.

216. Naast het informeren van ouders, is het eveneens essentieel om bemiddelaars via hun opleiding en permanente vorming bewust te maken van het belang en de meerwaarde van het betrekken van kinderen in (echt)scheidingsbemiddeling, zowel voor het kind zelf als voor de ouders en het bemiddelingsproces. Bemiddelaars intrinsiek motiveren om kinderen actief te betrekken biedt mijns inziens een betere garantie op een effectieve naleving van dit spreekrecht dan het opleggen van een formele sanctie bij niet-naleving. Het lijkt me van belang om te vertrouwen op de professionaliteit van de bemiddelaar.

217. Het is niettemin wenselijk om een zekere vorm van verantwoording of controle in te bouwen, naar analogie met de verantwoordingsplicht die sinds de wet van 27 maart 2024 geldt voor bemiddelingsakkoorden die betrekking hebben op aangelegenheden die het kind aanbelangen (supra nr. 64). Sindsdien moeten deze bemiddelingsakkoorden aangeven op welke wijze er bij het opstellen van afspraken rekening werd gehouden met de belangen van het kind. In het verlengde daarvan zou er een soortgelijke verantwoordingsplicht kunnen worden opgelegd aan bemiddelaars, waarbij ze vermelden wanneer het kindgesprek heeft plaatsgevonden en met welke derde-deskundige. Als deze informatie ontbreekt, zou de rechter de homologatie van het bemiddelingsakkoord moeten weigeren. Op deze manier wordt er toch een zekere naleving van het spreekrecht afgedwongen, zonder te voorzien in echte sancties. Hierdoor ontstaat er een evenwicht tussen, enerzijds, het vertrouwen in de professionaliteit van de bemiddelaar en, anderzijds, een zekere vorm van afdwingbaarheid voor het spreekrecht van het kind.

²⁶⁷ Art. 1004/1, §1, tweede lid Ger.W.

²⁶⁸ Art. 42 IVRK.

AFDELING IX Relevantie voor de gerechtelijke procedure

218. Idealiter komt het spreekrecht van kinderen in bemiddeling zo veel als mogelijk overeen met het spreekrecht in gerechtelijke procedures.

Een gelijklopende aanpak draagt bij aan een gelijke behandeling van kinderen, ongeacht of ouders kiezen voor een gerechtelijke procedure of voor bemiddeling. Om die reden werd bij het formuleren van de aanbevelingen voor het toekomstig wettelijk kader voor bemiddeling zoveel mogelijk aansluiting gezocht bij de bestaande regeling voor gerechtelijke procedures.

Tegelijkertijd is het echter zinvol om te onderzoeken in welke mate bepaalde van deze geformuleerde voorstellen kunnen worden getransponeerd naar de gerechtelijke procedure.

Daarbij moet worden onderstreept dat bepaalde knelpunten waar rekening mee werd gehouden bij het uitwerken van de aanbevelingen, zoals het gebrek aan specifieke deskundigheid of het risico op (een schijn van) aantasting van de neutraliteit en onpartijdigheid als gevolg van het spreken met kinderen, zich ook kunnen voordoen binnen gerechtelijke procedures. Dit maakt het des te relevanter om na te gaan of de overname van bepaalde voorstellen in de gerechtelijke procedure ook daar een meerwaarde kan bieden.

219. Zo kan worden overwogen om voor het kindgesprek in gerechtelijke procedures eveneens een beroep te doen op een derde-deskundige. Deze deskundige zou vervolgens aan de rechter een terugkoppeling en toelichting kunnen geven.

Het inschakelen van een daartoe opgeleide derde-deskundige sluit beter aan bij de noden van het kind. Het spreken met kinderen vergt immers specifieke kennis en communicatievaardigheden, zeker gezien de vaak kwetsbare en complexe situaties waarin kinderen zich tijdens of na een (echt)scheiding in bevinden.²⁶⁹

Hoewel familierechters een (wettelijk verplichte) opleiding omtrent het horen van kinderen moeten volgen, blijkt uit het eerder vermelde praktijkonderzoek van het Kinderrechtencommissariaat (supra nr. 50) dat niet alle rechters die kinderen horen deze opleiding daadwerkelijk hebben gevolgd.

Bovendien geven bepaalde rechters aan dat ze zich, zelfs na de opleiding, niet voldoende bekwaam voelen om in complexe situaties, zoals bij loyaliteitsconflicten of bij hoog conflictueuze (echt)scheidingen, deze taak te vervullen.²⁷⁰

²⁶⁹ PLATFORM KINDERMISHANDELING, Beleidsadvies, 54; DECLERCK C. en WUYTS T., 'Anders omgaan met scheidingsconflicten', *T.Fam.* 2019/7-8, (178) 181.

²⁷⁰ DECLERCK C. en CERULUS U., 'Resultaten van een praktijkbevraging', 182-183; HERBOTS K., ROEVENS E. en PUT J., 'Participatie van het kind in het gerechtelijk scheidingsproces: droombeeld of realiteit?', *TJK* 2012/1, (23) 35-36.

Familierechters werken vaak ook onder hoge werkdruk, wat het moeilijk maakt om voldoende tijd vrij te maken om grondig en zorgvuldig naar de noden en wensen van het kind te luisteren.²⁷¹ Uit het praktijkonderzoek blijkt dat een kindgesprek bij de rechter gemiddeld slechts vijftien tot dertig minuten duurt.²⁷² Het is quasi onmogelijk om in zo een beperkte tijdspanne te achterhalen waar het kind werkelijk mee zit en het kind het gevoel te geven dat er aan zijn of haar mening belang wordt gehecht.

Om deze redenen lijkt het inschakelen van gespecialiseerde derde-deskundigen een beter alternatief. Zij kunnen voldoende tijd nemen en beschikken over de nodige expertise om op een kindvriendelijke en kind-gevoelige manier met het kind te spreken. Het is bovendien interessant om dezelfde derde-deskundigen zowel in bemiddelingstrajecten als in gerechtelijke procedures in te zetten. Dit zou de gewenste uniformiteit verder bevorderen.

220. Een tweede mogelijke doorwerking naar de gerechtelijke procedures betreft de voorgestelde verlaging van de flexibele leeftijdsgrens.

Bij de hervorming van artikel 1004/1 van het Gerechtelijk Wetboek in 2024 werd een verlaging van de leeftijdsgrens reeds voorgesteld.²⁷³ Omwille van praktische en financiële bezwaren, werd deze wijziging uiteindelijk niet doorgevoerd. Het inschakelen van derde-deskundigen zou minstens tegemoet kunnen komen aan de praktische bezwaren, waardoor een verlaging van de leeftijdsgrens misschien toch haalbaar is. Kinderen systematisch uitnodigen vanaf een jongere leeftijd zou bijdragen aan een sterkere waarborg van het spreekrecht.

221. Om de haalbaarheid en wenselijkheid van deze aanpassingen grondig te kunnen beoordelen, is verder onderzoek noodzakelijk.

AFDELING X Synthese

222. Het voorgestelde wettelijk kader voorziet in een evenwichtige regeling voor het spreekrecht van kinderen in (echt)scheidingsbemiddeling, waarbij zowel de betrokkenheid als de bescherming van het kind gewaarborgd worden. Kinderen zouden het recht krijgen om zelf te beslissen of ze betrokken willen worden bij de bemiddeling, zonder dat de toestemming van de ouders hiervoor vereist is. Het gebruik van een flexibele leeftijdsgrens, het inschakelen van een opgeleide derde-deskundige voor het kindgesprek en de terugkoppeling aan de ouders, de voorafgaande informatieverstrekking aan het kind, de waarborgen inzake de vertrouwelijkheid en de vereiste

²⁷¹ DECLERCK C. en WUYTS T., 'Anders omgaan met scheidingsconflicten', *T.Fam.* 2019/7-8, (178) 181; HERBOTS K., ROEVENS E. en PUT J., 'Participatie van het kind in het gerechtelijk scheidingsproces: droombeeld of realiteit?', *TJK* 2012/1, (23) 35.

²⁷² DECLERCK C. en CERULUS U., 'Resultaten van een praktijkbevraging', 179.

²⁷³ Verslag van de eerste lezing van het wetsontwerp houdende bepalingen inzake digitalisering van justitie en diverse bepalingen *Ibis*, KAMER, 2023-2024, 14 februari 2024, nr. 55-3728/004, 21.

feedback aan het kind over het uiteindelijk bemiddelingsakkoord, verzekeren de vereiste bescherming van het kind.

Bovendien zorgt de afstemming op de regelgeving uit artikel 1004/1 van het Gerechtelijk Wetboek voor rechtsgelijkheid, en biedt dit de mogelijkheid om de kwaliteit van beide trajecten structureel te versterken, zonder dat daarbij de eigenheid van het bemiddelingsproces uit het oog wordt verloren.

De combinatie van deze elementen resulteert in een juridisch haalbare, inhoudelijk verantwoorde en kindvriendelijke benadering.

CONCLUSIE

223. Deze masterthesis trachtte een antwoord te formuleren op de volgende centrale onderzoeksvraag: *"Hoe kan het spreekrecht van kinderen in (echt)scheidingsbemiddeling in België juridisch worden versterkt en verankerd?"*

Aan de hand van vijf subonderzoeksvragen werd deze vraag stapsgewijs beantwoord.

224. In het eerste deel werd het spreekrecht van kinderen in (echt)scheidingsprocessen op nationaal en internationaal niveau geanalyseerd en geëvalueerd. Zo werd een antwoord geboden op de eerste subonderzoeksvraag: *"In welke mate waarborgen het nationaal en internationaal recht het spreekrecht van kinderen in (echt)scheidingsprocessen?"*

Artikel 12 van het IVRK vormt de fundamentele grondslag voor dit spreekrecht. Op nationaal niveau is er een soortgelijke bepaling terug te vinden in artikel 22*bis*, lid 2 van de Grondwet. Artikel 1004/1 van het Gerechtelijk Wetboek geeft meer concrete uitwerking aan dit recht in gerechtelijke procedures die betrekking hebben op aangelegenheden die het kind aanbelangen. Dit toont aan dat het spreekrecht van minderjarigen in de gerechtelijke context ook op nationaal niveau wel degelijk juridisch verankerd is.

Voor bemiddelingsprocessen ontbreekt daarentegen – enigszins verrassend – elke wettelijke waarborging van dit recht. Het VN-Kinderrechtencomité benadrukt nochtans expliciet dat het spreekrecht dat vervat ligt in artikel 12 van het IVRK ook moet worden gegarandeerd in bemiddelingsprocedures. Tot op heden werd er geen gehoor gegeven aan deze oproep.

De wetswijziging van 27 maart 2024 zorgde weliswaar voor vooruitgang: sindsdien moet elk bemiddelingsakkoord dat wordt voorgelegd aan de rechter ter homologatie en dat betrekking heeft op aangelegenheden die een kind aanbelangen bevestigen dat de bemiddelaar het belang van het kind onder de aandacht van de partijen heeft gebracht, en toelichten op welke wijze de ouders rekening hebben gehouden met dit belang. Hoewel deze vernieuwing een stap in de goede richting is, blijft ze uiteindelijk beperkt en introduceert ze nog steeds geen daadwerkelijk spreekrecht voor het kind in (echt)scheidingsbemiddeling.

Het ontbreken van een wettelijke grondslag voor de stem van het kind in (echt)scheidingsbemiddeling vormt een ernstige lacune, zeker in het licht van het toenemende belang van bemiddeling in familiale zaken. Het is paradoxaal dat bemiddeling steeds vaker wordt gepromoot voor de afhandeling van (onder meer) (echt)scheidingen, terwijl een van de belangrijkste betrokkenen – het kind – daarin geen recht op betrokkenheid kan doen gelden.

225. In het tweede deel werd de bemiddelingspraktijk in kaart gebracht aan de hand van empirisch onderzoek.

Dit deel formuleerde een antwoord op drie subonderzoeksvragen.

De eerste vraag is: *"Hoe krijgt de betrokkenheid van het kind in België anno 2025 vorm in de praktijk bij (echt)scheidingsbemiddeling, en hoe kijken familiale bemiddelaars hiernaar?"*

In dit sociaalwetenschappelijk onderzoek werden de gevolgen van het ontbreken van een wettelijk kader zichtbaar. Er bestaat een aanzienlijke variatie in het geven van een stem aan kinderen in (echt)scheidingsbemiddeling, in de mate waarin en de manier waarop dit gebeurt. Niet alle bemiddelaars betrekken kinderen, en bij de bemiddelaars die dat wel doen, verschilt de aanpak sterk.

Dit heeft tot gevolg dat de betrokkenheid van kinderen in grote mate afhangt van zowel de werkwijze van de bemiddelaar die de ouders kiezen als van de bereidheid van de ouders. Het gebrek aan een wettelijk kader leidt ertoe dat kinderen slechts een plek kunnen krijgen in het bemiddelingsproces wanneer beide ouders hiermee instemmen. Hierdoor blijven veel kinderen vandaag uitgesloten van het bemiddelingstraject, wat een ongelijkheid in de hand werkt.

De tweede subonderzoeksvraag die in het tweede deel aan bod kwam, luidt als volgt: *"Welke obstakels ervaren bemiddelaars bij het betrekken van kinderen in (echt)scheidingsbemiddeling?"*

Uit de interviews bleek dat bemiddelaars verschillende uitdagingen en moeilijkheden ervaren wanneer ze kinderen in het bemiddelingsproces een stem willen geven. Zo benoemen meerdere respondenten onder meer het ontbreken van duidelijke (wettelijke) richtlijnen als een belemmering die het voor hen moeilijk – of zelfs onmogelijk – maakt om kinderen momenteel op een verantwoorde manier te betrekken.

Ook het gebrek aan specifieke deskundigheid werd door sommige (voornamelijk juridisch geschoolde) bemiddelaars als uitdaging naar voor gebracht. Een andere vaak aangehaalde moeilijkheid is het spanningsveld waarmee bemiddelaars geconfronteerd worden wanneer zij met een kind spreken, terwijl zij tegelijk neutraal en onpartijdig moeten blijven. Hiermee samenhangend bestaat het risico dat ouders, ongeacht de werkelijke situatie, het gevoel kunnen krijgen dat de bemiddelaar niet langer neutraal en onpartijdig is.

De derde onderzoeksvraag die in dit tweede deel werd behandeld, luidt als volgt: *"Welke parallellen bestaan er tussen de regeling omtrent het spreekrecht van het kind in gerechtelijke procedures en de betrokkenheid van het kind in de huidige bemiddelingspraktijk?"*

Een vergelijking tussen de huidige bemiddelingspraktijk en de regelgeving voor gerechtelijke procedures toonde aan dat er zowel veel overeenkomsten als veel verschillen bestaan tussen de manier waarop bemiddelaars momenteel te werk gaan in de praktijk en de regelgeving die vervat ligt in artikel 1004/1 van het Gerechtelijk Wetboek. Veel verschillen vloeien voort uit het fundamenteel verschillende karakter van beide processen, zoals de persoon die met het kind spreekt en de terugkoppeling over het kindgesprek aan de ouders. De onderlinge gelijkenissen, zoals de aangelegenheden waarover wordt gesproken met het kind en de vertrouwelijkheid van informatie,

vormden een waardevol aanknopingspunt voor het formuleren van aanbevelingen in het derde deel van het onderzoek.

226. Het derde deel behandelde de laatste subonderzoeksvraag: *"Welke vraagstukken brengt de invoering van een spreekrecht voor het kind in (echt)scheidingsbemiddeling met zich mee, en hoe kunnen deze worden beantwoord?"*

Nadat eerst vanuit verschillende perspectieven werd aangetoond waarom een wettelijke verankering noodzakelijk is, werden een aantal concrete, inhoudelijke voorstellen uitgewerkt die vorm kunnen geven aan een toekomstig wettelijk kader.

Bij deze voorstellen staat het uitgangspunt centraal dat het spreekrecht van kinderen beschouwd dient te worden als een recht, waardoor het moet toekomen aan het kind zelf om te bepalen of het hier gebruik van wil maken.

Een van de belangrijkste voorstellen betreft de introductie van een derde-deskundige, die specifiek is opgeleid om met kinderen in gesprek te gaan en die als het ware buiten het bemiddelingsproces staat. Daarnaast is het voorstel om een inspanningsverbintenis op te nemen voor ouders om daadwerkelijk rekening te houden met de mening van hun kind, vernieuwend.

Veel van de voorgestelde aanbevelingen sluiten inhoudelijk aan bij de huidige regelgeving omtrent het spreekrecht van minderjarigen in gerechtelijke procedures. Dit maakt een uniforme en geïntegreerde benadering mogelijk. Vanuit deze optiek is het eveneens wenselijk om de regelgeving inzake het hoorrecht in gerechtelijke procedures te herbekijken in het licht van het voorgestelde kader voor bemiddeling. Op die manier kunnen beide regelgevingen op elkaar worden afgestemd en elkaar wederzijds versterken.

Alvorens een wettelijk kader kan worden geïmplementeerd, is het noodzakelijk om stil te staan bij enkele belangrijke aspecten. Zo moet er onder andere concrete invulling worden gegeven aan de verplichte opleiding voor derde-deskundigen, is een hervorming van het huidige rechtsbijstandssysteem noodzakelijk en is een heroverweging van de meest geschikte leeftijd als flexibele grens vereist. Toch zouden deze inspanningen niet mogen opwegen tegen de nood aan een wettelijke verankering.

227. De tijd waarin volwassenen beslissingen nemen over kinderen als passieve rechtsobjecten, zonder hen hierin een stem te geven, is voorbij. Kinderen moeten in hun kracht worden gezet, en hun capaciteiten moeten worden erkend. De betrokkenheid van het kind behoort een fundamenteel deel te vormen in hun ontwikkeling naar volwassenheid.

Het is opmerkelijk dat kinderen anno 2025, ondanks het toegenomen belang van kinderrechten en de vele initiatieven om de Belgische justitie kindvriendelijker te maken, nog steeds geen enkel recht op betrokkenheid in (echt)scheidingsbemiddeling hebben.

Een wettelijke verankering van het spreekrecht in (echt)scheidingsbemiddeling zou dan ook zorgen voor een aanzienlijke versterking van de positie van het kind. Gelet op het maatschappelijk draagvlak en de inhoudelijke parallellen tussen de huidige bemiddelingspraktijk en de bestaande regelgeving voor gerechtelijke procedures, lijkt een wettelijke implementatie haalbaar, wenselijk en zelfs een logische volgende stap in het streven naar een (nog meer) kindvriendelijke justitie. Het wordt tijd om kinderen eindelijk de plaats te geven die ze verdienen in bemiddelingsprocessen die hun leven op indringende wijze beïnvloeden.

BIBLIOGRAFIE

WETGEVING

Internationaalrechtelijke normen

§1 Verdragen

Verdrag van de Verenigde Naties van 20 november 1989 inzake de Rechten van het Kind, *BS* 17 januari 1992, 805.

§2 Beleidsdocumenten

COMITÉ VOOR DE RECHTEN VAN HET KIND, Algemeen commentaar no. 14 (2013) over het recht van het kind zijn belangen de eerste overweging te laten zijn (art. 3, eerste lid), 29 mei 2013, nr. CRC/C/GC/14, <http://www.kinderrechten.nl/assets/2020/04/General-Comment-14-site-KOM.pdf>.

COMITÉ VOOR DE RECHTEN VAN HET KIND, Overweging van de rapporten die werden ingediend door de Lidstaten overeenkomstig artikel 44 van het Verdrag, 11 juni 2010, nr. CRC/C/BEL/CO/3-4, https://www.unicef.be/sites/default/files/2020-09/onuitgegeven_versie_slotbemerkingen_vn_comite_belgie.pdf.

COMITÉ VOOR DE RECHTEN VAN HET KIND, General Comment No. 12 (2009): Het recht van het kind om gehoord te worden, 20 juli 2009, nr. CRC/C/GC/12, <https://www.kinderrechten.nl/general-comment-nr-12-over-het-recht-om-gehoord-te-worden/>.

Europeesrechtelijke normen

§1 Verdragen

Handvest van de Europese Unie van 7 december 2000 van de de Grondrechten, *Pb.L.* 18 december 2000, afl. 364, 1-22.

Verdrag van de Raad van Europa van 25 januari 1996 inzake de uitoefening van de Rechten van het Kind, *European Treaty Series* 25 januari 1996, nr. 160.

Verdrag van de Raad van Europa van 4 november 1950 tot bescherming van de Rechten van de Mens en de Fundamentele Vrijheden, *BS* 19 augustus 1955, 5029.

§2 Voorbereidende werken

Mededeling van de Commissie aan het Europees Parlement, de Raad, het Europees Economisch en Sociaal Comité en het Comité van de Regio's: een EU-agenda voor de rechten van het kind, EUROPESE COMMISSIE, 15 februari 2011, COM/2011/60 def.

§3 Beleidsdocumenten

COMMITTEE OF MINISTERS OF THE COUNCIL OF EUROPE, Recommendation to member States on the participation of children and young people under the age of 18, 28 maart 2012, nr. CM/Rec(2012)2, <https://www.refworld.org/legal/resolution/coeministers/2012/en/88710>.

COMMITTEE OF MINISTERS OF THE COUNCIL OF EUROPE, Guidelines on child-friendly justice, 17 november 2010, nr. CM/Del/Dec, <https://rm.coe.int/16804b2cf3>.

COUNCIL OF EUROPE, Strategy for 2009-2011: Building a Europe for and with children, 2009, https://www.coe.int/t/dg3/children/pdf/Stockholm_StrategyProgramme_en.pdf.

Nationaalrechtelijke normen

§1 Wetgeving in materiële zin

De gecoördineerde Grondwet 17 februari 1994, *BS* 17 februari 1994, 4054.

Burgerlijk Wetboek 21 maart 1804, *BS* 3 september 1807, 99999.

Gerechtelijk Wetboek 10 oktober 1967, *BS* 31 oktober 1967, 11360.

Wet 27 maart 2024 houdende bepalingen inzake digitalisering van justitie en diverse bepalingen *Ibis*, *BS* 29 maart 2024, 38622.

Wet 30 juli 2013 betreffende de invoering van een familie- en jeugdrechtbank, *BS* 27 september 2013, 68429.

Koninklijk besluit 17 juli 2024 tot wijziging van de bijlagen bij het koninklijk besluit van 28 april 2017 tot vaststelling van het model van informatieformulier bedoeld in artikel 1004/2 van het Gerechtelijk Wetboek, *BS* 28 augustus 2024, 99561.

Deontologische code 16 december 2020 van de erkende bemiddelaars, *BS* 29 april 2021, 41007.

§2 Voorbereidende werken

Wetsontwerp houdende bepalingen inzake digitalisering van justitie en diverse bepalingen *Ibis*, KAMER, 2023-2024, 4 december 2023, nr. 55-3728/001.

Amendement van mevrouw C. Gabriëls op het wetsontwerp houdende bepalingen inzake digitalisering van justitie en diverse bepalingen *Ibis*, KAMER, 2023-2024, 28 februari 2024, nr. 55-3728/006.

Conceptnota voor nieuwe regelgeving over de bescherming van kinderen die betrokken zijn in een hoogconflictueuze scheiding van de ouders, VL.PARL., 2022-2023, 15 november 2022, nr. 1482/1.

Verslag van de eerste lezing van het wetsontwerp houdende bepalingen inzake digitalisering van justitie en diverse bepalingen *Ibis*, KAMER, 2023-2024, 14 februari 2024, nr. 55-3728/004.

Verslag van het wetsontwerp tot wijziging van het Gerechtelijk Wetboek in verband met de bemiddeling, SENAAT, 2004-2005, 17 december 2004, nr. 3-781/7.

Jaarverslag 2023-2024: Kinderen tussen wet en werkelijkheid, KINDERRECHTENCOMMISSARIAAT, 2024-2025, 14 november 2024, nr. 42/1.

Jaarverslag 2020-2021: Het wachten moe, KINDERRECHTENCOMMISSARIAAT, 2021-2022, 17 november 2021, nr. 42/1.

Jaarverslag 2005-2006, KINDERRECHTENCOMMISSARIAAT, 20 november 2004, 2006-2007, nr. 42/1.

§3 Beleidsdocumenten

FEDERALE REGERING, Federaal regeerakkoord 2025-2029, 12 februari 2025, https://www.belgium.be/sites/default/files/resources/publication/files/Regeerakkoord-Bart_De_Wever_nl.pdf.

REKENHOF, Verslag aan de Kamer van Volksvertegenwoordigers over betaalbare toegang tot justitie: tweedelijnsbijstand en rechtsbijstandsverzekering, 24 januari 2024, https://www.ccrek.be/sites/default/files/Docs/2024_06_BetaalbareJustitie.pdf.

PLATFORM KINDERMISHANDELING, Beleidsadvies inzake contactbreuk tussen ouders en kinderen na beëindigde partnerrelaties: als ouders en kinderen elkaar niet meer zien, januari 2023, <https://justitie.belgium.be/sites/default/files/Rapport%20Contactbreuk%20DEF.pdf>.

KINDERRECHTENCOMMISSARIAAT, Advies kinderen en scheiding: een echtscheidingswetgeving met oog voor de rechten van minderjarigen, 8 februari 2006, nr. 2005-2006/07, https://www.kinderrechten.be/sites/default/files/2005_2006_7_advies_kinderen_en_scheiding.pdf.

KINDERRECHTENCOMMISSARIAAT, Advies voorstel van decreet van de heer Guy Swennen houdende organisatie van scheidingsbemiddeling, 25 september 2000, nr. 340/2 <https://www.vlaamsparlement.be/nl/parlementaire-documenten/parlementaire-initiatieven/287585>.

RECHTSPRAAK

Europees

EHRM 17 juli 2012, nr. 64791/10, ECLI:CE:ECHR:2012:0717JUD006479110, 'M.D. e.a./Malta'.

EHRM 29 april 2014, nr. 60092/12, ECLI:CE:ECHR:2014:0429JUD006009212, 'Z.J./Litouwen'.

EHRM 3 december 2015, nr. 10161/13, ECLI:CE:ECHR:2015:0903JUD001016113, 'M. en M./Kroatië'.

EHRM 2 februari 2016, nr. 71776/12, ECLI:CE:ECHR:2016:0202JUD007177612, 'N.TS. e.a./Georgië'.

EHRM 1 mei 2018, nr. 51312/16, ECLI:CE:ECHR:2018:0201JUD005131216, 'M.K./Griekenland'.

België

GwH 21 april 2022, nr. 58/2022, ECLI:BE:GHCC:2022:ARR.058.

HvB Gent 14 januari 2025, *T.Fam.* 2025/4, 120, noot DE HEMPTINNE M.

RECHTSLEER

Boeken en verzamelwerken

ACKAERT L., JACOBS M., VANDEKERCKHOVE A. en VOS D., *Kinderen en scheiding*, Kinderrechtencommissariaat, 2005.

BARLOW A. en EWING J., *Children's voices, family disputes and child-inclusive mediation: The Right to Be Heard*, Bristol University Press, 2024.

BIJLEVELD C., *Methoden en technieken van Onderzoek in de Criminologie*, Boom Juridische uitgevers, 2009.

BRUNING M., SMEETS D., BOLSCHER K., PEPER J. en DE BOER R., *Kind in proces: van communicatie naar effectieve participatie*, Wolf Legal Publishers, 2020.

CARSON R., DUNSTAN E., DUNSTAN J. en ROOPANI D., *Children and young people in separated families: Family law system experiences and needs*, Australian Institute of Family Studies, 2018.

CRIVIT R., LAPORTE F., GEBOERS J., DEMEY E. en CHARKAOUI N., *Kinderrechteneducatie in het onderwijs*, Kinderrechtencoalitie Vlaanderen, 2014.

FREEMAN M., *The Human Rights of Children: Selected Essays on Children's Rights*, Brill Nijhof, 2002.

LANCKSWEERDT E., *Onderhandelen en bemiddelen: syllabus*, Universiteit Hasselt, 2022.

LANSDOWN G., *Every Child's Right to be Heard: A Resource Guide on the UN Committee on the Rights of the Child General Comment No. 12*, Save the Children UK, 2011.

LEE N., *Childhood And Society: Growing up in an age of uncertainty*, Open University Press, 2001.

MCINTOSH J., *Child inclusion as a principle and as evidence-based practice: Applications to family law services and related sectors*, Australian Family Relationships Clearinghouse, 2007.

MOL C., *The Child's Right to Participate in Family Law Proceedings: represented, heard or silenced?*, Intersentia, 2022.

PALI B. en VOET S., *Family Mediation in International Family Conflicts: the European context*, Leuven Instituut voor Criminologie, 2012.

PUT J., *Handboek Jeugdbeschermingsrecht*, die Keure, 2021.

ROELS Y., VAN HEMELRIJCK E., VAN RUMST S., VRIJENS C., COENE E. en VAN BOGAERT M., *Het kind weegt te licht: Kinderen hebben spreekrecht in de familierechtbank: Dossier spreekrecht*, Kinderrechtencommissariaat, 2022.

ROOSE H. en MEULEMAN B., *Kennis maken: methodologie voor sociale wetenschappers*, Skribis, 2021.

SCHUZ R., *The Hague Child Abduction Convention: A Critical Analysis*, Hart Publishing, 2013.

SCHRAMA W., FREEMAN M., TAYLOR N. en BRUNING M., *International Handbook on Child Participation in Family Law*, Intersentia, 2021.

SENAEVE P., *Horen van kinderen. Overeenkomsten over kinderen*, Wolters Kluwer, 2025.

SENAEVE P. en DECLERCK C., *Compendium van het personen- en familierecht*, Acco, 2020.

SMITS V., *Participatie van het kind bij het ouderschapsplan*, Maklu Uitgevers, 2015.

UNICEF, *Implementation Handbook for the Convention on the Rights of the Child*, United Nations Publications, 2007.

VAN PEER C., *De impact van een (echt)scheiding op kinderen en ex-partners*, Departement Kanselarij en Buitenlandse Zaken, 2007.

WIEWAUTERS C. en EMMERY K., *Awel, ik ben in de war door de scheiding van mijn ouders*, Awel, 2014.

WUYTS T., *Ouderlijk gezag*, Intersentia, 2013.

Bijdragen in verzamelwerken

CERULUS U. en DECLERCK C., 'Actuele ontwikkelingen in de familierechtbank. Experimenteren met het participatie- en consensusmodel' in BOONE I. en DECLERCK C. (eds.), *Personen- en familierecht: Themis 2022-2023 nr. 123*, Intersentia, 2023, 87.

LUNDY L., TOBIN J. en PARKES A., 'The Right to Respect for the Views of the Child' in TOBIN J. (ed.), *The UN Convention on the Rights of the Child: A Commentary*, Oxford University Press, 2019, 397.

SENAEVE P., 'Het hoorrecht van minderjarigen' in SENAEVE P. (ed.), *Handboek familieprocesrecht*, Wolters Kluwer, 2020, 469.

SHEEHAN J., 'Systemic Approaches to Safeguarding Children's Rights Through Parental Separation and Divorce: Opening Spaces for Childhood to Continue' in MYRA S., GRØVER T. en AXBERG U. (eds.), *New Horizons in Systemic Practice with Children and Families*, Palgrave Macmillan, 2024, 7.

THØRNBLAD R. en STRANDBU A., 'The Involvement of Children in the Process of Mandatory Family Mediation' in NYLUND A., ERVASTI K. en ADRIAN L. (eds.), *Nordic Mediation Research*, Springer Open, 2018, 183.

TISDALL K., 'Children and Young People's Participation: A critical consideration of Article 12' in VANDENHOLE W., DESMET E., REYNAERT D. en LEMBRECHTS S. (eds.), *Routledge international handbook of children's rights studies*, Routledge, 2015, 185.

Bijdragen in tijdschriften

AL-ALOSI H., 'Will Somebody Please Think of the Children?! Child focused and Child Inclusive Models in Family Dispute Resolution', *Australasian Dispute Resolution Journal* 2018/1, 8.

ATWOOD B., 'The Child's Voice in Custody Litigation: An Empirical Survey and Suggestions for Reform', *Arizona Law Review* 2003/3, 629.

BOONE R., 'Pilotproject Gentse familierechtbank geeft minderjarige kinderen vertrouwenspersoon tijdens scheidingsprocedure', *Juristenkrant* 2024/482, 6.

BRUNEEL A. en VERSCHULDEN G., 'Kindvriendelijke justitie in de Gentse familierechtbank: het pilotproject 'Vertrouwenspersoon'', *T.Fam.* 2023/10, 282.

BRUNING M. en PEPPER J., 'Giving Children a Voice in Court? Age Boundaries for Involvement of Children in Civil Proceedings and the Relevance of Neuropsychological Insights', *Erasmus Law Review* 2020/13, 31.

BÜSSING A., WOLIŃSKA M. en MICHALSKI J., 'The welfare of the child in the mediation process', *Consilium Iuridicum* 2023/8, 75.

BUYSSE A. en ACKAERT L., 'Kinderen en Scheiding. Een focusgroepen onderzoek', *TJK* 2006/1, 32.

CASHMORE J., 'Children's participation in family law decision-making: Theoretical approaches to understanding children's views', *Children and Youth Services Review* 2011/4, 515.

CROMBEZ G., 'Le droit de l'enfant d'être entendu par le juge: entre murmures et tumultes', *JT* 2024/24, 407.

DALY A., 'No Weight for "Due Weight"? A Children's Autonomy Principle in Best Interest Proceedings', *The International of Children's Rights* 2018/1, 61.

DECLERCK C., 'Naar een meer kindvriendelijke justitie in België. Het versterkte spreekrecht van de minderjarige in familiezaken', *Tijdschrift voor Familie- en Jeugdrecht* 2024/12, 359.

DECLERCK C. en CERULUS U., 'Het hoorrecht van het kind voor de Nederlandstalige familierechters: resultaten van een praktijkbevraging', *T.Fam.* 2022/7, 175.

DECLERCK C. en WUYTS T., 'Anders omgaan met scheidingsconflicten', *T.Fam.* 2019/7-8, 178.

DERCLAYE C., 'La séparation du couple parental. La place de l'enfant dans la médiation', *J.dr.jeun.* 2023/6, 8.

FISHER R., 'Social Desirability Bias and the Validity of Indirect Questioning', *Journal of Consumer Research* 1993/2, 303.

GENTRY D., 'Including Children in Divorce Mediation and Education: Potential Benefits and Cautions', *Families in Society* 1997/3, 307.

GRAHAM A. en FITZGERALD R., 'Exploring the promises and possibilities for children's participation in Family Relationship Centres', *Family Matters* 2010, 53.

HENRY P. en HAMILTON K., 'The Inclusion of Children in Family Dispute Resolution in Australia: Balancing Welfare versus Rights Principles', *The International Journal of Children's Rights* 2012/4, 584.

HERBOTS K., ROEVENES E. en PUT J., 'Participatie van het kind in het gerechtelijk scheidingsproces: droombeeld of realiteit?', *TJK* 2012/1, 23.

HERBOTS K., 'Het nieuw Europees Verdrag inzake de Uitoefening van de Rechten van het Kind en de situatie in België', *TPR* 1997/4, 1763.

HERMANS E. en QUINA T., "Het is toch ook mijn week...": het spreekrecht van de minderjarige in de familierechtbank. Verslag van de studievoormiddag "Weegt de stem van het kind te licht?", *T.Fam.* 2022/7, 194.

JACOBS L., 'La parole de l'enfant face à la séparation parentale: regards croisés sur les pratiques d'audition', *RTDF* 2017/4, 649.

JAMES A., HAUGEN G., RANTALAIHO M. en MARPLES R., 'The Voice of the Child in Family Mediation: Norway and England', *The International Journal of Children's Rights* 2010/3, 313.

KRAPPMANN L., 'The weight of the child's view (Article 12 of the Convention on the Rights of the Child)', *The International Journal of Children's Rights* 2010/4, 501.

LAMKA S., 'Empowering Children's rights where they matter: implementing child-inclusive mediations in divorce proceedings', *Ohio State Journal on Dispute Resolution* 2023/1, 150.

LANCKSWEERDT E., 'Hoe juristen het conflict kunnen beschouwen als een poort naar verbinding en humaniteit', *T.Fam.* 2025/2-3, 43.

LANCKSWEERDT E., 'Bemiddeling en op bemiddeling gebaseerde aanpak van conflicten bij scheiding: het belang van het kind voorop', *T.Not.* 2015/7-8, 470.

LANCKSWEERDT E., 'Waar zorg en recht elkaar ontmoeten. De multidisciplinaire aanpak van scheidingsconflicten', *T.Fam.* 2019/7-8, 184.

LAUREYSSSENS A. en WYNANTS A., 'Hoe kunnen familierechters scheidende ouders helpen om de strijdbijl te begraven?', *T.Fam.* 2022/7, 170.

LIEFAARD T., 'Child-friendly justice: protection and participation of children in the justice system', *Temple Law Review* 2016/4, 905.

LÜCKER-BABEL M., 'The right of the child to express views and to be heard: An attempt to interpret Article 12 of the UN Convention on the Rights of the Child', *The International Journal of Children's Rights* 1995/3, 391.

MERCKX E., 'Het vernieuwde hoorrecht: kindvriendelijke justitie een stap dichterbij?', *RW* 2024-2025/10, 363.

MERCKX E., 'Kinderen bij scheiding voorop met kindvriendelijke justitie', *T.Fam.* 2024/10, 313.

MERCKX E., 'Sociaalwetenschappelijk onderzoek als leidraad bij het vormgeven van kinderrechten in de wet: de voorkeursregel voor het gelijkmatig verdeeld verblijf: een gemiste kans?', *TJK* 2019/1, 10.

MERCKX E., 'Vertrouwelijke informatie bij het horen van minderjarigen in zaken van gezag en verblijf of contact: schending van de rechten van verdediging of in het belang van het kind?', *T.Fam.* 2019/7-8, 203.

MERTENS Y., 'Het participatierecht van minderjarigen bij bemiddeling tussen scheidende of gescheiden ouders: the little ghosts in the room?', *T.Fam.* 2024/1, 4.

MOL C., 'Het mensenrechtelijke kader inzake de procespositie van de minderjarige: normen voortvloeiend uit het IVRK, het EVRM en andere Europese bronnen', *T.Fam.* 2022/5-6, 124.

MORROW V. en RICHARDS M., 'The Ethics of Social Research with Children: An Overview', *Children & Society* 1996/10, 90.

PLATT S., 'Set another place at the table: child participation in family separation cases', *Cardozo Journal of Conflict Resolution* 2016/3, 749.

RAITT F., 'Hearing children in family law proceedings: can judges make a difference?', *Child and Family Law Quarterly* 2007/2, 204.

SCHRAMA W. en MOL C., 'Een rechtsvergelijkende blik op kinderp participatie en enkele reflecties', *T.Fam.* 2022/5-6, 132.

RICHARDS M., 'But what about the children? Some reflections on the divorce White paper', *Child and Family Quarterly* 1995/4, 223.

SCHOFFER M., 'Bringing Children to the Mediation Table: Defining a Child's Best Interest in Divorce Mediation', *Family Court Review* 2005/2, 323.

SENAEVE P., 'Het horen van kinderen en andere wijzigingen in het familierecht. Commentaar bij de familierechtelijke bepalingen van titel 3 van de wet van 28 maart 2024', *T.Fam.* 2024/5, 136.

SMITS V., 'Multidisciplinaire verbinding: een noodzaak bij complexe scheidingen!', *TJK* 2016/4, 290.

THOMAS N. en O'KANE C., 'When children's wishes and feelings clash with their 'best interests'', *The International Journal of Children's Rights* 1998/6, 137.

TISDALL K., 'Challenging Competency and Capacity? Due Weight to Children's Views in Family Law Proceedings', *The International Journal of Children's Rights* 2018/1, 159.

VANDEKERCKHOVE A., 'Oog hebben voor kinderen bij scheiding? Nog niet voor vandaag?', *TJK* 2007/3, 142.

VANDENHOLE W., 'Twintig jaar kinderrechtenverdrag (1989-2009): een Belgische stand van zaken', *RW* 2009-2010/10, 386.

WARSHAK R., 'Payoffs and Pitfalls of Listening to Children', *Family Relations* 2003/4, 373.

Media

AWEL, 'Awel Spel', *Awel* s.d., <https://awel.be/over-awel/spel> (geraadpleegd op 3 mei 2025).

AWEL, 'Awel Theaterstuk', *Awel* s.d., <https://awel.be/over-awel/spel> (geraadpleegd op 3 mei 2025).

AWEL, 'Van 'ouders' tot 'geschenkjes': waarover praten jongeren met een anonieme luisterlijn?', *Awel* 27 februari 2024, https://cdn.nimbu.io/s/wiwrkx/assets/1708979026806/persbericht_270224-awelbe.pdf (geraadpleegd op 2 mei 2025).

BELGA, "'Snel, efficiënt en goedkoper': Belgen kiezen steeds vaker voor bemiddeling als alternatief voor rechtszaak', *VRT* 30 september 2024, <https://www.vrt.be/vrtnws/nl/2024/09/30/belgen-kiezen-steeds-vaker-voor-bemiddeling-als-alternatief-voor/> (geraadpleegd op 15 februari 2025).

BICKERDIKE A. en CARLTON F., 'Children's Participation and Lawyers in FDR: Better informed, safe decision-making', *Australian Pro Bono Centre* 23 juni 2023, <https://www.probonocentre.org.au/wp-content/uploads/2023/07/Childrens-Participation-and-Lawyers-in-FDR-Better-informed-safe-decision-making.pdf> (geraadpleegd op 17 april 2025).

DE LIEN J., 'Tweedelijnsbijstand onder druk', *Jubel* 20 oktober 2024, <https://www.jubel.be/tweedelijnsbijstand-onder-druk/> (geraadpleegd op 14 februari 2025).

FEDERALE BEMIDDELINGSCOMMISSIE, 'Woensdag 20 november: Internationale Dag van de Rechten van het Kind', *LinkedIn* 20 november 2024, <https://www.linkedin.com/company/fbc-cfm/posts/?feedView=all> (geraadpleegd op 25 april 2025).

GRUNEWALD M., 'Pilotproject met vertrouwenspersoon voor kinderen in familierechtbank in Gent tijdelijk stopgezet', *VRT* 25 januari 2025, <https://www.vrt.be/vrtnws/nl/2025/01/25/pilotproject-met-vertrouwenspersoon-voor-kinderen-in-familierec/> (geraadpleegd op 21 maart 2025).

HERBOTS K., ROEVENS E. en PUT J., 'Ik kan zelf beslissen bij wie van mijn ouders ik wil wonen', *IPOS* januari 2011, <https://www.law.kuleuven.be/isr/ik-kan-zelf-beslissen> (geraadpleegd op 6 april 2025).

Kinderrechtencommissariaat, 'Ik zoek hulp als Jongere', *Kinderrechtencommissariaat* s.d., <https://www.kinderrechten.be/ik-zoek-hulp/jongere> (geraadpleegd op 3 mei 2025).

Kinderrechtencommissariaat, 'Word jij niet correct behandeld? Folder voor jongeren', *Kinderrechtencommissariaat* 4 mei 2022, <https://www.kinderrechten.be/publicatie/word-jij-niet-correct-behandeld> (geraadpleegd op 3 mei 2025).

RADANOVA Y., 'Are We Losing the Voice of the Child in Mandatory Family Mediation Schemes in Europe?', *Kluwer Mediation Blog* 19 juni 2024, <https://mediationblog.kluwerarbitration.com/2024/06/19/are-we-losing-the-voice-%D0%BEF-the-child-in-mandatory-family-mediation-schemes-in-europe/> (geraadpleegd op 18 februari 2025).

WAT WAT, 'Over WAT WAT', *WAT WAT* s.d., <https://www.watwat.be/over-wat-wat> (geraadpleegd op 3 mei 2025).

X, 'Centrum voor leerlingenbegeleiding', *Vlaanderen* s.d., <https://www.vlaanderen.be/onderwijs-en-vorming/ondersteuning-en-begeleiding-voor-leerlingen-cursisten-en-studenten/basis-en-secundair-onderwijs/centrum-voor-leerlingenbegeleiding> (geraadpleegd op 3 mei 2025).

X, 'Hoe kan ik kindbehartiger worden?', *Kindbehartiger* s.d., <https://kindbehartiger.nl/voor-professionals/hoe-kan-ik-kindbehartiger-worden/> (geraadpleegd op 15 april 2025).

X, 'Opleiding tot kindbeartiger', *Kindbeartiger* s.d., <https://kindbeartiger.nl/voor-professionals/opleiding-tot-kindbeartiger/> (geraadpleegd op 15 april 2025).

X, '2-daagse Masterclass Stem van het kind en mattenspel XII', *Pro Mediation* s.d., <https://www.promediation.eu/permanente-vormingen/stem-van-het-kind-en-mattenspel-x-11-12-september-2025-antwerpen-dag-1-2> (geraadpleegd op 15 april 2025).

X, '2-daagse Masterclass Vertrouwenspersoon van de stem van het kind XII', *Pro Mediation* s.d., <https://www.promediation.eu/permanente-vormingen/vertrouwenspersoon-van-de-stem-van-het-kind-x-18-19-september-2025-antwerpen-dag-3-4#Inhoud> (geraadpleegd op 15 april 2025).

Interviews

VASTMANS B., Interview met respondent 1, 9 december 2024.

VASTMANS B., Interview met respondent 2, 9 december 2024.

VASTMANS B., Interview met respondent 3, 10 december 2024.

VASTMANS B., Interview met respondent 4, 11 december 2024.

VASTMANS B., Interview met respondent 5, 11 december 2024.

VASTMANS B., Interview met respondent 6, 12 december 2024.

VASTMANS B., Interview met respondent 7, 13 december 2024.

VASTMANS B., Interview met respondent 8, 16 december 2024.

VASTMANS B., Interview met respondent 9, 16 december 2024.

VASTMANS B., Interview met respondent 10, 17 december 2024.

VASTMANS B., Interview met respondent 11, 17 december 2024.

VASTMANS B., Interview met respondent 12, 19 december 2024.

VASTMANS B., Interview met respondent 13, 30 december 2024.

BIJLAGEN

BIJLAGE 1: DIEPTE-INTERVIEWS BEMIDDELAARS: TOPICLIJST MET RICHTVRAGEN

Onderstaande topiclijst werd gebruikt als leidraad tijdens de interviews: de vragen fungeerden als richtvragen. Afhankelijk van de antwoorden van de respondent werd hierop flexibel en verdiepend ingegaan.

Thema 1: de visie van de bemiddelaar op het betrekken van kinderen in (echt)scheidingsbemiddeling

- Worden kinderen soms in het bemiddelingsproces betrokken?
- Waarom niet?
- Wanneer worden kinderen betrokken?
- Hoe worden kinderen betrokken?
- In welke fase worden kinderen betrokken?
- Voordelen van het betrekken van kinderen in bemiddeling?
- Nadelen van het betrekken van kinderen in bemiddeling?
- Uitdagingen of moeilijkheden bij het betrekken van kinderen in bemiddeling?
- In welke mate kwam het spreken met kinderen aan bod in uw basisopleiding tot familiaal bemiddelaar?
- Heeft u hier extra opleidingen voor gevolgd?

Thema 2: de manier waarop kinderen momenteel in de praktijk worden betrokken in het (echt)scheidingsbemiddelingsproces

- Krijgt het kind informatie vóór de aanvang van het gesprek? Welke informatie?
- Mag het kind een vertrouwenspersoon meenemen naar het gesprek? Wie mag dat zijn?
- Hoe gebeurt de terugkoppeling over het kindgesprek aan de ouders?

- Welke informatie wordt teruggekoppeld aan de ouders? Mag het kind aangeven dat bepaalde informatie vertrouwelijk moet blijven?
- Krijgt het kind feedback over het akkoord dat wordt bereikt? Hoe?

Thema 3: toekomstperspectieven en voorstellen om het spreekrecht van kinderen in (echt)scheidingsbemiddeling te verankeren

- Wat is uw visie op de werkwijze die gehanteerd wordt in Australië? Welke bedenkingen heeft u? Is een gelijkaardige werkwijze in België volgens u mogelijk/wenselijk?
- Wat is uw visie op de werkwijze die gehanteerd wordt in Noorwegen? Welke bedenkingen heeft u? Is een gelijkaardige werkwijze in België volgens u mogelijk/wenselijk?
- Acht u de implementatie van een (wettelijk) kader omtrent het spreekrecht van kinderen in bemiddeling wenselijk?
- Als er een wettelijk kader wordt uitgewerkt, wat moet hier dan in staan?
- Wat vindt u van de ouderlijke toestemming die momenteel vereist is om kinderen in het bemiddelingsproces te betrekken?
- Hoe kan men ervoor zorgen dat bemiddelaars kinderen effectief betrekken? Zijn sancties wenselijk?
- Is het wenselijk om de rechter te informeren over de inhoud van het kindgesprek dat plaatsvond tijdens een bemiddeling als ouders nadien toch beslissen om hun (echt)scheiding via een gerechtelijke procedure te regelen?
- Kent u nog interessante praktijken of voorbeelden uit het buitenland die interessant kunnen zijn voor dit onderzoek? Zo ja, welke?
- Hoe ziet volgens u de ideale situatie met betrekking tot het betrekken van kinderen in (echt)scheidingsbemiddeling eruit?

BIJLAGE 2: OVERZICHT KENMERKEN PER BEMIDDELAAR

Respondent	Geslacht	Leeftijds- categorie	Achtergrond: gedragswetenschappelijk, juridisch of andere	Erkend als familiaal bemiddelaar sinds:
1	V	46 – 55 jaar	Gedragswetenschappelijk	2016
2	V	36 – 45 jaar	Juridisch	2015
3	V	36 – 45 jaar	Juridisch	2020
4	V	46 – 55 jaar	Andere (romanist)	2010
5	V	46 – 55 jaar	Juridisch	2019
6	V	36 – 45 jaar	Gedragswetenschappelijk	2019
7	V	46 – 55 jaar	Juridisch	2006
8	M	46 – 55 jaar	Juridisch	2016
9	V	<35 jaar	Juridisch	2019
10	V	46 – 55 jaar	Juridisch	2000
11	V	46 – 55 jaar	Juridisch	2016
12	V	46 – 55 jaar	Gedragswetenschappelijk	2007
13	V	>56 jaar	Gedragswetenschappelijk	2008

BIJLAGE 3: OVERZICHT GELIJKENISSEN EN VERSCHILLEN IN DE BEMIDDELINGSPRAKTIJK

Respondent	Wordt het kind betrokken?	Zelf of via een derde-deskundige?	Fase waarin het kind wordt betrokken	Aandacht voor de betrokkenheid van het kind in de basisopleiding bemiddeling	Bijscholing omtrent het betrekken van kinderen in bemiddeling gevolgd?
1	Doet zelf geen bemiddelingen meer	Treedt zelf op als derde-deskundige in bemiddelingen van andere bemiddelaars	Wordt ingeschakeld wanneer ouders er onderling niet uit geraken	Ja, maar niet voldoende om er in de praktijk mee aan de slag te gaan	Ja
2	Ja	Via een derde-deskundige	Beginfase van de bemiddeling	Beperkt	Ja
3	Nee	/	/	Beperkt	Nee
4	Ja	Zelf	Na enkele sessies	Beperkt	Ja
5	Nee (vraagt enkel het mandaat van het kind om de ouders zelf aan het perspectief van het kind te kunnen herinneren)	/	/	Beperkt	Ja
6	Ja	Via een derde-deskundige	Beginfase van de bemiddeling	Ja	Ja

Respondent	Wordt het kind betrokken?	Zelf of via een derde-deskundige?	Fase waarin het kind wordt betrokken	Aandacht voor de betrokkenheid van het kind in de basisopleiding bemiddeling	Bijscholing omtrent het betrekken van kinderen in bemiddeling gevolgd?
7	Ja	Via een derde-deskundige	In de beginfase van de bemiddeling	Nee	Ja
8	Ja	Meestal zelf, behalve bij complexe problematieken of een te jonge leeftijd (onder zes jaar)	In de beginfase van de bemiddeling	Nee	Ja
9	Ja	Zowel zelf als via een derde-deskundige, afhankelijk van de leeftijd	In de beginfase van de bemiddeling	Nee	Nee (studeert momenteel wel psychologie)
10	Ja	Via een derde-deskundige	In de beginfase van de bemiddeling	Beperkt	Ja
11	Ja	Zelf, vanaf de leeftijd van 12 jaar (anders integrale doorverwijzing)	In de beginfase van de bemiddeling	Nee	Ja
12	Nee	/	/	Beperkt	Ja
13	Ja	Zelf	In de beginfase van de bemiddeling	Nee	Ja